

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Turkish Studies

Türkoloji Dergisi

Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda
Yazı Dili - Ağız İlişkisi
Prof. Dr. Leylâ Karahan

Manzum Sözlüklerimizden Sühbâ-i Şibyân Şerhi
"Hediyyetü'l-İhvân"
Doç. Dr. Atabey Kılıç

Trabzon Yöresinde Destan Kültürü ve Tarihî Alt Yapısı
Prof. Dr. Necati Demir

Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan
Edebî Yayınlar
Dr. Selçuk Çıkla

İntibâh Romanında Ele Alınan İki Kadın Tipi
Sinan Çiftçi

Ahmediye Yüzenadası
Dr. Mustafa Özdemir
Pınar Taşkiran

Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı
Prof. Dr. Necati Demir
Dr. Mehmet Dursun Erdem

Sıddık Akbayır Bir İntihal (Mi Yoksa Yağma mı?) Daha Yapmıştı
Dr. Ahmet Cüneyt İssı

Review / Tanıtma

Yeni Bir Türk Dili Tarihi Kitabı
(Akar, Ali 2005. Türk Dili Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.)
Dr. Mehmet Dursun Erdem

Cilt:1 Sayı:1 Temmuz/Ağustos/Eylül 2006

Turkish Studies

Türkoloji Dergisi

Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda
Yazı Dili - Ağız İlişkisi
Prof. Dr. Leylâ Karahan

Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Şibyân Şerhi
“Hediyyetü'l-İhvân
Doç. Dr. Atabey Kılıç

Trabzon Yöresinde Destan Kültürü ve Tarihî Alt Yapısı
Prof. Dr. Necati Demir

Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan
Edebî Yayınlar
Dr. Selçuk Çikla

İntibâh Romanında Ele Alınan İki Kadın Tipi
Sinan Çitçi

Ahmediye Yüzenadası
Dr. Mustafa Özdemir
Pınar Taşkıran

Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı
Prof. Dr. Necati Demir
Dr. Mehmet Dursun Erdem

Sıddık Akbayır Bir İntihal (Mi Yoksa Yağma Mı?) Daha Yapmıştı
Dr. Ahmet Cüneyt İssi

Yeni Bir Türk Dili Tarihi Kitabı
(Akar, Ali 2005. Türk Dili Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.)
Dr. Mehmet Dursun Erdem

Volume 1/1 Summer 2006

Turkish Studies

Türkoloji Dergisi

ISSN: 1308-2140

Volume 1/1 Summer 2006

Editor

Mehmet Dursun ERDEM

Associate Editor

Sibel ÜST

General Coordinator

Yavuz ÜNAL

Owner

Mehmet Dursun ERDEM

Correspondence Coordinator

Yavuz BAYRAM

Board of Managers

Mehmet Dursun ERDEM, Fikret USLUCAN, Şeyma BÜYÜKKAVAS, Münteha GÜL, A. Cüneyt ISSI, Ahmet DEMİRTAŞ, Nurettin SAVAŞ

Consulting Board

Marcel ERDAL, Astrid MENZ, Gürer GÜLSEVİN, Leylâ KARAHAN, Mehmet AYDIN, Musa DUMAN, Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ, A. Fuat BİLKAN, Bahaeddin YEDİYILDIZ, Ali AKAR

Editorial Board

Şaban SAĞLIK, Mehmet AYDIN, Atabey KILIÇ, D. Ali TÖKEL, Şahin KÖKTÜRK

Referees and Advisory Board

Prof. Dr. Marcel ERDAL - Prof. Dr. Walter ANDREVS
Prof. Dr. Han-woo CHOİ - Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Prof. Dr. Emine YILMAZ - Prof. Dr. Ahmet BURAN
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN-Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Prof. Dr. Necati DEMİR-Prof. Dr. Yavuz DEMİR
Prof. Dr. Zikri TURAN- Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ
Prof. Dr. Hayati DEVELİ - Prof. Dr. Fikret TURAN
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ - Prof. Dr. A. Fuat BİLKAN
Prof. Dr. Celal TARAKÇI - Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI
Prof. Dr. Mukim SAĞIR - Doç. Dr. Atabey KILIÇ
Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU - Doç. Dr. Zeki KARAKAYA
Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Doç. Dr. Şaban SAĞLIK
Doç. Dr. Ali AKAR - Doç. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Doç. Dr. Mehmet AYDIN- Doç. Dr. Metin AKKUŞ
Doç. Dr. Turgut KARABEY- Doç. Dr. O. Kemal TAVUKÇU
Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK-Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

Turkish Studies / Türkoloji Dergisi, uluslar arası hakemli bir dergidir.
Türkoloji / Turkish Studies Dergisi 'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.turkishstudies.net'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir, gönderilen yazılar iade edilmez.
Türkoloji / Turkish Studies Dergisi üç ayda bir online olarak yayımlanır.

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

KARAHAN, LEYLÂ

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN KURULUŞUNDA
YAZI DİLİ - AĞIZ İLİŞKİSİ
*RELATION BETWEEN WRITTEN LANGUAGE AND DIALECT
IN FORMING OLD ANATOLIAN TURKISH*
1-12

KILIÇ, ATABEY

MANZUM SÖZLÜKLERİMİZDEN SÜBHA-İ SİBYÂN ŞERHİ
“HEDİYYETÜ’L-İHVÂN”
ONE OF THE OUR VERSE DICTIONARIES:
SÜBHA-İ SİBYAN ŞERHİ “HEDİYYETÜ’L-İHVÂN”
13-23

DEMİR, NECATİ

TRABZON YÖRESİNDE DESTAN KÜLTÜRÜ
VE TARİHİ ALT YAPISI
EPIC CULTURE IN TRABZON VICINIYT AND ITS ORIGIN
24-44

ÇIKLA, SELÇUK

CUMHURİYETİN ONUNCU YIL DÖNÜMÜ ANISINA YAPILAN
EDEBİ YAYINLAR
*LITERARY PUBLICATIONS IN THE REMEMBRANCE OF THE TENTH
ANNIVERSARY OF TURKISH REPUBLIC*
45-67

ÇİTÇİ, SİNAN

İNTİBÂH ROMANINDA ELE ALINAN İKİ KADIN TİPİ
THE TWO WOMEN TYPES IN THE INTİBAH
68-90

ÖZDEMİR, MUSTAFA

TAŞKIRAN, PINAR

AHMEDİYE YÜZENADASI
AHMEDİYE FLOATING ISLAND
91-105

DEMİR, NECATİ
ERDEM, MEHMET DURSUN
TÜRK KÜLTÜRÜNDE DESTAN VE BATTAL GAZİ DESTANI
EPIC IN TURKISH CULTURE AND EPIC OF BATTAL GAZİ
106-159

ISSI, AHMET CÜNEYT
SİDDİK AKBAYIR BİR İNTİHAL (Mİ YOKSA YAĞMA MI?) DAHA YAPMIŞTI
DİD SİDDİK AKBAYIR DO A PLAGIARISM AGAIN?
160-170

REVIEW

ERDEM, MEHMET DURSUN
YENİ BİR TÜRK DİLİ TARİHİ KİTABI
(AKAR, ALİ 2005. TÜRK DİLİ TARİHİ, ÖTÜKEN YAYINLARI, İSTANBUL.)
171-174

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular,

Turkish Studies dergisinin ilk sayısında sizlerle buluşmaktan mutluyuz. Bir yıllık ön çalışmanın ürünü olan bu sanal derginin Türkoloji bilimine önemli hizmetler vereceğini umuyoruz. Basılı dergilerin yurt içinde ve dışında her tarafa ulaşamayışı, bizi bir sanal dergi oluşturma düşüncesinde birleştirdi. Bu konuda H. Şükrü AKALIN Beyin ortaya koyduğu sanal dergi ufkumuzu açmış ve bizi bu konuda adım atmaya cesaretlendirmiştir. Yazıların ve çalışmaların size bir “üklama” kadar yakın olduğu günümüzde bu tip sanal dergilerin ulaşım ve okunabilirlik açısından kolaylık arz etmesi yaygınlıklarını artırmıştır.

Dergimiz uluslar arası hakemli bir Türkoloji dergisi olup isminin belirlenmesi ve içeriğinin hazırlanması hususunda yerli ve yabancı birçok Türkologdan fikir alınmıştır. Özellikle derginin uluslar arası bir niteliğe sahip oluşu sebebiyle genel kanaat sonucu derginin ismi Turkish Studies /Türkoloji Dergisi olarak belirlenmiştir. Dergimize Türkçe, İngilizce, Almanca ve Rusça yazılar kabul edilmektedir.

Dergimiz, dil ve edebiyat başta olmak üzere sosyal bilimlere açık bir dergidir.

Bizi bu süreçte destekleyen hakem kurulu ve danışma kurulundaki tüm hocalarımıza yönetim kurulu adına teşekkür ederim.

Sizlere güvenerek attığımız bu adımın Türkoloji adına başarılar getirmesi dileğiyle...

*Editör
Mehmet Dursun ERDEM
Erzincan 2006*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN KURULUŞUNDA YAZI DİLİ - AĞIZ İLİŞKİSİ*

Leylâ KARAHAN*

RELATION BETWEEN WRITTEN LANGUAGE AND DIALECT IN FORMING OLD ANATOLIAN TURKISH

ABSTRACT

This article is mentioned that relation written language of Old Anatolian Turkish with Anatolian dialect that spoken 13-15 th. It is explained source of written language of Old Anatolian Turkish. In the end of this article is claimed that written language of period of time is based on Middle Anatolian dialect.

Key words: Old Anatolian dialect, Middle Anatolian dialect, Old Anatolian Turkish, writing language.

Dil bilimi araştırmaları, yazı dillerinin teşekkül şartları ve tarzlarının az çok birbirine benzediğini göstermektedir (Saussure 1978:63-64). Buna göre yazı dillerinin teşekkül ettiği coğrafya daima siyaset ve kültür merkezleri olmuştur. Meselâ Köktürklerin yazı dili Ötüken merkezli idi. Çünkü kağan burada oturuyordu. Uygur yazı dili, siyasî otoritenin, dinî muhitlerin ve kültürel faaliyetlerin merkezi olan Hoço ve çevresinde gelişti. Karahanlı Türkçesi, Kaşgar ve Balasagun'un, Çağatay Türkçesi de Herat ve çevresinin dinî, kültürel ve siyasî şartları içinde bir kimlik kazandı. Bugünkü yazı dilimizin, Türkiye Türkçesi yazı dilinin şekillendiği coğrafya ise, altı yüz yıl siyaset ve kültür faaliyetlerinin merkezi olan, bugün de bir kültür başkenti olma niteliğini devam ettiren İstanbul idi.

Dil bilimi araştırmalarına göre, her yazı dili, bir ağız temeline dayanır; yani başlangıçta o lehçenin bir ağız durumundadır. Diğer ağızlardan farklı tarafı, kültür ve

* 2000 yılında Çeşme'de yapılan Türk Dili Kurultayında sunulmuştur.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

siyaset merkezlerinde yaşayanlar tarafından kullanıldığı için statü kazanmış olması ya da herhangi bir sebeple imtiyazlı bir konumda bulunmasıdır. İstanbul ağızı veya İstanbul ağızlarından biri, İstanbul gibi önemli bir kültür merkezinde konuşulduğu için statü kazanmış ve Türkiye Türkçesi yazı dilinin esasını teşkil etmiştir. İmtiyazlı ağız, genellikle kültürel şartlar belirlerken, bazen masa başı kararları da bunda belirleyici olabilmektedir. Özbekistan'da 1923'te Farsça etkisindeki şehir ağızlarının, 1929'da Türkistan havalisinde konuşulan Kıpçak-Özbek ağzının, 1934'te de Farsça etkisindeki Taşkent ağzının yazı diline esas alınması, bunun en çarpıcı örneklerindendir (*Cirtautas, 1976: 81-82*).

Bir yazı dilinin hangi ağız, hatta hangi lehçe temelinde geliştiğini tespit etmek için öncelikle dil verilerine ihtiyaç vardır. Dil verileriyle ulaşılan sonuç siyaset, kültür ve yerleşme tarihinin sunduğu belge ve bilgilerle desteklendiği takdirde inandırıcı olabilmektedir. Türkolojide de “*yazı dili-ağız / lehçe ilişkisi*” konusu ihmal edilmemiş, imkânlar ölçüsünde tarihî Türk yazı dillerindeki farklı lehçe ve ağız izlerini tespiti yönelik araştırmalar yapılmıştır. Malov'un Yenisey ve Orhun Yazıtlarındaki lehçe ayrılıkları, Gabain'in, Korkmaz'ın Eski Türkçedeki Oğuzca özelliklerle ilgili dikkatlerini burada zikredebiliriz (*Korkmaz, 1995: 205-206*).

Bu bildiride de, Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi ele alınacaktır.

Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin nasıl ve ne zaman teşekkül ettiği hâlâ tartışmalı olan dönemlerinden biridir. Bazı araştırmacılara göre Anadolu'ya gelen Oğuzların 13. yüzyıldan önce yazı dilleri yoktur ve onlar 11. ve 12. yüzyıllarda Türkçeyi sadece sözlü edebî geleneklerinde devam ettirmişlerdir. Yazı dilleri Arapça ve Farsçadır. Şartların olgunlaşmasıyla 13. yüzyıldan itibaren Oğuzcaya dayalı yeni bir yazı dili meydana gelmiş ve bu dille eserler yazılmaya başlanmıştır. Bazı araştırmacılar ise telif tarihleri ve yerleri bilinmeyen ve “*karışık dillî*” tabir edilen birtakım eserlerden hareketle, Oğuzların 12. yüzyıl ortalarına kadar Karahanlı yazı diline bağlı, ancak kendi lehçe özelliklerinin ağır bastığı bir yazı dillerinin olduğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

ve 13. yüzyıldan itibaren bu yazı dilinin tamamen Oğuzcalaştığı görüşündedir (Korkmaz, 1995: 268-273).

Eski Anadolu Türkçesinin -nerede ve ne zaman teşekkül ederse etsin- bir imtiyazlı ağız temelinde kurulduğu ve başka ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle geliştiği muhakkaktır. Doğu Türkçesi ile Arapça ve Farsça, Eski Anadolu Türkçesini etkilemiştir. Bazı araştırmacıların Eski Anadolu Türkçesini “*diyalektler ötesi*” kabul etmesi bundan kaynaklanmaktadır (Napolnova, 1989: 334). “Diyalektler ötesi” kabulü, yazı diline kaynaklık eden çekirdek ağız gerçeğini değiştirmez. Bu ağız, Anadolu’nun bugün hangi yöresi veya yörelerinde kullanılan ağızlara benzemektedir? Böyle bir benzerliğin tespiti, tarihi belge ve bilgilerle desteklenmek kaydıyla ya o yöre veya yörelerin kültür merkezi olarak 12.-13. yüzyıl Anadolu’su için önemini ortaya koyabilir, ya da o yöre veya yörelerde yaşayan Oğuz boyunun Anadolu’da veya Anadolu dışında yazı dilinin kuruluşunda oynadığı rol hakkında ipuçları verebilir.

Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi hakkında değerlendirme yapmak son derece zordur. Araştırmada kullanılabilecek en eski yazı dili malzemesi 13. yüzyıla aittir. 12. yüzyıla ait bir eser şimdilik bilinmiyor. Dil özellikleri bakımından eski olabileceği zannedilen bazı eserler hakkında ise telif tarihleri belli olmadığı için tam bir hüküm verilemiyor. 13. yüzyıla ait yazılı malzeme olmasına karşılık, aynı yüzyıla ait ağız malzemesi yoktur. Bizde ağızların tespiti çalışmaları -Kâşgarlı’yı saymazsak- 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Dolayısıyla burada eş zamanlı bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Verilecek hükümler, yapılacak tahminler ancak son 150 yılda yazıya geçirilmiş ağızlara dayanabilir. Değerlendirmede kullanılacak ağız malzemesinin telâffuzu yansıtmaya karşılık, 13. yüzyıla ait yazılı malzemenin telâffuzu ne ölçüde yansıttığı konusunda şüpheler vardır. Arap alfabesinin bazı sesleri karşılamada yetersiz kaldığı bilinmektedir. ç sesinin *cim* veya *çim*, *p* sesinin *be* veya *pe* ile gösterilmesi, *g* ve *ğ*’nin *kef* ve *gayın* ile gösterilmesi, Uygur imlâsının etkisi, gerçek fonetik değerlerin tespitinde tereddütlere sebep olmaktadır. Yine de yazı dillerinin kuruluş dönemlerinde, daha önceki yazı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

dillerinden alınan bazı geleneksel imlâ özellikleri dışında imlânın gerçek fonetik değerleri yansıtması ihtimali daha mantıklıdır. Hiç olmazsa bir iki yüzyıl bu yakınlığın sürmesi beklenebilir. İmlâ, zamanla gelenekselleşir ve gerçek fonetik değerler bu imlâ içinde kaybolur. Nitekim, 15. ve 17. yüzyıla ait Lâtin, Kiril, Yunan alfabeleriyle yazılmış metinlerle Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine yapılan fonolojik araştırmalarda, Osmanlı imlâsının zaman içinde nasıl kalıplaştığı ortaya konulmuştur (*Duman: 1995, Develi: 1995, Brendemoen: 1977-1979*). Yazı dili malzemesinin bir başka problemi de ses değişimlerinde görülen düzensizlikler, iki hatta üç şekilli eklerdir. Bu da Eski Anadolu Türkçesinin henüz standartlaşmadığını göstermektedir. Bu şartlar, “*Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi*” konusunda verilecek hükümlerde ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

Biz de ihtiyatı elden bırakmadan ilk Eski Anadolu Türkçesi eserlerindeki imlânın büyük ölçüde gerçek fonetik değerleri yansıttığı varsayımından hareketle, bu eserlerdeki bazı ses özelliklerini Anadolu ağızlarıyla karşılaştırarak, “Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu’nun hangi yöresinde veya yörelerinde kullanılan ağızların özelliklerine yakındır?” sorusunun cevabını arayabiliriz. Karşılaştırmada kullanacağımız fonetik ölçütler bugün Anadolu ağızları için de ayırıcı nitelik taşımaktadır.

Anadolu’nun bugünkü ağız haritası ile Oğuzların Anadolu’da yerleşme düzenleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Tarihî kaynaklar Anadolu’ya 24 Oğuz boyundan 23’ünün geldiğini kaydeder (*Sümer, 1980; 211*). Anadolu’daki yerleşme düzeninde *boy – oba – oymak* (aşiret) yapılanması etkili olmuştur. Her boy, hatta her oba ve oymak bir ağız demektir. Bugünkü ağızların coğrafi dağılımının, zaman içinde meydana gelen karışma ve kaynaşmalara rağmen genel çizgileriyle, Oğuzların Anadolu’daki yerleşme düzenini yansıttığı söylenebilir.

Gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerekse Anadolu ağızları, Oğuzcanın karakteristik özelliklerini taşır. Meselâ Kâşgarlı’nın Oğuzca için zikrettiği *t>d*, *d>y* değişimleri, kelime başında *b>m* değişiminde *b*’lerin korunması, *g* düşmesi gibi özellikler, Eski Anadolu Türkçesinde ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Anadolu ağızlarında ortaktır. Eski Anadolu Türkçesinde, meselâ görülen geçmiş zaman ve bazı hâl eklerindeki *d*'li şekiller, sadece ağızlarda değil imlâyâya rağmen bugün aydın konuşmasında bile yaşamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başında *k>g* değişmesinin varlığı, bazı eserlerde kullanılan özel işaretle (*üç noktalı kef*, *çift keşideli kef*) anlaşılıyor. Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan da Anadolu ağızlarıyla birleşir. Bütün bu özelliklerin, Oğuzcayı karakterize ettiği için Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarında ortak olması tabiidir.

Eski Anadolu Türkçesinin, ağızların ancak bir kısmı ile ortak olan özellikleri nelerdir? Bunlar, hangi ağızlarda yaşamaktadır? Bu özellikleri iki grupta toplamak istiyorum. Birinci gruptakiler Eski Anadolu Türkçesine özgü, önceki yazı dillerinde bulunmayan özelliklerdir. İkinci grup özellikler ise Eski Anadolu Türkçesi ve önceki yazı dillerinde ortaktır.

Birinci Grup Özellikler:

1. Eski Anadolu Türkçesini önceki dönem yazı dillerinden farklı kılan karakteristik özelliklerinden biri ünlü yuvarlaklaşmasıdır. Eski Türkçede dudak uyumuna tabi olduğu imlâdan anlaşılan bazı ek ünlüleri, yine imlâdan anlaşıldığı üzere Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşarak dudak uyumunu bozmuştur. Eski Türkçedeki dudak uyumuna karşı, Eski Anadolu Türkçesindeki bu uyumsuzluğu, bazı araştırmacılar fonetik kurallar ve analogilerle gerçekleşen bir “*gerileme*” kabul ederler (Brendemoen, 1977-79; 224). Lâtin, Kiril, Yunan harfli metinlerden Türkçede 17. yüzyılda dudak uyumu yönünde bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Brendemoen tarafından incelenen 15. yüzyıla ait iki metinden birinde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri korunurken, diğerinde yuvarlak ünlülerin uyuma sokulduğu görülmektedir. Brendemoen bu durumu ağız değişikliği olarak yorumlamıştır (Brendemoen, 1977-1979: 228, 233). Arap harfli metinlerden dudak uyumunun ne zaman gerçekleştiği anlaşılmasa da, araştırmalar bu uyumun 15. yüzyıldan sonra yavaş yavaş geliştiğini gösteriyor. Buna göre ünlü yuvarlaklaşması, 13. yüzyıldan itibaren en az üç yüz yıl Anadolu yazı dilinin temel özelliklerinden sayılabilir. Ünlü yuvarlaklaşması,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Eski Anadolu Türkçesini Eski Türkçeden farklı kılan önemli bir ses özelliğidir. Teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eklerindeki ek ve bağlantı ünlüleri (*evüm, elün*), ilgi hâli eki (*senün*), görülen geçmiş zaman ekinin 1. ve 2. şahıslardaki çekimi (*geldüm, geldün*), zarf-fiil eki *-Up*, sıfat-fiil eki *-dUk* ve diğer bazı eklerde görülen ünlü yuvarlaklaşması, Anadolu ağızlarının ancak bir kısmının karakteristik özelliğidir.

Ünlü yuvarlaklaşması, bugün Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu ile Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat'ın bazı ağızları ile Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarında görülmektedir (*Karahan, 1996: 16, 17, 125*).

2. Karşılaştırmada kullanacağımız ikinci ölçüt, ilerleyici benzeşmeyle ortaya çıkan kalınlık-incelik bakımından ünlü benzeşmesidir. Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde tespit edilen ünlü değişimleri, bu dönemde ilerleyici benzeşmenin daha baskın olduğunu göstermektedir. Böyle bir benzeşme kalınlık-incelik uyumunun olmadığı yabancı kökenli kelimelerde görülebilmektedir. Meselâ Farsça "*haste*" kelimesinin ilerleyici benzeşmeyle "*hasta*" şekline dönüştüğünü imlâdan anlamak mümkün değildir. Ancak aynı kelimenin "*hastarak*" (*SN, 611*) şekli, bu benzeşmeyi açıkça göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe kelimelerde de ilerleyici benzeşme örneklerine rastlanır. Meselâ "*birez*" kelimesinin imlâsı, benzeşme olup olmadığı hususunda tereddüt yaratsa da aynı kelimenin "*birezçük*" (*SN, 593*) şeklinin imlâsı bu tereddüdü ortadan kaldırmaktadır. "*İ- fiil*" ve "*ile*" edatının Eski Anadolu Türkçesindeki ekleşme sürecinin hızlanmasında ilerleyici benzeşmenin de etkili olduğu düşünülebilir. *İ-* fiili ve *ile* edatının önceki kelimeye bitişik yazılması, ekleşmeyi ve dolayısıyla benzeşmeyi gösteren bir işaret olabilir. Ünlü imlâsından anlaşılması zor olan bu benzeşme, bazı ünsüzlerin yardımıyla takip edilebilmektedir. Meselâ "*yazugıdugın*" (*KG, 131*), *dururıduk* (*Akalın, 1989: 27*) örneklerinde ilerleyici benzeşmeyle değişen ses yapısı *g* sesinden anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde görülen bu ilerleyici benzeşme, kalınlık-incelik bakımından Anadolu ağızlarının da ayırıcı özelliklerindendir. Doğu Karadeniz ve Doğu, Güneydoğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Anadolu ağızlarına ilerleyici değil gerileyici benzeşme hâkimdir. Hatta bu yüzden *i-* fiili ve *ile* edatı bu yörelerde eklemeye direnç gösterir. Bu bölgeler dışındaki bütün Anadolu ağızlarında Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi ilerleyici benzeşme görülür (Karahana, 1996: 3-8).

3. Arka damak ünsüzü *h* da karşılaştırmada kullanacağımız bir başka ölçüttür. *h*, Eski Anadolu Türkçesini önceki yazı dillerinden ayıran önemli bir ünsüzdür. Bu ses, Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe kelimelerde iç seste *k>h* değişmesi sonucu ortaya çıkar. *Yahşı, yohsul* (SV, 39), *korhu, konmah* (SN, 624). Değişme muhtemelen yeni başladığı için *k*'lı, *h*'lı şekiller eserlerde başlangıçta yan yanadır. Daha sonra *h*'lı şekiller azalmıştır. Çünkü yazı dilini etkileyen İstanbul ağzında bu ses yoktur. *h* sesi Batı Anadolu ağızlarında duyulmaz. Doğu Karadeniz ağızlarında ise alıntı kelimeler dışında bu ses kullanılmaz (Karahana, 1996: 65, 128).

İkinci Grup Özellikler:

1. Eski Anadolu Türkçesi ile önceki yazı dillerinde ortak olan özelliklerden biri damak *n*'sinin varlığıdır. Damak *n*'si, Eski Türkçede olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinde de vardır ve *kef* ile gösterilir. İstanbul ağzında damak *n*'si bulunmadığı için bu işaretin 16. yüzyıldan itibaren gerçek telâffuzu yansıtmadığı söylenebilir. Ama hiç olmazsa üç yüz yıl, Eski Anadolu Türkçesi bu sesi korumuştur. Bugün Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleri ağızlarında bu ses duyulmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan damak *n*'sinin korunduğu diğer bölgelerin (Batı Anadolu, Orta Anadolu, Güney Anadolu, kısmen Batı ve Orta Karadeniz) ağızlarıyla birleşmektedir (Karahana, 1996:19-28).

2. Karşılaştırmada kullanacağımız son ölçüt, düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu dudak uyumsuzluğudur. Aynı uyumsuzluk önceki yazı dillerinde de vardı. Teklik 3. şahıs iyelik eki, öğrenilen geçmiş zaman eki, yükleme hâli eki, teklik 3. şahıs görülen geçmiş zaman eki ve diğer bazı ekler Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülüdür. Karahanlı Türkçesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

eserlerinde bu ekler için kullanılan imlâ, Eski Anadolu Türkçesinde devam etmiştir, böyle bir devamlılık, “imlâ kalıplaşması” ihtimalini akla getirmektedir. Eğer bu imlâ gerçek fonetik değerleri yansıtıyorsa –bu ihtimalin zayıf olduğu düşüncesindeyim- Eski Türkçenin bu ses yapısı Eski Anadolu Türkçesinde de devam etmiş ve düz ünlülü ekler, yuvarlak ünlülü tabanlarda dudak uyumunu bozmuştur. Bu özelliğin Oğuz Türkçesine özgü olduğunu zannetmiyor ve burada Doğu Türkçesinin etkisini düşünüyorum. Oğuzların hiç olmazsa şehirli olanları Anadolu’ya gelmeden önce bu yazı dilini tanıyorlardı. 15. ve 17. yüzyıla ait Lâtin, Kiril, Yunan harfli metinlerde düz ünlülü eklerin tam olarak uyuma tabi olmamasını Brendemoen, sayılarının azlığına bağlıyor ve kelime tabanlarındaki son sesin genellikle düz ünlülü olmasından dolayı az sayıdaki yuvarlak ünlülü tabanlarda görülen dudak uyumsuzluğunun göze batmadığını, bazı eklerde de (-mİş, -cİ) ünsüzlerin etkili olabileceğini ifade ediyor (Brendemoen, 1977-79: 235-236). Sebebi ne olursa olsun bu özellik Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan bir özellik değildir. Anadolu’da bu şekilde düz ünlülü ekleri koruyan ağızlar, kısmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Doğu Karadeniz ağızlarıdır (Karahana, 1996: 11).

Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Güney Anadolu, Orta ve Batı Karadeniz ağızlarıyla birleşmektedir.

Buraya kadar yaptığımız karşılaştırma bize şunları düşündürüyor:

Batı Anadolu bölgesi ağızları, Eski Anadolu Türkçesinden, ünlü yuvarlaklaşması ve *h* sesi olmadığı için uzaklaşıyor.

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızları, damak *n*’si bulunmadığından ve ilerleyici benzeşmenin baskın olmayışından dolayı Eski Anadolu Türkçesinden farklılık gösteriyor. Eski Anadolu Türkçesinin eklerdeki düz ünlülük dışında ünlü yuvarlaklaşması, ilerleyici benzeşme, *h* ve damak *n*’si özelliklerinin hepsini ise Orta Anadolu bölgesi (Ankara, Çorum, Çankırı, Sivas, Malatya ve Yozgat’ın bazı yöreleri) ile Orta ve Batı Karadeniz Bölgesinin (Amasya, Tokat, Kastamonu, Bartın, Bolu,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Zonguldak ile Ordu, Samsun, Sinop ve Giresun'un bazı yöreleri) bazı ağızlarında görmekteyiz. Ünlü yuvarlaklaşmasının olmadığı Konya ve Kırşehir yöresi ağızları da bu bakımdan Eski Anadolu Türkçesine yakın değildir. Dil verileri, batıda Bolu'dan, güneyde Ankara'nın kuzeyini, doğuda Malatya, Sivas, Amasya'yı içine alan bölge ağızları ile Eski Anadolu Türkçesi arasında benzerliğin diğer bölgelere göre çok olduğunu göstermektedir.

Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi konusunda tarihçiler şu görüşleri ileri sürer. M. Halil Yinanç, Orta Anadolu'ya yerleşen Türkmenlerin çoğunluğunu Kınıklar teşkil ettiği için bu boyun ağzının diğer ağızlara baskın geldiği, geniş bir bölgeyi etkileyen bu ağzın Anadolu Türk yazı dilinin esasını teşkil ettiği görüşündedir (Yinanç, 1944:173). Z. Korkmaz ise Anadolu'ya yerleşen Kınık boyunun ağız özellikleri arasında *h* sesinin bulunmadığına işaret ediyor. Ayrıca Korkmaz'ın verdiği örnekler arasında ünlü yuvarlaklaşması da bulunmaktadır (Korkmaz, ünlü yuvarlaklaşmasının Kayılarla, Alayuntlu ve Eymir boylarına ait bir özellik olabileceği ihtimali üzerinde duruyor. Korkmaz, 1995: 182, 183, 187). Yılmaz Öztuna da Kınık-Kayı ağzının bugünkü Türkiye Türkçesine esas olabileceği ihtimalinden söz eder (Öztuna, 1983: 431). Bu görüşler Anadolu yerleşim tarihinin bize sunduğu belgelere dayanan görüşlerdir.

Tarihî kaynaklara göre Anadolu'da ilk eser verenler, meselâ Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih, Konya'da yetişmiş ve Konya'da eser vermiştir. Şeyyad Hamza, Akşehirli; Âşık Paşa ve Gülşehrî, Kırşehirlidir. Konya, Anadolu Selçuklularının başkenti ve kültür merkezidir. Kırşehir de dönemin önemli kültür merkezlerinden biridir. İlk müelliflerin Konyalı, Kırşehirli olması yazı dilinin bu yöre ağızları temelinde ve bu yörelerde teşekkül ettiği düşüncesini akla getirebilir. Ancak Konya ve Kırşehir yöresi ağızlarında, Eski Anadolu Türkçesinin en önemli özelliği olan ünlü yuvarlaklaşması görülmemesi bu düşüncüyü zayıflatmaktadır. Eğer yazı dili Anadolu dışında değil de Anadolu'da teşekkül etti ise, ihtimal sınırlarını genişletmek ve Konya, Kırşehir dışında, meselâ Amasya, Tokat, Sivas gibi dil özellikleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

bakımından Eski Anadolu Türkçesine en yakın olan dönemin diğer kültür merkezlerini de bu sınırlar içine almak gerekmektedir. 11. yüzyıl sonlarından itibaren Danişmendliler hâkimiyetinde olan Amasya, Tokat, Sivas ve çevresi (Sinop, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Malatya) 12. yüzyılda Selçuklu sarayına bağlandıktan sonra da kültürel canlılıklarını devam ettirmişlerdir. Tarihî kaynaklar bu yörelere yerleşik hayatın 11.-13. yüzyıllarda hâkim olduğunu ve sanayi, ticaret faaliyetlerinin buralarda çok ilerlemiş bulunduğunu kaydetmektedir (Akdağ, 1972: 76). Ancak bu bölgelerdeki kültürel gelişmeyi dile dayalı eserlerle değil, daha çok mimari eserlerle takip edebiliyoruz. Burada Hekim Bereket tarafından yazılan *Tuhfe-i Mübarizî* adlı tıp kitabının 13. yüzyıl başlarında Halifet Gazi adına, Amasya'da mı yoksa 14. yüzyılda Aydınolu Mehmet Bey adına Aydın'da mı yazıldığı meselesinin hâlâ çözümlenemediğini de belirtmek istiyorum (Koman, 1955: 689-705, Bayram, 1996: 95-100).

Bu bildirinin asıl amacı, Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi konusunu gündeme getirmektir. Bir hüküm verebilmek için bu dönemle ilgili gerek dil, gerekse tarih verileri şimdilik yeterli değildir. Gelecekte yeni malzemelerin, yeni delillerin ortaya çıkabileceğini ümit ederek, zihnimi meşgul eden şu sorular üzerinde düşünmeye devam edeceğim.

1. Yazı dilinin teşekkülünde Anadolu'da herhangi bir ağız etkili olmuş mudur? Eğer olmuşsa bu ağzın Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik olan özellikleri taşıması gerekmez mi?

2. Ünlü yuvarlaklaşması görülmemesine rağmen Konya ve Kırşehir yöresi ağızları yazı diline kaynaklık edebilir mi?

3. Anadolu'da Konya ve Kırşehir dışında aynı dönemde başka kültür merkezleri yok mudur? Varsa yazı dili bu yörelerde teşekkül etmiş olamaz mı?

4. Ağız özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesine çok benzeyen, siyaset ve kültür tarihçilerinin önem verdikleri Amasya, Sivas, Tokat ve yöresine dil tarihçileri de dikkatlerini çeviremez mi?

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

5. Ünlü yuvarlaklaşması bazı Oğuz ağızlarının özelliği olduğuna göre hem Anadolu hem de Harezm'de 13. ve 14. yüzyıl yazı dillerinde etkili olan aynı Oğuz ağızları ve aynı Oğuz boyları mıdır? Bu imtiyazlı Oğuz boylarının ağızı Anadolu dışında mı yazı dili olma sürecine girdi? Bu süreç Anadolu'ya gelen aynı Oğuz boyları tarafından mı devam ettirildi?

KAYNAKLAR

- Mehmet Akalın, Ahmedî'nin Dili, TDAY-1989, Ankara 1989, s. 9-153.
- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Cem Yayınevi, Ankara 1974.
- Muzaffer Akkuş, Kitâb-ı Gunya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Mikâil Bayram, Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, s. 95-100.
- Bernt Brendemoen, Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar, Türkiyat Mecmuası, C. XIX, 1977-1979, s. 223-240.
- Ilse Laude-Cirtautas, Son Elli Yılda Edebî Özbekçenin Gelişmesi Üzerine, Türk Kültürü Araştırmaları, XVII-2, 1976, s. 77-92.
- Hayati Develi, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Cem Dilçin, Süheyl ü Nev-Bahar, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- Musa Duman, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- J. Eckmann, Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Leylâ Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

- Mahmut Mesut Koman, Tuhfe-i Mübârizî, Bilgi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1955.
- Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Mecdut Mansuroğlu, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.
- Elena Markovna Napolnova, Edebî Eski Anadolu Türkçesinde Bazı Genel Özellikler, TDAY -1989, Ankara 1994, s. 331-334.
- Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, C. I.
- Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, Çeviren: Berke Vardar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- Faruk Sümer, Oğuzlar, ANA Yayınları, İstanbul 1980.
- Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1981.
- M. Halil Yinanç, Türkiye Tarihi, İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1944.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

MANZUM SÖZLÜKLERİMİZDEN SÜBHA-İ ŞİBYÂN ŞERHİ
“HEDİYYETÜ’L-İHVÂN”

Atabey KILIÇ*

ONE OF THE OUR VERSE DICTIONARIES:
SÜBHA-İ SİBYAN ŞERHİ “HEDİYYETÜ’L-
İHVÂN”

ABSTRACT

Verse dictionaries, one of the areas of Classical Turkish Literature, hasn't been studied. Verse dictionaries were written for primary school students to teach meaning of Turkish words in Arabic and Persian. One of their utilities for children is giving more prosody knowledge. We saw that the number of verse dictionaries in Classical Turkish Literature is about 30. If we look at sources we see that verse dictionaries' commentaries are not studied. However, in Turkish Literature it is important to study verse dictionaries' commentaries. In this paper we will try to give knowledge about one of verse dictionaries' commentaries, Hediyyetü'l-İhvân Hediyyetü'l-İhvân is the commentary or verse dictionary Sübha-i Sıbyân. It is an Turkish-Arabic verse dictionary and used as a text book at primary schools especially in 19th century. Hediyyetü'l-İhvân, commentary of Sübha-i Sıbyân was written by Mehmed Necib and it was published 6 times between 1840-1903. Writer gives text as in traditional commentary books then gives information about text grammar knowledge and adds every thing about this subject.

Key words: Turkish Literature, verse dictionary, Hediyyetü'l-İhvân

ÖZET

Manzum sözlükler Klâsik Türk Edebiyatının üzerinde henüz yeterli çalışma yapılmamış alanlarından biridir. Manzum sözlükler bugünkü ilköğretim seviyesine denk gelen çocukların Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını öğrenebilmeleri için kaleme alınmış eserlerdir. Bunlardan beklenen faydalar arasında çocukların aruz bilgisini pekiştirmeleri de bulunmaktadır. Klâsik Türk

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü KAYSERİ atabey@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Edebiyatı alanında tespit edebildiğimiz kadarıyla 30 civarında manzum sözlük bulunmaktadır. Günümüze kadar yapılan çalışmalara baktığımızda manzum sözlük şerhlerinin göz ardı edildiğini görmekteyiz. Halbuki Türk edebiyatında manzum sözlük şerhleri ayrıca ilgilenilmesi gereken bir alandır. Bizim bu tebliğ çerçevesinde amacımız bir manzum sözlük şerhi olan Hediyyetü'l-İhvân hakkında bilgi vermektir. Hediyyetü'l-İhvân manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân'ın şerhidir. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân özellikle 19.yy.da sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Sübha-i Sıbyân şerhi olan Hediyyetü'l-İhvân Mehmed Necib tarafından yazılmış ve 1840-1903 yılları arasında 6 kez basılmıştır. Eserde yazar geleneksel şerhlerde olduğu gibi önce metni vermekte, ardından matnle ilgili gramer bilgilerini sıralamakta ve bu konu ile alakalı söyleyebileceği başka türlü ne varsa onları eklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Manzum sözlükler, Hediyyetü'l-İhvân

Klâsik Türk edebiyatının üzerinde henüz yeterli çalışma yapılmamış alanlarından olan manzum sözlükler, bizim açımızdan Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Manzum sözlükler bilindiği üzere daha ziyade bugünkü ilköğretim seviyesine denk gelen küçük çocukların Türkçe kelimelerin Arapça veya Farsça karşılıklarını ezberleyebilmeleri için kaleme alınmış eserlerdir. Bunlardan beklenen faydalar arasında çocukların aruz bilgilerini pekiştirmeleri de bulunmaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı alanında tespit edebildiğimiz kadarıyla 30 civarında manzum sözlük bulunmaktadır. Günümüz temel müracaat eserlerinin çoğunda bahsi bile geçmeyen manzum sözlükler, bilimsel manada doyurucu birer kaynak olmaktan uzak olsalar da, en azından belli bir amaç için yazılmış olmaları, çocuklarımıza aruzla birlikte Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını da öğretmesi bakımından Türk edebiyatı için göz ardı edilmemesi gereken önemli kaynaklardan olmalıdır. Manzum sözlük müelliflerinin kaleme aldıkları eserlerinde kendilerinin de çocukluklarında en az bir manzum sözlük ezberlediklerini zikretmesi bizce dikkat edilmesi gereken ayrı bir hususiyettir.

Günümüze kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda, özellikle şerhe dair kaynaklarda manzum sözlük şerhlerinin umumiyetle göz ardı edildiğini görmekteyiz. Halbuki, Türk edebiyatında özellikle şerh alanında manzum sözlük şerhleri ayrıca ilgilenilmesi gereken bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bizim bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

tebliğ çerçevesinde amacımız şerhe ve sınıflandırılmasına dair bilgi vermek olmadığı için özellikle bu probleme temas etmekten kaçınıyoruz. Fakat şerh konusunda, tasnifin günümüzde hâlâ çözüm bekleyen meselelerden olduğunu da zikretmeden geçemeyeceğiz.

Metnini ilmî usullerle hazırladığımız ve yakında yayımlamayı ümit ettiğimiz Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden *Sübha-i Sıbyân*¹, özellikle 19. yy.da sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Sözlük, 460 beyit civarında bir hacme sahiptir. Kütüphanelerimizde 60'tan fazla yazma nüshası bulunan eser, 1801 yılından 1900'lü yılların başına kadar İstanbul ve Kahire'de 32 kez basılmıştır. Bu bakımdan Sübha-i Sıbyân'ın belki de tek örnek olduğunu söyleyebiliriz. Sübha-i Sıbyân'ın müellifi hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yazma nüshaların hemen hiçbirinde ismi geçmezken, matbu nüshalarda müellifin ismi Mehmed b. Ahmed er-Rûmî², Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî ve Er-Rûmî Bosnavî Ebu'l-Fazl Muhammed Ahmed gibi farklı şekillerde verilmektedir. 19. yy.da defalarca basılan eserin telif tarihi ile ilgili olarak elimizdeki tek bilgi, sebep-i telif kısmındaki

“Geldi bu mîr’ât-ı dile müncelî

Tā aña tārîḫ ola ‘naẓm-ı celî” (vr. 3b)

beytidir. ‘Naẓm-ı celî’ terkininin verdiği tarihe göre eser H. 1063/M. 1652-53 yıllarında yazılmış olmalıdır.

Yine sebep-i telif kısmındaki

29 Lafzı muḳaddem ‘aḳabince hemān

Tercemesi buldı aña iḳtirān

[3b] 30 Lafzıla ma’nāsı idüp izdivāc

Ḳalmadı sürḫ u raḳama iḥtiyāc

31 Tā ki ola fehmi vü ḫıfzı yesîr

Ḥacmi ṣaġîr ola luġātı keşîr

¹ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Atabey Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden *Sübha-i Sıbyân*”, Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa. Ayrıca bir nüshasının tanıtımı için bkz.: Mehmet Dursun Erdem, “Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Luġât-ı Sıbyân Yazması”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Yıl 9, Sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.

² *Sübha-i Sıbyân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308-1311/1891-1893.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

- 32 *İbni Ferište luğatı gibi genc*
 Oldı vü Qur’an luğatın itdi derc
- 33 *Bir niçe bahır üzre açup perr ü bāl*
 Qıf’aları oldı sefine-mişāl
- 34 *Qıf’a temāmında dağı āşikār*
 Hem laqab-ı bahır vü hem vezni var
- 35 *Hayr ile şāyed sebeb-i yād ola*
 Sübha-i Sıbyân aña hem ad ola
- 36 *Nazm-ı selīs üzre bu rüşen kelām*
 ‘Avn-ı Hudāyla çün oldı temām

beyitleri eserin nasıl tertip edildiğini, ismini ve üslûbunu da bildirmektedir: “Önce Arapça kelime, ardından tercümesi olan Türkçe kelime getirilmiş, bu yolla kelime ile anlamı birbirine uydurulmuş, diğer sözlüklerin büyük bir kısmında görülen rakam ve kırmızı mürekkep kullanma zarureti giderilmiştir. Böylelikle anlaşılması ve ezberlenmesi kolay, hacmi küçük kendisi büyük bir sözlük olarak İbn Ferište sözlüğü gibi bir hazine oldu, Kur’an kelimelerini içine aldı. Pek çok bahir üzerinde kanatlarını açıp uçtu, her bir kıt’ası da denizlerde gezen gemi gibi oldu. Her bir kıt’anın bitiminde hem kıt’anın vezni hem de lâkabı verildi. Böylece (müellifin) hayır dua ile anılmasına sebep olması için esere Sübha-i Sıbyân (çocukların tespihi) adı verildi. Güzel bir nazım üzere açık bir dille yazılan eser Allah’ın yardımını ile tamamlandı.”

Sübha-i Sıbyân’ın geneline bakıldığı zaman sözlük kısmında 2100 civarında Arapça, 250 civarında Farsça ve bunlara karşılık gelmek üzere de 1150 kadar da Türkçe kelimenin bulunduğunu söyleyebiliriz. Verilen Arapça kelimelerin önemli bir kısmının Kur’an-ı Kerim’de geçen isim, sıfat ve bir kısım fiil çekimlerinden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Biz bu tebliğle önemli bir manzum sözlük olan Sübha-i Sıbyân’a yapılmış tek şerh olan Mehmed Necib’in “Hediyyetü’l-İhvân fî Şerhi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Sübḥati’ş-Şıbyān” adlı eseri hakkında ana hatlarıyla bilgi vermeye çalışacağız. Hacimli bir şerh sayılabilecek eser 1840-1903 yılları arasında 6 kez basılmıştır.³ Bizim bu çalışma çerçevesinde vereceğimiz bilgiler, metnini neşre hazırladığımız H. 1310/ M. 1893 tarihli baskıya dayanmaktadır. Hediyyetü’l-İhvân şârihi Mehmed Necîb Efendi hakkında da şimdilik elimizde bilgi bulunmamaktadır. Şârihin ismi şerhin sebep-i telif kısmında geçmektedir.

Geleneksel şerhlerde bilindiği gibi şârih önce metni verir, ardından metinle ilgili gramer bilgilerini sıralar, bu konu ile alâkalı söyleyebileceği başka türlü ne var ise onları ekler. Bir kısım şerhler neredeyse tercüme veya aktarma gibi karşımıza çıkarken, bir kısmında da okuyucuyu fazlasıyla doyuracak malumatla karşılaşırız. Şârih Mehmed Necîb Efendi de doyurucu bir şerh ile karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak aşağıya alacağımız Sübha-i Sıbyân’ın ilk beytinin şerhi bize Mehmed Necîb Efendi’nin şerh metodu hakkında yeterli fikir verecektir: “{Nām-ı Hudā 19 zıkr idelim ibtidā * Menzil-i maḫşūda odur reh-nūmā} nām kām vezninde Fârsîdir 20 ‘Arabîde ism ve Türkîde ad dirler (*Hudā* zamm-ı ḥā’-i mu’ceme ile cūdā vezninde yā ile 21 ve yāsız iki ma’nā beyninde müşterekdir birisi zāt-ı Bārî’ye ismdir ‘Arabîde 22 Allāh gibi ḡayra ıtlāk olunmaz ve bu ba’zısının ‘indinde ḥod-âyendeden mürekkeb 23 ve ba’zısının ‘indinde ḥod-âydan mürekkebirdir lâkin üstâzımız müşârün ileyh bi-re’sihi 24 kelime olduğına zâhib olmuştur vaşf-ı terkîbî degildir ‘Arabîde lafza-i Celāle 25 fâzıl Sîbeveyh i’lāl ü idgām eylemediği gibi ve birisi şâhib ü rabb ma’nâsınadır 26 eger bir şey’le muḫayyed olursa ked-ḥudā ve ḥâne-ḥudā gibi ki şâhib-i ḥâne dimekdir 27 ma’lûm ola ki her kelimeniñ âḥırı elif ve vāv olsa anda bunlardan şoñra [4] 1 bir yā muḫarrerdir nihâyet ḥâlet-i izâfetde işbâtı lâzımdır gerekse ol kelime şıfata 2 muzâf olsun bûy-ı dil-âvîz gibi gerekse ḡayrıya muzâf olsun bûy-ı 3 nâfe gibi ve bu kâ’ide inşâlarda daḥı cārîdir faḥfaḫ (*zıkr* zāl-i mu’cemeniñ 4 kesri ile bikr vezninde naşara bâbından maşdardır aḥmak ve yād eylemek ma’nâsınadır 5 gâh lisânıla olur ve bu ma’nâ maḫāma ensebdir ve bir şeyi unutmayup ḥâtırda 6 tutmak ma’nâsınadır ki ḳalb ile olur ḥıfḫ gibi (*ibtidā* iktidā vezninde 7 bede’e yebde’udan ya’nî feteḫa bâbının ifti’âlinden maşdardır bir nesneye 8 başlamak âḡâz ma’nâsınadır ve bir nesneyi sâ’ir nesnelerden muḫaddem 9 işlemek ma’nâsına daḥı olur (*menzil* meclis vezninde nezele yenziludan ya’nî 10 ḳarabe bâbından ism-i mekândır şahrâlarda misâfir için olan ḳonaḳ yirine 11 dinür ve ḥâne ve dâra ıtlāk olunur (*maḫşūd* maḫşūr vezninde bâb-ı evvelden 12 ism-i mef’uldür ki

³ Daha geniş baskı bilgileri için bkz. Prof. Dr. Sadi Çöğenli, “Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloḡu”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 99-134.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

ma’nâsı ma’lûmdur (*reh-nümâ* feth-i rā-i mühmele ve sükûn-ı hâ 13 ve zamm-ı nûn ile reh ile nümâdan mürekkebdır ki vaşf-ı terkîbîdir reh yol ve nümâ 14 nümâyîdenden fi’l-i emr-i muhâtabdır göster ma’nâsına ki emriñ mef’ûlî üzerine 15 taqdîm olunmuşdur bi-ḥasbî’t-terkîb yol gösterici olur ma’lûm ola ki 16 bir kelimeniñ âhırî yâ olsa mâ-ḳabli de ḥarf-i ‘illetden vāv yâḥud elif olsa 17 yây işbâtı cā’iz ve ḥazfî da cā’izdir bûy ve bû sarây ve serâ gibi.”⁴ Görüldüğü üzere Mehmed Necîb Efendi, eserin tam manasıyla anlaşılması için neredeyse her kelimeyi ayrıntılı bir şekilde izah yoluna gitmiş, verdiği örnekleri çeşitli kaynaklarla da desteklemeye çalışmıştır. Farsça kelimelerin kökünü, ekini mutlaka zikretmiş, kelime terkip şeklinde ise eğer ‘terkîb-i izâfî, terkîb-i vasfî’ veya ‘vasf-ı terkîbî’ olduğunu da belirtmiştir. Arapça kelimelerde ise daha ayrıntılı bilgiler ile okuyucuyu aydınlatmaktadır. Kelime hangi vezinde ise o vezinden bir başka kelime ile meselâ ‘bîkr zîkr vezninde’ diyerek okunuşu tekid etmekte, sonra kelime çekimli ise hangi bâbdan olduğunu söyledip fâil ya da mef’ûl oluşunu da belirtmektedir. Arapça kelimelerin hemen hepsinin çokluk şekillerini de veren şârih, “*esâs feth-i hemze ile enâr vezninde binânîñ temelîne dinür cem’i üsûs gelür zammıteynle ve her şey’iñ aşlîna ve mebnâsına ıtlâḳ olunur*”⁵ örneğinde olduğu gibi son olarak mutlaka kelimenin Türkçe karşılığını vermekte ya da tarifini yapmaktadır. Bu bakımdan Mehmed Necîb Efendi’nin, Sübha-i Sıbyân’ın sözlük kısmının önce Arapça kelime, hemen ardından Türkçe karşılığı şeklindeki tertibine de sâdık kaldığını söyleyebiliriz. Şârih sıklıkla, “*mâric ḥâric vezninde tütünsüz âteşe ıtlâḳ olunur Fârsîde zebâne dirler*”⁶ örneğinde olduğu gibi Türkçe karşılığını verdiği Arapça kelimelerin Farsçasını da verir.

Ayrıntılı bir şerh olan Hedîyyetü’l-İhvân’da şârih Mehmed Necîb Efendi, ciddî bir dilci tavrı ile kelimelerin etimolojilerine de girer. {Eḃşâr gözler efvâh ağızlar} mısra’ını izah ederken “*ebşâr enşâr vezninde başarıñ cem’idir gözler ma’nâsına 16 (efvâh ebşâr vezninde ağız ma’nâsına olan fâh ki ḥâl vezninde ve fûh 17 fânîñ zammıyla ve fîh fânîñ kesriyle ve fûhe fâ’-i mazmûme ile ve fem dem vezninde 18 bunlarıñ cem’idir Fârsîde dehânhâ dirler işbu fem lafzınıñ aşlî fevh 19 idi fevz vezninde tafşîlî Kâmûsda meşrûḥ u mebsûṭdur mürâca’atı 20 fâ’ideyi mütezammındır*”⁷ şeklinde bilgiler vermekte, fem kelimesinin aslının da fevh olduğunu bu yolla bildirmektedir. Alıntıda da görüleceği üzere şârihin kullandığı “Kâmûs” gibi birtakım kaynaklar

⁴ Mehmed Necîb, *Hedîyyetü’l-İhvân fî Şerhi Sübhatî’s-Sıbyân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893, s. 3-4.

⁵ *Hedîyyetü’l-İhvân*, s. 4.

⁶ *Hedîyyetü’l-İhvân*, s. 136.

⁷ *Hedîyyetü’l-İhvân*, s. 131.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

vardır. Bunlardan Kâmûsü'l-Muhît ve Besâir⁸ en fazla müracaat edildiğini gördüğümüz iki kaynak olup her ikisi de “El-Fîrûzâbâdî”(öl. 1415) diye bilinen meşhur Arap dil, tefsir ve hadis âlimine aittir.⁹ Özellikle Kur'an kelimeleri sözlüğü türünden bir eser olan Besâir, şârihin en sık müracaat ettiği kaynak görünümündedir. Bunun yanı sıra Kâdî Beyzavî (Abdullah bin Ömer) (Ölm. 1287) tefsiri de sıklıkla müracaat edilen kaynaklar arasındadır. Bilindiği üzere Beyzavî tefsiri İslam dünyasında 30 civarında şerhi bulunan en meşhur tefsirlerdendir. Yine ayrıca Sûdî'nin Gülistân Şerhi de adı geçen eserler arasında sayılabilir. Bütün bu örnekler şerhin bir hayli zengin kaynak kullanımına sahip olduğunu göstermektedir.

Şerhte sıklıkla örnek olması açısından âyetler ve hadisler zikredilmektedir. Bilhassa metinde verilen kelime herhangi bir âyette geçiyorsa geçtiği yer aşağıya aldığımız örnekte de görüleceği üzere zikredilmektedir: “{Kâri'a vü hâka kıyâmet günü} *kâri'a* hâşıra vezninde kıyâmete 27 ıtlâk olunur ve minhu kavluhü Te'âlâ “*El-kâri'atu me'l-kâri'ah vemâ edrâke* [155] 1 *me'l-kâri'ah*”¹⁰ cem'i kavâri' gelür (*hâka* hâşa 2 vezninde kıyâmete dinür ve minhu kavluhü Te'âlâ “*El-hâkkatu me'l-hâkkaah vemâ edrâke* 3 *me'l-hâkkaah*”^{11,12}

Eserde örnek olarak Sünbülzâde Vehbî'den de aşağıya üçünü aldığımız 4 beyit yer almaktadır.

Kaddine dirlerdi elf zülfüne lām u femme mīm

Muşhaf-ı hüsnünün esrârını bilse rāzı

Reng-i şahbā ile olmuş gül yanaqlar āl āl

Beyza-yı sūrḥ idi hem kâfir giyinmiş kırmızı

Düşünce çāh-ı ümmîde zekan zekan diyerek

Kemend-i zülfe şarıldım resen resen diyerek

⁸ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Celâlettin Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.

⁹ Adı geçen âlim hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hulûsi Kılıç, “*Fîrûzâbâdî*”, TDVİA, 13. C., İstanbul 1996, s. 142-145.

¹⁰ “Kâria. Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felaketini sen nereden bileceksin ki?” Kâria, 1-3.

¹¹ “Kesin gerçekleşecek olan, evet nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olan kıyameti sen nereden bileceksin?” Hâkka, 1-3.

¹² *Hedîyyetü'l-İhvân*, s. 154-155.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Kanaatimizce önemli ve kendine has bir şerh olma özelliği taşıyan Hediyyetü’l-İhvân da tıpkı Sübha-i Sıbyân gibi çocuklar için hazırlanmış olmalıdır. Eserin sonunda yer alan Cemâl Efendi’ye ait

Ṭālib-i ‘ilm ü ma‘ārif mazhar-ı feyz-i celîl

Ol edîb-i pür-hüner ya‘nî Necîb-i bî-mişîl

Sübhanîñ şerhîni tekmîl eyledi bâ-luṭf-ı Hâk

Hıfzını şıbyâna teshîl eyleye Rabb-ı Celîl

Çıkdı bâ-‘avn-i Hudâ târîḫ-i ṭab‘ı ey Cemâl

Sübha şerhi pek ‘iyândır ṭab‘ olundı bî-‘adîl¹³

beyitlerinden oluşan tarih manzumesi de bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Netice itibarıyla, bizim bu çalışma ile dikkat çekmek istediğimiz iki önemli husus vardır. Birincisi çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz üzere Klâsik Türk Edebiyatı alanına dâhil manzum sözlükler hâlâ üzerinde çalışılmayı bekleyen önemli ve bâkir konular arasında bulunmaktadır. Bu alanla ilgili yapılacak çalışmaların sadece sözlük değil, metne yaklaşımla da ilgili önemli faydalarının olacağına inanıyoruz. Öncelikle, tespit edilen manzum sözlüklerin hepsinin metni çıkartılmalı ve ardından da bir “*manzum sözlükler sözlüğü*” oluşturulmalıdır. İkincisi ise Türk Edebiyatında Ali Nihat Tarlan ile başlayıp daha sonra pek çok kıymetli bilim adamının önemli görüşleri ile teorik alanda geliştirdiği ancak örnek metin hususunda hâlâ bir hayli kısır olan metin şerhi alanında manzum sözlük şerhleri de önemli bir yer tutmaktadır. Günümüze kadar fazla dikkat çekmemiş bulunan manzum sözlük şerhlerinin de üzerinde durulmalı ve bunların metinlerinin neşredilmesiyle, artık düşünülmesi gereken teorik çalışmalar desteklenmelidir.

¹³ Hediyyetü’l-İhvân, s. 205.

QuickTime™ and a
TIFF (Uncompressed) decompressor
are needed to see this picture.

Mehmed Necîb, *Hediyyetü'l-İhvân fî Şerhi Sübhati's-Sıbyân*, Şirket-i
Sahhâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893, s. 2-3.

Turkish Studies
*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 1/1 Summer 2006

KAYNAKÇA

- ÇÖĞENLİ, Sadi, “Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001
- DİVLEKÇİ, Celâlettin, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîruzâbâdî'nin Besâir'i*, basılmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.
- ERDEM, Mehmet Dursun, “Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Yıl 9, Sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.
- ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, I. C., İstanbul 1977.
- KARTAL, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ, Ankara 2003.
- KILIÇ, Atabey, “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâhı'nda Şerh Metodu”, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006, Kayseri.
- KILIÇ, Atabey, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Gelenegi ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân”, Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa. (Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa Mart 2006, s. 186-199.)
- KILIÇ, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin” Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 12-13 Nisan 2001, Kayseri. (Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler, 1. Cilt, s. 441-447, Kayseri 2001.
- KILIÇ, Atabey, *Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin*, Laçin Yayınevi, Kayseri 2001.
- KILIÇ, Hulûsi “Fîrûzâbâdî”, TDVİA, 13. C., İstanbul 1996.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali* (Haz. Prof. Dr. Suat YILDIRIM), Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1998.
- Mehmed b. Ahmed er-Rûmî, *Sübha-i Sıbyân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308-1311/1891-1893.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

-
- Mehmed Necîb, *Hediyetü'l-İhvân fî Şerhi Sübhati's-Sıbyân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893.
- Muhammed Fuâd Abdü'l-bâkî, *El-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Hadîs Kitabevi, Kahire 1996.
- MUHTAR, Cemal, *İki Kur'an Sözlüğü: Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı İstanbul 1993.
- Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- Öz, Yusuf, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını. Konya 1999.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

TRABZON YÖRESİNDE DESTAN KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ALT YAPISI

Necati DEMİR*

EPIC CULTURE IN TRABZON VICINIYT AND ITS ORIGIN

ABSTRACT

It is explained this article that importance of epic poem, Turkish cultural life position of this epic poem that is consisted of İslamic and no-İslamic. Turkis epic poem is before İslam: *Alp Er Tonga*, *Oğuz Kağan*, *Bozkurt*, *Ergenekon*, *Uygur* and After İslam: battle of Hz. Ali, *Hamza-nâme*, *Müseyyeb-nâme*, *Ebû Müslüm-nâme*, *Battal-nâme*, *Danişmend-nâme*, *Saltuk-nâme*. It is emphasize importance of Battal-nâme and mentioned summary of this Battal-nâme that after given information of Battal Gazi and his life and this epic poem.

Key words: Turkish epic poem, Battal-nâme, epic poem.

Destanların kültür tarihimizde çok önemli bir yeri vardır. Onlar, çoğunlukla tarihî gerçeklere dayanmaktadır. Geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olaylar ve yaşamış kahramanlar hakkındaki bilgileri, hiç değilse ana hatlarıyla, öğrenmemizi sağlamaktadırlar.

Destanlar, edebî bir tür olmakla beraber tarihin kırık dökük aynalarıdır. Bu türdeki yazılı metinler dikkatli bir şekilde incelendiğinde uzak geçmiş ile ilgili çok kıymetli malzemeler elde edilmektedir.

Tarihî unsurların yanında milletlerin geçmişteki âdet, gelenek, görenek ve yaşayış tarzları ile ilgili olarak belki de hiç bir kaynakta bulunmayan bilgiler destanlarda yer almaktadır. Geçmişte Türklerin yedikleri yemekler, çaldıkları çalgılar, kullandıkları savaş âletleri, ağırlık

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Sivas

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

ölçüleri, giydikleri elbiseler, ... hakkındaki ayrıntılı bilgileri destan yazarları farkında olmadan bizlere kadar ulaştırmıştır.

Bu tür eserler aynı zamanda yazı dilinin önemli belgeleridir. Türkçenin tarihî seyrinin araştırılmasında çok önemli malzemelerdir. Genellikle halk ağzından derlenip yazıya geçirildiği için konuşma dilinin özelliklerini çok yönlü aksettiren bu yazılı metinler, tarihî Türkçe açısından âdeta bir hazine durumundadır.

Destanlarımızın bazıları büyük ihtimalle yazıya geçmemiş olmalıdır. Bir kısmının bölük pörçük bazı eserlerin köşesinde yer alması, buna tanıklık etmektedir. *Divânü Lügâti't-Türk*'ün bulunmasıyla *Alp Er Tonga Destanı*'nın ortaya çıkışı, şüphelerimizi yoğunlaştırmaktadır. Belki de günün birinde tesadüfen bulunacak bir eserden bilinmeyen bir veya birkaç Türk destanının varlığını daha tespit edeceğiz.

Yazıya geçirilen veya bilinen Türk destanlarını iki grup altında ele alınmaktadır:

1. *İslamiyetin Kabulünden Önceki Türk Destanları*: İslamiyet öncesinde teşekkül etmiş destanların bir kısmında ağırlıklı konu Türklerin yok olması veya varlıklarını sürdürmesi mücadelesi iken bir kısmında da çeşitli unsurlarla mücadeledir. Mücadele edilen unsurlar tabiat veya çeşitli milletlerdir. En önemlileri; *Alp Er Tonga Destanı*, *Oğuz Kağan Destanı*, *Bozkurt Destanı*, *Ergenekon Destanı*, *Uygur Destanı*.

Dede Korkut Destanı ve *Manas Destanı* ise geçiş dönemine aittir. Yani bu destanlarda İslamiyet öncesi ve İslamî unsurlar iç içedir. Konuları doğrudan İslamiyeti üstün kılmak değildir. Dolayısıyla İslamiyetten önceki Türk destanları içerisine dahil edilebilir.

2. *İslamî Türk Destanları*: Bu devir içerisinde yer alan destanlar, Anadolu'da Türk muhayyilesiyle şekillenmiştir. Fakat bir kısmının kahramanları, konusu ve coğrafyası Türklükle ilgili değildir. Konuya birkaç açıdan bakmak zorunlu olduğu için İslamî daire içerisinde teşekkül etmiş destanların tasnifi oldukça zordur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

İslamî destanlar arasında inceleyebileceğimiz *Battal Gazi Destanı*'nın diğer eserlere göre bazı farklılıkları ve özel durumları vardır. Destanın konusu, genel olarak Arap-Bizans savaşlarıdır. Araplardan sonra Anadolu'daki mücadelelerin içerisine Türklerin girmesi, *Battal Gazi Destanı*'nı, destan kültürümüzün önemli bir parçası hâline getirmiştir. Yüzyıllar boyunca süren Türk-Bizans savaşları, daha önce Battal Gazi ve gazâ arkadaşları tarafından kazanılan zaferleri unutturmamıştır.

Battal Gazi Destanı'na olan ilgi bununla da kalmamıştır. Konusu ve kahramanları Müslüman Türkler olan *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'nın kaynağı büyük çoğunlukla yine bu eser olmuştur. Adı geçen eserlerin üçünde de yer alan motiflerin birbirine çok benzemesi, diğer eserlerin *Battal Gazi Destanı*'nın tesirinde kalarak şekillendiğini göstermektedir¹. Bizanslarla mücadelenin Türkler tarafından devralınışını anlatan *Dânişmend Gazi Destanı* ve mücadelelerin Anadolu'da ve Rumeli'deki devamını konu olarak işleyen *Saltuk Gazi Destanı* ise İslamî Türk destanlarının en önemlileri olarak sayılabilir.

1. Trabzon ve Çevresinde İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının İzleri

Çin kaynaklarında şöyle bir destan yer almaktadır: “Wu-sun’ların Kralına Kun-mo derler. İşittiğimize göre, bu kralın babasının, Hunların batı sınırında küçük bir devleti varmış. Hun Hükümdarı, bu Wu-sun Kralına taarruz etmiş ve Kun-mo’nun babası olan bu kralı öldürmüştü. Kun-mo da,

¹ Karşılaştırmak için bk. Hasan KÖKSAL, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1984; Necati DEMİR, *Dânişmend-nâme*, Part One, (Critical Edition), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002; aynı yazar, *Dânişmend-nâme*, Part Two, (Turkish Translation), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, 216; aynı yazar, *Dânişmend-nâme*, Part Three, (Linguistic Analysis and Glossary), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2001; Aynı yazar, *Dânişmend-nâme*, Part Four, (Facsimile), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002; Kemal YÜCE, *Saltuk-nâme’de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1987.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

o sıralarda çok küçükmüş. Hun Hükümdarı ona kıyamamış. Çöle atılmasını ölümü ile kalımının, kendi kaderine bırakılmasını emretmiş. Çocuk çölde emeklerken, üzerinde bir karga dolaşmış ve gagasında tuttuğu eti, ona yavaşça yaklaşıp vermiş ve uzaklaşmış. Az sonra çocuğun etrafında, bu defa dişi bir kurt dolaşmağa başlamış. Kurt da çocuğa yanaşarak memesini çocuğun ağzına vermiş ve iyice emzirdikten sonra yine oradan uzaklaşmış. Bütün bu olan biten şeyleri, Hun Hükümdarı da uzaktan seyredermiş. Bunları görünce, çocuğun kutsal bir yavru olduğunu anlamış ve hemen alıp adamlarına vermiş. İyi bir bakımla da büyütülmesini emretmiş. Çocuk büyüyerek bir yiğit olmuş. Hun Hükümdarı da onu ordularından birine komutan yapmış. Gittikçe gelişen ve başarı kazanan çocuğa gönül bağlayan Hun Hükümdarı, babasının eski devletini ona vererek, onu Wun-sun Kralı yapmış ...”².

23.7.2002’de Şalpazarı ilçesi Gökçeköy’de alan araştırması yaparken kaynak şahsımız 59 yaşındaki Naci Bayraktar’a tarafımızdan: “Aileniz bu köye nereden gelmiş?” sorusu yöneltilmiştir. Naci Bayraktar, ailesinin Çepni Türklerine mensup olduğunu, kökenlerinin Niksar olduğunu söylemiştir. Ayrıca ailelerinin hayatını devam ettirmesi ile ilgili “Elik Keçisi Efsanesi” anlatmıştır.

“Yaylacılığın canlı olduğu yıllarda, Gökçeköylüler yaylaya göçmüştür. Bir aile köydeki işlerini toparlayamadığı ve hazırlıklarını tamamlayamadığı için birkaç gün gecikmiştir. Toparlandıklarında hemen alâlelece yola çıkarlar.

Ailenin, biri bir haftalık olmak üzere, dokuz oğlu vardır. Her biri yaylada kullanılacak eşyaları yüklenmiştir. Yükleri çok ağırdır. Sırtlarındaki ağır yüklerle saatlerce yürüdükten sonra ormanlarına çıkarlar. Hepsi çok yorulmuştur. Fakat hem yük hem de bir haftalık bebeği taşıdığı için anne daha çok yorulmuştur. Artık yürüyecek gücü kalmamıştır.

Daha fazla bu halde yola devam edemeyeceğini anlayan annenin aklına bir fikir gelir. Biraz tereddüt ettikten sonra kocasının kulağına: “Nasıl olsa yetişkin

² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, TTK yay., Ankara 1993, s. 14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

sekiz oğlumuz var. Ben bu çocuğu taşıyamıyorum. Şuracıkta bir ağacın kovuğuna bırakalım. Bu da olmayıversin.” der. Kocası önce kabul etmez. Fakat bakar ki olacak gibi değil. Karısının dediğini yapar. Bir ağaç kovuğu bulurlar. Küçük bebeği buraya bırakıp yollarına devam ederler, yaylaya çıkarlar.

Yaylayı o yıl bir salgın hastalık kasıp kavurur. Bu salgın hastalık genç ihtiyar demez, çok sayıda insanın ölümüne sebep olur. Bu ailenin sekiz yetişkin erkek evladı da ölenler arasındadır. Aile çok üzülür. Aynı yıl içerisinde dokuz çocuğu kaybetmenin üzüntüsü içerisinde çaresiz köylerine dönmeye karar verirler.

Dönerken ormana ulaştıklarında bıraktıkları en küçük çocukları akıllarına gelir. Oturup hem diğer çocukları hem de burada bıraktıkları bebek için feryat ederek ağlarlar. Sakinleşince: “Gidip bebeğimizin kemiklerini olsun görelim.” derler.

Karı koca bebeği bıraktıkları ağacın yanına yaklaşınca ağacın dibinden büyük bir kuş uçar. Bir keçi de yanında beklemekte. Anne: “Eyvah! Bebeğimi şimdi bu kuş yedi gidiyor. Keşke birkaç dakika evvel gelseydik.” der. Bu arada bebeğin ağlama sesini duyarlar. Koşarlar, bakarlar ki bebek yaşıyor. Hem de sağlıklı olarak. Hatta etlenmiş, butlanmıştır. Dünya anne ve babanın olur.

Hemen çocuğu alırlar. Sevinerek yola devam ederler. Fakat biraz önce çocuğun yanından kalkan elik keçisi bunların peşini bırakmaz. Feryat edip bağırmaktadır. Onlar ilerde keçi arkada köye kadar gelirler.

Keçiyi köyden uzaklaştıramazlar. Bakarlar olacak gibi değil. Bebeği beşikte birlikte bir dağın zirvesine çıkarırlar. Keçi gelip bebeği emzirir, sever, okşar, geri gider. Bir sonraki gün tekrar geri gelir. Aile de her gün aynı işi çocuk büyüyene kadar yapar. Çocuk büyüyünce keçi kaybolup gider.

Bu çocuk ailenin devamını sağlar. Beşiği bıraktıkları yerin ismi “Beşikdağı” olur. Yakın zamanda Beşikdağı’nın eteklerinde yerleşim yeri kurulur. Beşikdağı’nın eteklerinde olduğu için buraya “Beşikdüzü” ismi verilir. Yani Trabzon’a bağlı Beşikdüzü ilçesinin isim alması bu efsaneye dayanmaktadır.”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Her iki efsanedeki benzerlikler gerçekten dikkat çekicidir. Uluğ Türkistan'da yalnız kalan çocuğa *kuş* ve *kurt* yardım eder. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki bu ailenin yaşamasını ise *kuş* ile *keçi* / *geyik* sağlar. Türk kültürünün binlerce yıl sonra bir başka coğrafyada bilinç altının ortaya çıkması gerçekten ilginçtir.

Aynı efsane 5 Temmuz 1997'de tarafımızdan Ordu ili Ulubey ilçesi Durak köyünde ikamet etmekte olan Rasim Elikçioğlu'ndan³ da derlenmiştir. Durak köyünde oturan bu ailenin soyadı elik geçisinden dolayı "*Elikçioğulları*" kalmıştır. Oturdıkları mahallenin ismi ise "*Elikçioğulları Mahallesi*"dir. Bebeği, keçinin emzirmesi için bıraktıkları yerin ismi "*Beşikavlusu*", buradan köye giden yola da "*Beşikboğazı*" denmektedir.

Elik Keçisi efsanesinden dolayı Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde keçi avlanmaz. Keçi avlayan veya öldüren kişinin çok büyük belalarla karşı karşıya kalacağına inanılır.

Bu efsanenin bir benzeri, *Ana Geyik* adıyla Giresun'un Çanakçı ilçesinde de derlenmiştir⁴.

Konunun bir başka yönü de Orta ve Doğu Karadeniz'de anlatılan *Elik Keçisi* / *Ana Geyik Efsanesi* ile *Türeyiş Destanı*'ndaki benzerliklerdir.

Ofun Bölümlü Beldesi Mithatpaşa mahallesinde oturan, okuma yazma bilmeyen, altmış yaşındaki Ahmet Velioğlu'dan 25 Mayıs 2003 tarihinde yaptığımız derlemede kaynak şahıs sülalesi ile ilgili olarak şunları anlatmıştır:

"Bizim ailenin bir çocuk hariç tamamını Orta Asya'da bir savaşta öldürmüşler. Yalnızca bir çocuk kalmış. O çocuğu kurt emzirmiş. Alıp bir dağ ortasına getirmiş. O dağ ortasında besleyip büyötmüş. Sonra o çocuk o dağ ortasında çoğalmış. Çocukları, torunları, gelinleri, kızları

³ *Elik Keçisi Efsanesi*, memur emeklisi olan ve halen Ulubey ilçesi Durak köyünde ikâmet eden Rasim Elikçioğlu'ndan 5 Temmuz 1997 tarihinde tarafımızdan derlenmiştir. Adı geçen kaynak şahıs İlkokul mezunu olup 1941 doğumludur.

⁴ Bilgehan Atsız Gökdağ-Cengiz Coşkun, "Giresun Efsaneleri", *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1988) Bildirileri*, İstanbul 1988, s. 211-212.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

olmuş. Bir gün buradan çıkalım da yaşayacak bir yer bulalım derler. Ne yaptılarsa dağdan çıkamazlar. Dağlardan kurtların yardımıyla çıkıp buraya, Karadeniz Bölgesi'ne gelmişler.”

Ahmet Velioğlu'nun anlattıkları bize *Ergenekon Destanı*'ni hatırlatmaktadır. *Ergenekon Destanı* özetle şu şekildedir: “Rivayete göre (Köktürklerin) ilk ataları Hsi-Hai, yani Batı Denizi'nin kıyılarında oturuyorlardı. Lin adlı bir memleketin askerleri tarafından bir erkek çocuk hariç hepsi kılıçtan geçirilmişti. Bu çocuğun da kolları ve bacaklarını kesip bir bataklığa atmışlardı. Dişi bir kurt gelip ona yiyecek getirmiş ve çocuğu büyümüştür. Daha sonra Türklerin nesli bu kurt vasıtasıyla sona ermemiştir. Bu arada Lin devleti çocuğun yaşadığını duymuş ve asker göndermiştir. Kurt kutsal ruhlar yardımıyla haber almış, çocuğu alıp bir mağaraya sığınmıştır. Bu mağaranın ortasında çok geniş bir ova vardır. Kurt burada on erkek çocuk doğurur. Dışardan kızlar getirerek evlenirler. Böylece nüfusları artar, ovaya sığmaz duruma gelirler. Dağı eritirler, ve yine başka bir kurdun kılavuzluğunda bu ovadan çıkarlar⁵. Türklerin buradan çıktıkları günün, Yeni Gün yani Nevruz günü olduğu kabul edilmektedir. Nevruz günü demir dövülmesi ve ateşle ilgili inançlar bu efsaneye dayandırılmaktadır”⁶.

Kurt, Köktürk Devleti bayrağında simgedir. Köl Tigin yazıtının üst kısmında kurttan süt emen çocuk heykeli bulunmaktadır⁷.

Konunun bir başka yönü de İslamiyet öncesi Türk kültürünün izleri ve bu destanlarla ilgili olan Trabzon yöresinde hâlâ canlılığını yitirmemiş *Kurt Dede* ve *Kurt Ana* motifleridir.

Trabzon'da, Beşikdüzü yakınlarından denize dökülen Ağasar ırmağının doğusundan Rize sınırına kadar olan bölgenin hemen tamamında “*Köyünüzde hangi sülâleler vardır, bunlar bu yöreye nereden gelmişlerdir?*” sorusunun ikinci kısmına aldığımız cevap şudur: “Buraya ne zaman

⁵ Ögel, age, s. 18-25.

⁶ Abdulhalûk M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1991, s. 67-170.

⁷ Osman Fikri Sertkaya-Cengiz Alyılmaz, *Mogolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü*, Ankara 2001, s. 23-29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

geldiğimizi bilmiyoruz, ‘*Kurt Dede*’miz zamanında gelip yerleşmişiz.” Kaynak şahısların verdiği bilgilere göre “*Kurt Dede*”, dedenin dedesinin dedesinin dedesi... Ya da daha önceki dedeler. Yani en eski dedeleri. Bu durum hemen hemen hiç istisnasız bütün sülâleler için geçerlidir. *Kurt Dede*, *Derleme Sözlüğü* hazırlanırken Maçka’da tespit edilmiş ve: “dedenin babası” manası verilmiştir⁸. Mehmet Bilgin, Gümüşhane Yağmurdere’ye bağlı Boğalı, Arpalı köylerinde iskân eden Kuman Türklerinde de aynı ifade ile karşılaşmıştır. Köylüler, arazilerinin mülkiyetinin *Kurt Dede*’den bu yana kendilerine ait olduğunu söylemişlerdir⁹.

Peki kimdir bu *Kurt Dede*? Türk kültüründe *Kurt Ana* ve *Kurt Ata* (>*Kurt Dede*) olmak üzere iki motif bulunmaktadır. *Kurt Ana*’nın kaynağının şu iki efsaneye dayandığı tahmin edilmektedir:

Bu efsanelere / inanışlara bağlı olarak Türk kültürünün yayılma alanlarında bir *Kurt Ata* ve *Kurt Ana* motifleri ortaya çıkmıştır. Büyük Hun Devleti ve Uygurların ataları olan Kao-çı çağında *Kurt Ata* bulunmakta idi. Kuzey Doğu Sibiry’a’daki pek çok kabilenin atası da erkek kurt idi. Orta Asya’daki bazı Türk boylarında ise *Kurt Ana* ön plândadır¹⁰. Cengiz Han’ın ilk atası *Börte Çino* yani *Kurt Dede*’dir. Bu geleneğin XIII. yüzyılda mevcut olduğu ve halk arasında XIX. yüzyılda da anlatıldığı bilinmektedir¹¹.

Günümüzde Çaykara, Sürmene, Köprübaşı ve Tonya ilçelerinde Kurtoğlu sülâleleri bulunmaktadır. Bunun bir yansıması olsa gerektir ki Trabzon merkez ilçe, Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Tonya, Vakfıkebir ilçe ve köylerinde yüzlerce ailenin soyadı *Kurt*’tur. Yine Trabzon merkez ilçe, Akçaabat, Arsin, Beşikdüzü, Çaykara, Sürmene ve

⁸ *Derleme Sözlüğü*, C. VIII, TDK yay., Ankara 1975, s. 3010.

⁹ Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, Serender yay., Trabzon 2000, s. 87.

¹⁰ Ögel, age, s. 44-45.

¹¹ Ögel, age, s. 43.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Vakfikebir ilçe ve köylerinde *Kurtoğlu* soyadını taşıyan onlarca aile oturmaktadır¹².

Trabzon ve yöresinde İslamiyet öncesi Türk kültürü unsurlarının canlı biçimde yaşaması, bu bölgeye diğer Türk boylarının Oğuz Türklerinden çok önce gelip yerleşmesi ile ilgili olmalıdır. Gerçekte Türkiye'nin en önce Türkleşen bölgesi, Trabzon ve çevresidir. Tarih içerisinde *Hun Türkleri*, *Bulgar Türkleri*, *Alanlar*, *Sabarlar*, *Hazar Türkleri*, *Macar Türkleri*, *Uz Türkleri*, *Avarlar*, *Karluk Türkleri*, *Kuman/Kıpçak Türkleri*, *Kırgız Türkleri*, *Peçenekler* çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplerle Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelip yerleşmişlerdir. Bu yöre ile ilgili tarihi kaynaklar¹³, eski yer isimleri¹⁴, mimari eser kalıntılarından elde edilen bilgiler, Osmanlı döneminde kaleme alınan Tahrir Defterleri¹⁵, Karadeniz Bölgesi ağız özellikleri¹⁶, insan yapısı¹⁷, sülâle isimleri, halk oyunları, halk mimarisi, halk takvimi¹⁸ yani hemen her şey bunu açıkça ortaya koymaktadır. İslamiyet öncesi Türk destanlarının unutulmamış olmasını da bu delillere ekleyebiliriz.

¹² Bu konuda geniş bilgi için bk. Türk Telekom, *Trabzon Telefon Rehberi*, Kasım 2001.

¹³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l Ala'îye (Selçuk-name) I*, (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), Ankara 1996; Fahrettin Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, Ankara 1992; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993.

¹⁴ Bilgin, age.

¹⁵ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK yay., Ankara 2002.

¹⁶ Zeynep Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, TDK yay., Ankara 1994, s. 1-28; Necati Demir, "Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi Özellikleri", *Bildiri, Dördüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, İzmir 25-29 Eylül 2000; aynı yazar, "Karadeniz Bölgesi'nde Peçenek ve Kıpçaklar", *Trabzon ve Çevresi Uluslar Arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, Trabzon, 3-5 Mayıs 2001; aynı yazar, *Karadeniz'in Güneyinde Peçenekler, Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 709-713.

¹⁷ Salim Cöhçe, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü*, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s. 477-484.

¹⁸ Bu konudaki çalışmalarımız yayımlanma aşamasına gelmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

2. Trabzon ve Çevresinde Geçiş Dönemi Türk Destanlarının İzleri Dede Korkut Destanı

Trabzon yöresinde geçiş dönemi Türk destanlarının izlerine de rastlanmaktadır.

Bunların hiç şüphesiz, en önemlisi, Hayrat'a bağlı *Korkut* adlı bir köyün (1876'da Of'a bağlı) bulunmasıdır¹⁹. Bu isim *Dede Korkut* ile ilgili olmalıdır.

Dede Korkut Destanı ile ilgili diğer bir önemli konu da Akkoyunlu Beyi Turali Bey ve Trabzon isminin ortaya çıkışı olsa gerektir. Akçaabat'ın Osmanbaba köyünde Hasan Kazancı'dan yaptığımız derlemede kaynak şahıs Trabzonun ismini alışını şöyle anlatmıştır:

"Vaktiyle Ali isminde bir Türk beyi Trabzon Beyinin kızını almak için değişik kıyafetler giyerek Trabzon'a gelir. Atını nalbanta çekip dört nal ister. Nalbant dört nal verir. Ali Bey, nallların dördünü de avucunun içine alıp bükür. Nalbant ikinci kez nal verir. Ali Bey onları da bükür. Bir kez daha nal verir, onları bükemez. Karşılığında para verir. Bu defa nalbant altın parayı iki parmağının arasına alıp ezer ve turasını siler. Ali Bey "tura bozan" der ve Trabzon'un ismi bundan kalır."

Dede Korkut Destanı'nda Trabzon'un *Turabozban* veya *Tirabozan* biçiminde geçmesi ilgi çekicidir²⁰.

Norveçli dil bilimci Bernt Brendemoen, 1979'da Şalpazarı'nın Sayvançatak köyünde oturan 79 yaşındaki Meryem Kayalı'dan *Dede Korkut Destanı*'nın bir bölümü olan "*Tepegöz Hikâyesi*"nin bir varyantını derlemiştir²¹.

30 Mayıs 2002'de yaptığımız derlemede Sürmene'nin Ormanseven Beldesi'nde oturan 46 yaşındaki Resul İbrahim baş ise *Dede Korkut Destanı*'nda bir bölümü olan

¹⁹ Brendemoen *Korkut /Korkot* yer ismini Yunanca (veya Türkçe olmayan yer adları) arasında saymış olması (Bernt Brendemoen, *The Turkish Dialects of Trabzon*, Volume I, Analysis, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2002, s. 272) ilgi çekici bir durumdur.

²⁰ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2000, s. 117-118; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, C. I, TDK yay., Ankara 1989, s. 185.

²¹ Bernt Brendemoen, "Trabzon Çepni Ağı ve Tepegöz Hikayesinin bir Varyantı", *Trabzon İl Kültür-Sanat Yılı* 88-89, İstanbul 1989, s. 13-22.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

Beyböyreğin giriş kısmının bir varyantını anlatmıştır. Adı geçen kaynak şahsın anlattığı Beyböyreğ şöyledir:

"Eski zamanlarda bir padişah varmış. Padişahın çocuğu olmuyormuş. Padişah hanımına demiş ki: "Ne yapacağız hanım, bir daha evleneyim. Evlenmezsem bizim çocuğumuz olmaz."

Gitmiş, yeniden bir hanım daha almış. Ondan da çocuğu olmamış. Hanımına demiş ki: "Gel hanım bu gün seninle çarşıya gidip, gezelim." Gezmeye gidiyorlar. Onlar gezerken vakit geliyor: "Hadi gidek padişahım." diyor. "Yok, namazları kılıp da gidelim." diyor.

Namazlarını kılıyorlar, padişah selam verirken: "Esselamü aleyküm ve rahmatüllah." deyip: "Selamün aleyküm padişahım." diyor. Bir derviş geliyor oraya.

"Sen benim padişah olduğumu bildin. Benim kalbimde ne varsa onu da bileceksin." diyor ihtiyara. "Ben ne bileyim padişahım senin kalbini?" "Yoh, bileceksin." diyor. "Senin çocuğun olmuyor" diyor. "Atın da doğurmuyor." diyor. "Kalbindeki de bu padişahım." diyor. Sana bir elma vereyim. Elmanın kabuğunu atına ver. Elmayı da karına yedir. O çocuk doğurur. Atın da yavrular.

Geç zaman gel zaman hanım da at da hamile kalıyor. At da erkek doğuruyor, hanımı da oğlan doğuruyor. Gel zaman at da büyüyor, oğlan da büyüyor. Oğlan yedi yaşına geliyor, daha adı yok.

Oğlan okula gidiyor. Okulda adsız bey diyorlar. Oğlan ağlıyor, geliyor: "Baba benim adım yok mu? Bana adsız bey diyorlar, benim adımlı koy." diyor. "Yavrum senin bir deden vardı, gelecekti gelmedi. Bu gün tellal bağırttıralım. Bu gün senin adını koyalım." diyor.

Tellal bağırttırıyor, köylüleri topluyor, çocuğun adı konacak. Yemekler yenirken ihtiyar geliyor. Hiç kimse ayağa kalkmıyor, padişah ayağa kalkıyor. "Padişah niye kalktı şu gibi adama." diyorlar. adamı önemsemiyorlar. "Bana bir leğen ibrik getirin." diyor. leğeni getiriyorlar, irbiği getiriyorlar. Padişah diyor ki: "Getirin bakayım, oğlanın adı **Beyböyreğ**, atın adı **Bengiboz** olsun." diyor.

Şimdi bu gün böyle yarın böyle ve oğlan büyüdü. Padişahın öbür karısı da çocuk olmadan dost severmiş,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

bir gavuru seviyormuş. Her gün geliyor her gün geliyor. Bu gün gelemiyor. "Niye gelmiyorsun artık daha benim yanıma." diyor padişahın öbür karısı. "Niye geleyim. Kapıya bir piç türettiniz. Onun için gelemiyorum." diyor. "Ne yapacağız?" diyor. "Ne edeceksin, onu öldürelim. Ben her gün yanındayım." "Nasıl öldürelim." diyor. "Ona zehirli bir yemek yedir. O, yer, ölür." diyor.

Okula gidiyor çocuk. "Yavrum bu gün bizde yiyeceksin yemeğini, ben hazırlıyorum yemeğini, bir yere gitme yavrum." diyor büyük annesi. İyi anne, yerim." diyor.

Her gün gelirken okuldan atın yanına girmeden eve girmiyor çocuk. Geliyor: "Atıma bir bakıym." diyor. Okuldan çıktı. At ağlıyor. "Atım niye ağlıyorsun?" "Niye ağlamayım, seni öldürecekler ben kalacağım." diyor. "Ne yapacağız atım, beni kim öldürecek." diyor. "Anneliğin öldürecek, aman hazırladığı yemeği yeme. Bir ihtiyara götür, ona ver, o ihtiyar ölürse zaten ağzına vurma." diyor. "İyi." diyor.

Bir de bakıyor ki bir ihtiyar geliyor. "Dede, buyur bize gidelim. Annem yemekler hazırladı, azıcık yiyelim." diyor. "Gidelim oğul" diyor. Gidiyorlar.

Önden ihtiyarın ağzına veriyor. İhtiyar hemen ölüyor. "Vay başını yesin senin pişirdiğin yemek." diyor. Kızıyor anneliğine, bırakıp çıkıyor. Böylece kendisini kurtarıyor".

Beybörek'te ad verme geleneğinin "Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı'nda Buğaç'ın isim alışına benzemesi ayrıca dikkat çekicidir.

Beybörek'in bir rivayeti de Hamami-zade İhsan Bey tarafından derlenmiş ve Bartın Gazetesinde yayımlanmıştır²². Bartın Gazetesinde yayımlanan metin daha sonra Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanan *Dedem Korkudun Kitabı*'nda da yer almıştır²³.

Araklı'nın Halilli köyünden okuma yazma bilmeyen ev hanımı 57 yaşındaki Ziyet Danışman ise *Dede Korkut Destanı*'nın "*Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Destanı*" adlı

²² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, MEB yay., İstanbul 2000, s. CDLXXII'dan naklen (*Bartın Gazetesi*, 26 Teşrinivevvel 1931, S. 317).

²³ Gökyay, agy.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

bölümünü "*Dağları Tartan ile Duman Tepe*" başlıklı bir masalda anlatmıştır. Masal özetle şöyledir:

"*Dağları Tartan arkadaşları ile savaşa gider. Savaşta esir düşer. Arkadaşları kurtulup gelirler. Dağları Tartan'ın öldüğünü söylerler. Dağları Tartan'ın sevdiği kız yıllarca bekler. Fakat sevdiği oğlan gelmeyince umudu keser ve Dağları Tartan'ın arkadaşı ile evlenmek zorunda kalır. Dağları Tartan bir yolunu bulup esaretten kurtulur ve memleketine döner.*

Dağları Tartan gitmiş ki bunun sevdiği kızı başkasına veriyorlar. düğün yapıyorlar. Gider bir sandıkçıya başlar ağlamaya. Sandıkçı der ki: "Niçin ağlıyorsun?" Der ki: "Sevdiğim kızı başkasına veriyorlar. Bana çivisiz bir sandık yap." Sandıkçı sandığı yapar. Oradan gider ayakkabıcıya. Der ki: "Bana çivisiz bir ayakkabı yap. Sevdiğim kızı başkasına veriyorlar." Ayakkabıcı: "Yaparız, o kolay. Yeter ki sen sevdiğine kavuş." der. Ayakkabıyı verir. Çivisiz sandık ile ayakkabı kıza gidince kız durumu anlar. Sesini çıkarmaz. Dağları Tartan gelin ata binip giderken çekip sevdiği kızı alır. Kendisini öldü deyip de sevdiği kızı kandıranları da hep cezalandırır."

Derlenenlerin dışında daha önce kaleme alınan destan metinlerinde de Trabzon önemli bir coğrafyadır.

"*Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı*" başlığı altındaki destanda Kanturalı'nın Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'u almak için Trabzon'a geldiğini ve Selcen Hatun'u Trabzon'dan alıp gittiğini anlatır. Daha sonra olaylar özetle şöyle gelişir: "*Kanlı Koca oğlu Kan Turalı'yı evlendirmek ister. Oğuz'da uygun kız bulamazlar. Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun tam istedikleri gibidir. Ancak tekür bu kızı almak için üç canavarı öldürmeyi şart koşmaktadır. O zamana kadar kim Selcen Hatun'u istediye daha birinci canavara yenilerek can vermiştir. Kan Turalı Trabzon'a gelir, üç canavarı yenip Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'u alıp döner. Düğün yapıp evlenirler*"²⁴.

²⁴ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, TDK yay., Ankara 1989, s. 184-199.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Akkoyunlu Devleti ile Trabzon Devleti arasında yüzyıllar süren mücadeleler ve ilişkiler olmuştur. Bu mücadeleler destanlara da yansımıştır.

Akkoyunlu Devleti, Moğol istilâsının önünden kaçarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelip yerleşen Oğuzların Bayındır boyuna mensup Türkmenlerin kurduğu devlettir. Basilios (1332-1340), Trabzon'a akın yapan Akkoyunlularla savaştı²⁵. Akkoyunlular, İrene (1340-1341) zamanında Trabzon'u kuşattılar. Trabzon Kalesi'nin etrafındaki mahalleleri ateşe verdiler. Ölenlerin cesetleri vebaya sebep oldu²⁶. Mihael (1344-1348) zamanında Erzurum ve Bayburt yöresine yerleşen Türkmenler, Trabzon surlarına kadar ilerleyip geri döndüler. Bu sefer, bölge Karakoyunlu Türkmenleri Duhurlu oymağı beylerinden Yusuf Bey tarafından düzenlenmiş, Yusuf Bey bu sefer esnasında şehit olmuş, kadınları ve kardeşleri esir düşmüştür. Akkoyunlu beyi Turali Bey, Trabzon'a sefer düzenleyip Yusuf Bey'in eşini ve çocuklarını kurtarmıştır²⁷. Akkoyunlu Beyi Turali, Hacıemiroğulları; Erzincan Valisi Gıyaseddin Ahi Eyne Bey, Bayburt Valisi Rikabdar Mehmet Bey, Suriye'deki Türkmen beylerinden Bozdoğan Bey ile 1348'de Trabzon'u üç gün kuşatmış, fakat bu şehri alamadıkları gibi kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır²⁸. Erzincan Emirliği yıkıldıktan sonra Trabzon'a sınır olan bölgenin bir kısmı Akkoyunluların eline geçti. Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Kara Osman Bey, toprakları bölerken Bayburt'u yeğeni Kutlu Bey'e verdi. Kutlu Bey, Bayburt'un Sınur köyünü devlet merkezi yaptı ve burada oturdu²⁹. III. Aleksios (1349-1390), bölgede kuvvetli bir duruma gelen Türkmen beylerine akraba oldu. III. Aleksios, kız kardeşi Maria'yı Tur Ali Bey'le evlendirdi.

²⁵ Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul 1993, s. 459.

²⁶ Tekindağ, agm, s. 459.

²⁷ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1992, s. 26; Tekindağ, agm, s. 459.

²⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 37.

²⁹ Kutlu Bey burada cami, medrese ve kendisine türbe inşaa etmiştir (Geniş bilgi için bk. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993. s. 44-45).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Böylece güney sınırlarının güvenliğini kısmen sağlamış oldu. Kutlu Bey, 1365'te eşiyle beraber Trabzon'u ziyaret etti. Sonraki yıl da III. Aleksios Kutlu Bey'e misafir gitti. Trabzon Devleti IV. Yuannes (1447-1458) zamanında hemen hemen Trabzon surlarına çekilmiş idi. Varlığını sürdürebilmek için müttefikler aramaya başladı. Bu çerçevede bir elçi grubu göndererek kızı Katherina (Despina Hatun) ile evlenmeyi Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a kabul ettirdi. Arkasından 1458'de Akkoyunlularla ittifak yaptı³⁰. Katherina (Despina Hatun), Akkoyunlu sarayında çok etkili olduğu için Akkoyunlular, Trabzon Devleti ile Osmanlı çekişmesinde Trabzon tarafını desteklemiştir. Tahrir defterindeki kayıtlarda Akkoyunlular'ın Sürmene'nin Halanık köyünde bir pazarı olduğu görülmektedir. Bu köy Katherina (Despina Hatun)'ya çeyiz olarak verilmiş, Akkoyunlular da bu yolla Karadeniz'e açılmıştır³¹. 1501-1502'de Tebriz Akkoyunlularından bir grup halk Yavuz Sultan Selim'e sığınmıştır. Yavuz Sultan Selim de onları Trabzon ve Rize'nin bazı bölgelerine yerleştirmiştir³². Aynı ağız özellikleri; Rize'nin Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçeleri; Erzurum'un Narman ilçisinin bazı köylerinde, Tortum ilçesinin güney köylerinde ve merkez ilçenin Ovacık bucağında da tespit edilmiştir³³. 1514'te Safevîler üzerine sefer düzenleyen Sultan Selim'in ordusunda on üç Akkoyunlu bey bulunmakta idi³⁴. Bu beylerin önemli bir nüfusu temsil ettiği açıktır. Ancak bu önemli nüfusun Trabzon'un hangi yöresinde oturduğu konusunda yeterli

³⁰ İlhan Şahin, "Osmanlı-Akkoyunlu Nüfuz Mücadelesinde Trabzon", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon Valiliği yay., Trabzon 2000, s. 155.

³¹ Mehmet Bilgin, *Sürmene*, Sürmene Belediyesi yay., İstanbul 1990, s. 47, 193.

³² Fahrettin Kırzioğlu, "Manzum 'Lehçe-i Erzurum' Yazmasındaki Halk Sözleri", *TDAY Belleten* 1962, s. 244. Trabzon ili Yomra, Arsin, Araklı, Sürmene yörelerinde yoğun olarak karşılaşılan *k > ç* ve *g > c* değişmesi işte bu Tebriz Akkoyunluları'nın ağız özelliğidir. Bu ses değişimleri Rize'de Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçeleri ve çevrelerinde de yürürlükte (Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1978, s. 88).

³³ Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, C. I, Atatürk Üniversitesi yay., Erzurum 1978, s. 191.

³⁴ M. Hanefi Bostan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu*, Trabzon Valiliği yay., Trabzon 2002, s. 174.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

bilgi bulunmamaktadır. 1583 yılı tahrir kayıtlarına göre Sürmene nahiyesinde Purnak isimli bir karye bulunmaktadır. *Purnak* (Pürnek, Pornak), Akkoyunlulara bağlı bir oymağın adıdır³⁵.

-*ir* (gelire) ve *yir* (biliyirim, veriyirim)'li *şimdiki zaman çekimi*, *g > c* (celin “gelin”) ve *k > ç* (çömür “kömür”) *değişmesi*, Azerbaycan kaynaklı gibi görünen *Kalandar Gecesi Uygulamaları*³⁶ yörede canlı olarak yaşaması dikkat çekicidir. Daha önemli bir konu ise *Güneş Duası Uygulamaları*dır. Güneş Duası Uygulamaları, Ahmet Caferoğlu tarafından Azerbaycan'da tespit edilmiş ve Şamanizmle ilgisi bir makale ile açıklanmıştır³⁷. Güneş Duası Uygulamaları yine Caferoğlu tarafından Yomra'nın Gohari köyünde oturan Osman Şen'den derlenmiştir. Ayrıca tarafımızdan Maçka'nın Sındıran köyünde oturan Fatma Kara'dan derlenmiştir³⁸. Tespit edilen yer isimleri, dil özellikleri, halk kültürü uygulamaları ve tarihi belgeler bir araya getirildiğinde Akkoyunlular'ın Trabzon ili içerisinde seyrek olarak Maçka, Of ve Hayrat'a; yoğun olarak da Yomra, Arsin, Araklı ve Sürmene yöresine yerleştikleri ortaya çıkmaktadır.

3. Trabzon ve Çevresinde İslamî Türk Destanlarının İzleri

a. Battal Gazi Destanı

Anadolu'da teşekkül etmiş *Battal Gazi Destanı*'nda Trabzon ile ilgili herhangi bir konuya rastlanmaz. Trabzon yöresinde bizim yaptığımız derlemelerde de *Battal Gazi Destanı*'ndaki olayları bilen herhangi bir kaynak şahsa rastlanmamıştır.

³⁵ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 341.

³⁶ Sebahattin Kılıç-İlhan Şimşek, *Heyder Baba'ya Selam*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s. 27-28.

³⁷ Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan Çocuk Folklorunda Şamanizm Bakiyesi", *Türklük Mecmuası*, S. 2, İstanbul 1939, s. 144.

³⁸ Derleme, Maçka'nın Sındıran köyünde oturan 45 yaşındaki Fatma Kara'dan 21.5. 2003'te tarafımızdan yapılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

b. Danişmend Gazi Destanı

Anadolu Türk destanlarının ikinci halkası olan *Danişmend Gazi Destanı*'nda ise Trabzon önemli bir mekandır.

Dânişmendli Beyliği'nin kurucusu Dânişmend Gazi, 1085 yılında bütün Kapadokya'ya hâkim olur. Orta Anadolu'ya hâkim olduktan sonra kuzeydeki sınırları Trabzon'a dayandır. Trabzonlularla daha yakından mücadele edebilmek için devletin merkezini Sivas'tan Niksar'a taşır. Dânişmendlilerin Karadeniz sahillerine inme mücadeleleri ve Karadeniz Bölgesi'ndeki faaliyetleri, Dânişmend Gazi zamanında başlamış ve Niksar'dan yönetilmiştir.

Danişmend Gazi Destanı'nda geçen yer isimlerinin doğu sınırı, Dede Korkut coğrafyasının hemen hemen batı sınırıdır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin batı sınırı kesin olarak çizilememekle beraber, Anadolu içerisinde Trabzon ve Bayburt'a kadar geldiği bilinmektedir. Güneyde ise Mardin yakınlarına uzanmaktadır³⁹. *Danişmend Gazi Destanı*'nda geçen yer isimlerinin buralardan başlaması güzel bir tesadüftür. Destanda, doğuda geçen yer isimleri Malatya, Sivas ve Karahisar (Şebinkarahisar)'dır.

Dânişmend Gazi, Niksar'ı fethettikten sonra orduyu üçe böler. Abdurrahman-ı Dükiyye ile Süleyman oğlu Numan'ı on bin askerle Ermenistan tarafına gönderir. Bu ordunun görevi Trabzon'un arkasındaki *Bulgar Dağları*'na kadar olan bölgeyi fethetmektir⁴⁰. Bu tarafa giden ordu

³⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1989, s. 52.

⁴⁰ Bulgar Dağı'nın ismi Türkiye'de *Dânişmend-nâme*'de üç kez geçmektedir (Demir, *Dânişmend-nâme*, s. 59, 139, 193). Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u fethetmek için Uzun Hasan'ın annesi Sârâ/Sâru Hatun'la *Bulgar Dağı*'nın yanında karşılaşmıştır (Fahrettin Kırzioğlu, "Trabzon'un Fethi Sırasında Fâtih Sultan Mehmed'in Yaya Aştığı 'Bulgar Dağı' Neresidir", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi, Trabzon Tarihi*, Trabzon Belediyesi yay., Ankara 2001, s. 128-133). Daha sonra Bulgar Dağı'na çıkmış, bu dağın bir bölümünü yürüyerek geçmiştir (Atsız, *Aşıkpaşa Tarihi*, MEB yay., İstanbul 1992, s. 135-138). Adı geçen Bulgar Dağı, tarihi kayıtlardaki bilgilerden hareketle büyük bir ihtimalle günümüzde Kemer Dağı ismiyle bilinen bölge olmalıdır. Hemen doğusunda Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı *Barkhal Beldesi* ve bu beldenin içerisinden geçen *Barkhal Suyu*; güneyinde ise Erzincan'ın Refahiye ilçesini Erzurum'a bağlayan karayolunun 2. km'sinde, sağ tarafta

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

zafer ve ganimetlerle döner. Ancak bu bölge ile ilgili herhangi bir yer ismi geçmez. *Saltuk-nâme*'nin giriş kısmında ise Dânişmend Gazi'nin fethettiği yerler arasında Gümüşhane de zikredilir⁴¹.

Dânişmendli Devleti'nin sınırı Trabzon'a dayandıktan sonra, hem Karadeniz sahillerine inmek hem de Trabzon'u almak için Dânişmend Gazi 1104 yılında Canik seferine çıkar. İlk olarak Canik yolunda bulunan *Halkümbed/Harkümbed Kalesi* (muhtemelen Erbaa-Akuş sınırında bulunan ve bugün *Kevgir Kalesi*)'ne ulaşır. Kaleyi kuşatır. Kuşatma birkaç ay devam eder. Dânişmendli ordusu kaleyi ele geçiremez. Ağır bir yenilgiden sonra Niksar'a geri döner. Bu kuşatma sırasında Dânişmend Gazi de yaralanır.

Dânişmend Gazi, 1105 yılında ikinci Canik Seferi'ne çıkar. Amaç yine Trabzon'u almaktır. Bu defaki yolu Niksar'dan bugünkü Aybastı istikametindedir. Peçenek ve Kumun/Kıpçakardan oluşan Canik ordusu bu seferi önceden haber alırlar ve günümüzde Perşembe Yaylası ismiyle bilinen bölgede pusu kurarlar. Dânişmend Gazi, ordusuyla beraber burada pusuya düşer. Dânişmendli ordusunun tamamına yakını burada şehit olur. Dânişmend Gazi, çok ağır bir şekilde yaralanır ve az sayıdaki arkadaşıyla Niksar'a döner. Burada şehit olur⁴². Arkadaşları onu buraya defnedip Tokat'a dönerler⁴³.

Bulgar Çayı ve *Bulgar Çayırı* bulunmaktadır. 1554'te kaleme alınan Trabzon tahrir defterlerinde Torul'da gayrimüslim Bulgar ailelerin yaşadığı açıkça kaydedilmiştir (M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK yay., Ankara 2002, s. 340).

⁴¹ Şahsi kitaplığımızdaki *Saltuk-nâme* nüshası, vr. 3a/19.

⁴² Geniş bilgi için bk. Necati DEMİR, *Dânişmend-nâme*, Part Two, (*Turkish Translation*), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002.

⁴³ Dânişmend Gazi ile ilgili 1105 yılına kadar olan bilgiler eksik de olsa çeşitli tarihî kaynaklarda mevcuttur. Ancak şehit olmasına sebep olan Canik Seferleri konusunda inceleyebildiğimiz kadarıyla *Dânişmend-nâme* dışında herhangi bir kaynakta bilgi yoktur. Yalnızca Osman Turan, *Dânişmend-nâme*'deki rivayetler ile Trabzon Rum devletinden söz eden kaynaklardaki ipuçlarını mukayese ederek meselenin üzerinde kısaca durmuştur (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 131-136). *Dânişmend-nâme*'deki rivayetlerin doğruluğu öteden beri tarih araştırmacıları tarafından hep tartışılmıştır. Fakat Ordu ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Böylece Karadeniz sahillerine inme ve Trabzon'u alma düşüncesi Dânişmend Gazi döneminde gerçekleşemez.

Dânişmendli ordusunun pusuya düştüğü Perşembe Yaylası'ndaki şehitlik hâlâ durmaktadır. Bölge insanı bu mezarlığı çevirmiş ve buraya bir mescit inşa etmiştir. Mescidin hemen yanında bir anıt bulunmaktadır. Rivayetlere göre bu anıt, Dânişmend Gazi'nin yaralandığı ve kanının döküldüğü yere dikilmiştir⁴⁴.

Mezarlığın çevresinde her yıl temmuz ayının ilk haftasında çok sayıda insanın katıldığı sahra toplantıları yapılmaktadır. Kurbanlar kesilmekte, namazlar kılınmakta, saatlerce dualar edilmektedir. Sahra toplantılarının her yıl temmuz ayının ilk haftasında yapılması, savaşın bu günlerde yapıldığı intibasını uyandırmaktadır. Yaklaşık dokuz yüzyıl sonra bu olayın anılması ve hatıraların tazeliğini koruması dikkat çekicidir⁴⁵.

4. Saltuk Gazi Destanı

Trabzon yöresi, Anadolu'da teşekkül etmiş destan zincirinin son halkası olan *Saltuk Gazi Destanı*'nda da geçmektedir.

Aleksios, 1214'te Selçuklu topraklarına saldırır. I. İzzeddin Keykavus bunun üzerine Karadeniz Bölgesi'ne bir sefer düzenler. Önce Aleksios'u esir alır. Arkasından Sinop'a girip fetheder. Aleksios, Selçukluların himayesine girmeyi ve vergi vermeyi kabul edince serbest bırakılır⁴⁶. I. İzzeddin Keykavus, ülkenin çeşitli yerlerinden Türk nüfusu getirerek Sinop'a yerleştirir. Sinop, Selçukluların Karadeniz'e açılan önemli bir limanı

yöresinde saha araştırmaları sırasında tespit ettiğimiz Dânişmend Gazi zamanından kalmış mezarlıklar ve bu mezarlıklarla ilgili rivayetler *Dânişmend-nâme*'deki bilgileri doğrulamaktadır.

⁴⁴ Anıt ve mezarlıklar çok eskiden beri ziyaret yeriymiş. İnsanlar her türlü dertlerine çare bulabilmek için buraya gelirler, dualarda bulunup kurbanlar keserlermiş.

⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Necati Demir, "Dânişmend Gazi ve Şehadeti", *Tarih ve Medeniyet*, S. 34, Ocak 1997, s. 24-27.

⁴⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l Umuri'l-Ala'îye (Selçuk-name)*, C. I, (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 15; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s.164-165.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

hâline gelir. Bu yüzden çok kısa bir zaman içerisinde gelişir ve Trabzon'dan daha önemli bir duruma gelir.

Saltuk Gazi, muhtemelen I. İzzeddin Keykavus'un getirip yerleştirdiği Türk boylarından birine mensuptur. Saltuk Gazi, Trabzon'un hemen batısında Sinop'ta doğmuştur. Çocukluk yılları da burada geçmiştir. Hareket noktası Sinop'tur. Saltuk Gazi, Anadolu'da fethedilmemiş yerlerle işe başlar. Daha sonra Balkanlar'a geçer ve fetihlerini burada sürdürür. *Saltuk Gazi Destanı*'nda Trabzon'un geçmesi, Sinop ile Trabzon arasındaki mücadele ile ilgilidir⁴⁷.

Sonuç olarak Türk kültürünün binlerce yıllık hafızasının Trabzon yöresinde pek çok konuda korunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunlardan biri de destanlardır. Trabzon ve çevresinde Türk destanlarının canlı kaldığı anlaşılmaktadır. İslamiyet öncesi Türk destanlarının Çin kaynakları ile benzemesi dikkat çekicidir.

Geçiş dönemi destanlarından olan *Dede Korkut Destanı*'nın çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkması, *Dede Korkut Destanı*'nın Trabzon coğrafyasına yakın bir yerde teşekkül etmesi ve Akkoyunluların bölgeye iskanı gibi görünmektedir.

Korkut Ata'nın *Dede Korkut*'a dönüştüğü gibi bu bölgede *Kurt Ata*, *Kurt Dede*'ye değişmiş ve bu biçimiyle korunmuştur. Tesadüfe bağlanamayacak yalnızca bu durum bile Trabzonluların tartışılmaz ve muazzam bir kimlik kartını göstermeye yetmektedir.

İslami Türk destanlarından *Danişmed Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'nda ise çoğunlukla Oğuz Türkleri ile bu bölgeye daha önce gelip yerleşmiş ve Hristiyanlaşmış Türklerin mücadelesi ağırlıklı konudur.

Türk kültürünün binlerce yıllık duyusu, inaniş ve hafızasının Trabzon yöresinde canlı olması ve korunması gerçekten ilgi çekicidir. Destanların yanında Orta Asya bağlantılı pek çok kültür unsuru Trabzon ve çevresinde canlı bir biçimde yaşamaktadır. Bu durumu dikkate

⁴⁷ Kemal Yüce, *Saltuk-name'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay, Ankara 1987, s. 394.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

alarak bütün kültür araştırmacılarını Trabzon ve çevre illerde araştırma yapmaya çağırıyoruz.

**CUMHURİYETİN ONUNCU YIL DÖNÜMÜ ANISINA
YAPILAN EDEBÎ YAYINLAR**

Selçuk ÇIKLA*

**LİTERARY PUBLICATIONS IN THE
REMEMBRANCE OF THE TENTH
ANNIVERSARY OF TURKISH REPUBLIC.**

ABSTRACT

In Türkiye, art and artists have been given a role to help with the process of establishment of principles and revolutions of Republic since 1930. Meanwhile, the artists were expected to contribute to the process on various occasions. One of them is that they were asked, especially, to tell the merits of the principles and revolutions as part of the celebration of the tenth anniversary of Republic. Upon this call, a number of works were produced. In this article, I have studied the literary works written for the tenth anniversary of Turkish Republic, all of which were printed by the state in 1933, and have made a detailed evaluation of them in respect of similarities and differences.

Key Words: Turkish Literature, the Tenth Anniversary of Turkish Republic, War of Independance, Principles and Revolutions of Atatürk.

ÖZET

Türkiye’de 1930’lardan itibaren cumhuriyet ilke ve inkılâplarının yerleştirilmesi için sanattan ve sanatçılardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte sanatçılardan çeşitli vesilelerle katkı yapmaları beklenmiştir. Bu vesilelerden biri de sanatçılardan cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü kutlama programı çerçevesinde özellikle inkılâpları ve cumhuriyetin getirdiklerini anlatmalarının istenmesidir. Bu çağrı

* Dr., Samsun Millî Piyango Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

üzerine çok sayıda eser yazılmıştır. Bu makalede cumhuriyetin onuncu kuruluş yıl dönümü için yazılan ve hepsi 1933 yılında devlet tarafından bastırılmış olan edebî yayınlar incelenmiş, bunların ortak ve farklı yönleri kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü, İstiklâl Savaşı, Atatürk İlke ve İnkılâpları

Giriş

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamak amacıyla 1933 yılı içinde bazı etkinlikler düzenlenmiş, kanunlar çıkarılmış ve özellikle dönemin yazarlarına İstiklâl Savaşı'nı ve inkılâpları anlatacak eser yazmaları yolunda telkinlerde bulunulmuş, görevler verilmiştir. Gerçekte “cumhuriyeti kuranlar için cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları o kadar önem taşır ki, bu kutlamalar çıkarılan bir kanunla düzenlenir. Bu kanunla cumhuriyetin onuncu yılının yurt çapında kutlanması öngörülür. Onuncu yıl kutlamaları kapsamında ülkenin dört bir tarafında yapılan gösteriler, temsiller ve konuşmaların yanında genç Türkiye'yi tanıtacak bir dizi yayın yapılır. Bu yayınlar genel olarak cumhuriyeti yüceltici temalar içermektedir.” (Coşkuner, 2003, 94)

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlama çalışmalarını yürütmek amacıyla 11 Haziran 1933'te 2305 sayılı “Cumhuriyet İlânının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu” çıkarılmış, bu kanun çerçevesinde yapılacak kutlama faaliyetlerini düzenlemek için çalışmalara başlayan “Kutlama Yüksek Komisyonu, bir yandan yardımcı komiteler kurarken, bir yandan da ülkenin bütün fikir ve sanat çevrelerini göreve çağırarak, inkılâbın yüksek anlamını ve cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirilen atılımları anlatacak heyecanlı eserler, söylev, piyes ve şiirlerin yazılmasını istemiştir.” (Demirhan, 1999, 52)

Meclis, cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü kutlama programını çok geniş düşünmüş, bu konuda önemli bir kanun ve bu kanuna ek kanunlar çıkarmış, kurduğu Kutlama Yüksek Komisyonu aracılığıyla kutlama çalışmalarının gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Kutlama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Yüksek Komisyonu tarafından veya onun isteği ve desteğiyle gerçekleştirilen yayın faaliyetlerini şöyle sıralayabiliriz (Demirhan, 1999, 52-55, 71-73, 156):

a) Dönemin yazar ve şairlerinden cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirilen inkılâpları anlatacak heyecan uyandırıcı eserler yazmaları istenmiştir.

b) Kendilerini gönüllü olarak cumhuriyete adanmış şair ve yazarların eserlerinden bazıları on binlerce nüsha bastırılıp dağıtılmıştır. Bu eserler arasında yer alan Halit Fahri Ozansoy'un cumhuriyetin onuncu yıl dönümü için yazdığı *On Yılın Destanı* adlı eseri ülkenin her yerinde sahneye konabilecek nitelikte görülmüştür.

c) Cumhuriyet Bayramı heyecanını, cumhuriyeti ve inkılâpları geniş halk kesimlerine ve hatta köylere kadar götürebilecek destanlar hazırlanmıştır.

d) Cumhuriyet öncesi yaşamla cumhuriyet sonrası yaşamı karşılaştırma üzerine kurgulanmış olan 25 resimli ve yazılı afişin her birinden 8 bin adet basıldıktan sonra bunlar bütün yurda bu komisyon aracılığıyla dağıtılmıştır.

e) 23 şehir ve kasabanın Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından cumhuriyetin ilk on yılında yurt çapında gerçekleştirilen ticarî ve zirâî faaliyetlerin anlatıldığı kitaplar ve broşürler yayımlanmıştır.

f) Kutlama Yüksek Komisyonu, gazete ve dergilerin 29 Ekim 1933 Cumhuriyet Bayramı gününde sayfa sayılarını 4-5 kat artırmalarını talep etmiştir. Bu talep üzerine bayram günü *Akşam* 32, *Milliyet* 52, *Cumhuriyet* 64, *Hakimiyeti Milliye* 88 sayfa olarak çıkmıştır. Yine komisyon o günkü gazetelerin mümkün oldukça renkli ve resimli çıkarılmalarını, bu sayıda inkılâbın ve istiklâlin anlam ve değerini anlatacak yazılara konu olacak cumhuriyetin ilk on yılının eserleri hakkında merkezden gönderilecek esaslara uyulmasını istemiştir.

g) Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü etkinlikleri arasında "inkılâp" ve "istiklâl" konularını işleyen tiyatro eserlerinin seçimi ve oynanmasına yönelik de bir çalışma yapılmıştır. İlk başta Haziran 1933 öncesinde yazılmış piyeslerden Cumhuriyet Bayramı'nda oynanabilecek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

olanlar seçilmiş, sonra da tanınmış bazı yazarlardan bu konuda piyes yazmaları istenmiştir. Temsil Komitesi, seçtiği ve oynanmasını uygun bulduğu eserleri bütün şehirlere ve köylere göndermiştir. Temsil Komitesi'nin Kurtuluş Savaşı, cumhuriyetin ilk on yılı ve inkılapları konu edinen piyeslerden oynanmak üzere seçtikleri şunlardır: *Beş Devir*, *İnkılâp Çocukları*, *Köyün Namusu* (Yaşar Nabi Nayır), *İstiklâl* (Reşat Nuri Güntekin), *Kahraman* (Faruk Nafiz Çamlıbel), *Mavi Yıldırım*, *Yarım Osman* (Aka Gündüz), *On Yılın Destanı* (Halit Fahri Ozansoy), *Sönmeyen Ateş* (Nahit Sırrı Örik), *Şer'iye Mahkemesinde* (İbnürrefik Ahmet Nuri), *Uyanış* (Kazım Nami Duru).

h) Cumhuriyetin onuncu yılını kutlama programı çerçevesinde dönemin yazar ve şairleri birçok eser kaleme almışlar ve bu eserler hükümet tarafından derhal bastırılmıştır. Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla yapılan bu neşriyatın toplu bir kaynakçası "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Yapılan Neşriyat" (Gerçek, 1933, 443-455) başlığıyla yayımlanmıştır. Bu kaynakçada 80 kitap ve 48 mecmua özel sayısının künyesi yer almaktadır. 80 kitabın edebiyatla ilgili olanlarının, yani piyes (20), roman (3), şiir (2) türlerinde yazılmış olanlarının toplam sayısı ise yalnızca 25'tir. Bu piyeslerden bir kısmı İstiklâl Savaşı yıllarını ele alan, bir kısmı eski devirlerin olumsuz yönlerini gösteren, bir kısmı da cumhuriyetin getirdiği yenilikleri ve Atatürk'ü konu edinen, ağırlıklı olarak mekteplerde oynanmak için yazılmış olanlardır.

Bu eserler içinde inkılâbı, inkılâp devrinde yapılanları konu alan ve edebî yönü olmayan eserler ise daha çok o zamanki adıyla Cumhuriyet Halk Fırkası'nın çıkardığı *10 Yıl Rehberi*, Halkevleri'nin neşrettiği *Cumhuriyetin 10. Yıl Dönümü*, Sadri Etem gibi şahısların yazdığı *Türk İnkılâbının Karakteri* türünden kitaplar ile çoğu çeşitli il ve ilçelerdeki Ticaret ve Sanayi Odaları ile diğer bazı kamu kurumları tarafından hazırlanmış kitaplardan oluşuyor.

Buraya kadar cumhuriyetin onuncu yıl dönümü için yapılan yayınlarla ilgili bazı genel bilgiler aktarıldı. Aşağıda ise Selim Nüzhet'in söz konusu yazısında künyeleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

verilen 25 edebî eser, bu eserlerin muhteva ve öne çıkan birtakım özelliklerinden hareket edilerek şöyle bir tasnife tabi tutulmuştur:

1. Türk Kimliği ile İlgili Eserler

Cumhuriyetin onuncu yılında yazılıp devlet tarafından bastırılan söz konusu 25 edebî eserin birçoğunda Türk milletinin gücü ve büyüklüğü, Türklerin vatan sevgisi gibi hamasî konulara az yer verildiği görülür. Bu eserler içinde bütünüyle Türk kimliği konusuna eğilen sadece bir piyes vardır. İffet Halim'in *Burla* (Oruz, 1933) adını taşıyan bu piyesi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden Salur Kazan'ın evinin düşman tarafından yağmalanmasını konu edinen hikâyeyi manzum bir şekilde dillendiren bir eserdir. Piyenin yazılış gayesi bu hikâyenin tiyatroya mal edilmek istenmesidir. Piyenin tematik önemi ise piyeste sık sık Türk kimliğinin büyüklüğü ve Türklerin vatan sevgisi üzerinde durulmasından kaynaklanmaktadır.

2. İstiklâl Savaşı'nı Konu Edinenler

Cumhuriyetin onuncu kuruluş yıl dönümü için yazılıp bastırılan 25 kitap içinde İstiklâl Savaşı'nı çeşitli yönleriyle ele alan eserlerin hepsi piyes türündedir: *Bir Yuvarın Şarkısı* (Banarlı, 1933), *Gâvur İmam* (Morkaya, 1933), *Kızıl Çağlayan* (Banarlı, 1933), *Mavi Yıldırım* (Gündüz, 1933), *Tarih Utandı* (Altaylı-Or, 1933), *Uyanış* (Duru, 1933), *Yaman* (Kocatürk, 1933), *Yarım Osman* (Gündüz, 1933).

Bu eserlerde İstiklâl Savaşı konusunun nasıl ve hangi cepheleriyle ele alındığını görmek amacıyla bu piyeslerin içeriğinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır:

Nihat Sami Banarlı'nın *Bir Yuvarın Şarkısı* adlı piyesinde Ayhan Hanım adındaki genç bayan kimsesiz ve şehit çocukları için babasının kurduğu yuvayı yönetmektedir. Kendini bu çocuklara ve yuvaya adanmıştır. Ancak Anadolu'ya yardım ettiği ve padişahla ters düştüğü için sürülen bir babanın kızı olması bahanesiyle babasından kalan bütün irat, para, senet, ev, arsa her ne varsa elinden alınır. O da -büyük bir kinle- Anadolu'ya geçer ve orada bir erkek gibi cepheden cepheye koşar, savaşır, yaralanır. Cumhuriyetin ilânının ardından yuva

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

tekrar kurulur, ancak üç yıldır savaştığı Anadolu'dan dönen Ayhan Hanım'ın aldığı yara onun ölümüne sebep olur. Ama o ölmeden önce çok mutludur, çünkü hem vatan düşmandan temizlenmiş hem de yuvasını son bir defa daha görmüştür.

Burhan Cahit'in *Gâvur İmam* adlı piyesi bağımsızlık mücadelesinin en çetin zamanlarında Anzavur ve Gâvur İmam gibi isyancıların Kuva-yı Milliyecilerin elindeki büyük miktardaki cephaneyi ele geçirmek için harekete geçmeleri ve milli kuvvetlerin bu cephaneyi onlara kaptırmamak için verdikleri mücadeleyi işlemektedir. Piyeste Anzavur, Gâvur İmam ve Kara Hüseyin gibi kişiler dini kullanarak bazı köylüleri kendi yanlarına çekebilmişlerdir. Piyeste yer alan din adamları, olayların geçtiği yerlerden birisi olan Biga'nın müftüsü ve cami imamı, dönem içinde yazılan birçok eserde din adamlarının olumsuzlanmasında olduğu gibi bu piyeste de olumsuzlanmaktadır. Bu kişilerin içinde bulundukları olumsuz durum bir taraftan cehaletle açıklanmaya çalışılırken bir taraftan da asıl müsebbibin din olduğu ifade edilmiştir.

Nihat Sami Banarlı'nın *Kızıl Çağlayan*'ında Milli Mücadele'ye katıldığı için uzun süredir köyünden ve nişanlısından uzak kalmış olan Nimet adındaki gencin kendi köyünün yakınındaki düşman karargâhından savaş plânlarını çalmasının ardından gelişen olaylar konu edilmiştir. Piyeste olaylar Yunan ordusunun savaş plânlarını kurtarmak için köyü ateşe vermeden az önce Türk askerlerinin köye ulaşması, düşman askerlerinin kaçmak zorunda kalması, Nimet'in son olarak Kızıl Çağlayan'ı (Türk bayraklarını) görüp kan kaybından şehit olmasıyla son bulmaktadır.

Aka Gündüz'ün *Mavi Yıldırım* adlı dört perdelik piyesinde ise bazı vatanseverler *Mavi Yıldırım* adında bir teşkilat kururlar. Bu adın başındaki "mavi" sıfatı, Atatürk'ün gözlerinin mavi olmasından dolayı uygun görülmüştür. Bu teşkilat Anadolu'da yeni Türkiye'yi düşmandan temizlemek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütür. Piyes boyunca bu faaliyetlerin bir kısmına çeşitli olaylar cihetinden şahit oluruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Tarih Utandı adlı piyeste İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasını sağlayacak saldırı plânlarının yer aldığı bir mektubun düşman ordusuyla sınır bir köy olan Keçideresi Köyü'nden Türk tarafına geçirilmesi olayı anlatılır. Piyesteki kişiler hayatları pahasına bu mektubun Türk tarafına ulaştırılmasını sağlarlar. Piyeste, Türk İstiklâl Mücadelesi'nin tarihi utandıracak bir niteliğe sahip olduğu tezi vurgulanmaktadır.

Kazım Nami'nin *Uyanış* adlı üç perdelik piyesinde Aytekin adındaki ihtiyat zabiti I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşmış, yaralanması üzerine İstanbul'daki evinde kendini dünyaya kapatmıştır. Ancak gelişen olaylar Aytekin'i Millî Mücadele'ye katılmak zorunda bırakır. Aytekin, cephede çeşitli yararlılıklar gösterir, tekrar yaralanır, iyileştiği günlerde Kurtuluş Savaşı kazanılmıştır.

Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Yaman* adlı dört perdelik piyesinde olaylar vatanın ve İstanbul'un işgali sırasında geçer. Yaman adındaki genç, köşkünde kaldığı paşa olan amcasının, Celâl, Faruk ve Cemil'in aksine vatanın tekrar kurtulacağına inanmaktadır. Yaman bir gün bu vatan hainleriyle tartışır, nişanlısı Pervin'den habersiz Anadolu'ya geçer. Paşa'nın kızı Pervin de Yaman'a inananlardandır. Aradan üç-dört ay geçmiştir ki Anadolu'da beklenen gerçekleşmeye başlamıştır. Türk ordusunun İzmir'e doğru ilerlediğini öğrenen bu vatan hainleri yurt dışına kaçmışlar, Yaman savaşta büyük yararlılıklar göstermiş, düşmanın en kuvvetli fırkalarını ele geçirerek mahvetmiş, binbaşı rütbesine yükselmiştir. Babasıyla Avrupa'ya gitmeyen Pervin, nişanlısı Yaman'ın gelişiyi çok mutlu olur, evlenmeyi ve çocuklarına "Cumhuriyet" adını vermeyi düşlerler.

Aka Gündüz'ün *Yarım Osman* adlı piyesinde, aşağıda ele alınacak olan *Aşar Soyguncuları* adlı piyeste olduğu gibi, köye gaddar bir mültezim dadanır. I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede çarpışırken sol gözü ve sol kolundan yaralandığı için kendisine "Yarım Osman" adı verilen Osman adındaki kişi, mültezime isyan eder ve köylüler gelişen olaylar neticesinde bu mültezimden kurtulurlar. Ardından köyün eli silah tutan erkekleri Millî Mücadele'ye katılmak üzere yola çıkarlar. Piyes, savaşın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kazanıldığını ve cumhuriyetin ilân edildiğini vurgulayan anlatımlarla son bulur.

3. Osmanlı Döneminin Olumsuz Toplumsal-Hukukî İşleyişini Ele Alanlar

Bu konuyu ele alan beş eserden dördü piyes biri de romandır. Piyesler 29 *Birinci Teşrin* (Tör, 1933), *Aşar Soyguncuları* (Âşir-Ali, 1933), *İnkılâp Çocukları* (Nayır, 1933) ve *Şer'îye Mahkemesinde* (Sekizinci, 1933); roman ise *Bir Varmış, Bir Yokmuş* (Ertem, 1933)'tur.

Bu dört piyes içinde Vedat Nedim'in 29 *Birinci Teşrin*'inde olaylar cumhuriyetten sonra bir sınıf ortamında geçiyor ve muallimle öğrenciler arasındaki konuşmaları ihtiva ediyor. Muallim, 29 Birinci Teşrin (29 Ekim) günü öğrencilerine Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti dönemleri arasındaki farklılıkları, olumlu ve olumsuz yönleriyle -bazı yanlış genellemelere sapılmakla birlikte- şu konular çerçevesinde tartıştır: Padişahlık ve cumhuriyet yönetim şekilleri, Arap ve Lâtin alfabeleri, okullarda muallimlerin öğrencilere davranışları, fes-şapka giyimi, okuma-yazma oranları, yerli üretimin durumu, hastalıklar karşısında halkın tavrı, ulaşım olanakları, bankacılık, kadın giyimi.

Son sayfasındaki "15.08.1933" notundan bitiriliş tarihi anlaşılan *Aşar Soyguncuları* Hukuk Fakültesi mezunlarından M. Âşir ve Yüksek Ticaret Mektebi mezunlarından M. Ali tarafından yazılmış bir piyestir. Kapakta "İnkılâp Piyesi 2 Perde" notu vardır. Yazarlar, ön sözde bu piyesi niçin yazdıklarını şöyle izah ediyorlar: "Eski idarelerde aşar usulü* nüfusumuzun yüzde seksenini teşkil eden Türk köylüsünün verim kabiliyetini kısırlaştırmış ve onu çalışma hürriyetinden mahrum bırakmıştı... İktisadî sahada müstahsil Türk köylüsünün elini kolunu bağlayan, içtimaî sahada da tagallübün vücut bulmasına yardım eden bu iptidaî ve köhne müesseseyi Cumhuriyet idaresi, Mustafa Kemal Türkiyesinde idame ettiremezdi... İşte biz bu ufacık kitabımızda dün bu mesai hürriyetinden mahrum olan Türk köylüsünün halini tasvir etmeğe çalıştık. Bundan

* Aşar toplama hakkını elde eden kişiye "mültezim" denmektedir. Aşar Nizamnamesi'ne göre mültezimler hasatın sekizde birini almakla yükümlü tutulmuşlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

maksadımız da inkılâbımızın bu vadideki büyüklüğünü göstermektir... Bu kitabımızı yazmağa bizi kıymettar mektuplarla teşvik buyuran Maarif Vekilimize de teşekkürlerimizi takdim etmeği borç biliriz.” (Âşir-Ali, 1933, 3)

Aşar Soyguncuları’nda olaylar 1918 yılında ve Meşrutiyet Köyü adındaki köyde geçmektedir. O yıl bu köyün aşarını toplama hakkını yine Mültezim Hamit almıştır. Mültezim Hamit, köyün muhtarını ve köyden seçtiği dört iri yarı, mahpus görmüş kişiyi yanına alır, bir önceki sene zarar ettiğini ileri sürerek, bu zararını telafi etmek gayesiyle köylüye çeşitli hileler yapar. Fakir, dul, yetim, şehit karısı, çok çocuklu aile demeden çeşitli hilelerle herkesin hasatından fazla fazla koparmaya çalışır. Ancak köyün okul görmüş tek kişisi olan Kahraman Çavuş köylüye “Aşar Nizamnamesi”ni okur, mültezim ve adamlarının hilelerini köylünün gözü önünde açığa çıkarır ve onları uyandırır. Piyesin sonunda mültezim, hilelerini bozan Kahraman Çavuş’u öldürmek ister, ancak ölen kendisi olur.

Yaşar Nabi’nin 4 Şubat 1933’te tamamladığı *İnkılâp Çocukları* adlı bir perdelik manzum piyesini *Ülkü Halkevleri Mecmuası* dördüncü sayısının parasız ilâvesi olarak vermiştir. Piyeste Avrupa’da eğitim gören iki Türk gencinin yurt özlemi ve Osmanlı dönemindeki yoksulluklar genel hatlarıyla dile getirilmektedir.

İbnürrefik Ahmet Nuri, *Şer’iye Mahkemesinde* adını taşıyan tek perdelik komedisini eski devirlerde şer’i mahkemelerde davaların nasıl görüldüğünü ve ne garip kararlar verildiğini göstermek için yazdığını belirtiyor. Piyes, II. Meşrutiyet’ten önce yaşanan, cumhuriyet öncesinde de yaşanmaya devam eden kimisi karakuşî kimisi de yaşanmış olması muhtemel garip mahkeme kararlarını konu edinmektedir. Piyeste çıkarıcı, rüşvetçi, nefesine göre karara varan, doğruyu bildikleri halde yanlış hükümler veren eski mahkeme çalışanları eleştirilmekte, Atatürk’ün; II. Meşrutiyet’in de çözüm olamayacağı ve memlekette cumhuriyet gibi esaslı bir idare kurmanın şart olduğunu belirten sözlerine atıflar yapılmaktadır.

Sadri Etem’in *Bir Varmış, Bir Yokmuş* adlı romanı ise Tanzimat’tan sonraki süreçte Sultan Abdülmecid’in ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Osmanlı'nın içinde bulunduğu kötü durumu hem gerçekçi olan hem de gerçekçi olmayan (abartılı) yönleriyle ele alan, ara ara roman havasından uzaklaşarak Osmanlı'yla açıktan açığa alay eden, bu alayın zaman zaman öfke ve kin olarak yansıtıldığı, Osmanlı döneminin adeta bir masal havası içinde geçmiş olduğunu ima eden bir romandır. Roman, II. Abdülhamit dönemini hızla geçerek I. Dünya Savaşı'nda yaşanan yoksullukları, Anadolu'nun ve İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan acı tabloyu, ardından da Anadolu'nun şahlanması ve istiklâlin kazanılmasını konu edinerek sona ermektedir.

4. Cumhuriyet Dönemini, İnkılâpları ve Atatürk'ü Konu Edinenler

1933'te cumhuriyetin onuncu yılını kutlamak amacıyla yazılıp bastırılan söz konusu 25 edebî eserin çoğu bu konuya ayrılmıştır. Bunlar içinde yedi piyes, iki roman ve iki de şiir kitabı vardır. Piyesler *10 İnkılâp* (Kocatürk, 1933), *Beş Devir* (Nayır, 1933), *Destan* (Ari, 1933), *İstiklâl* (Güntekin, 1933), *Köyün Namusu* (Nayır, 1933), *On Yılın Destanı* (Ozansoy, 1933) ve *Vergi Hırsızı* (Güntekin, 1933); romanlar *Baybiçe* (Kurt, 1933) ve *On Yılın Romanı* (Benice, 1933); şiir kitapları ise *Cumhuriyet Destanı* (Vecdi, 1933) ve *Cumhuriyetin 10. Yılı İçin Yazılan Şiirler, Destanlar* (1933) adlı antolojik çalışmadır.

Bu eserlerden de aşağıda “Değerlendirme” bölümünde ele alınacak maddelerin daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca bahsetmek faydalı olacaktır:

Kapağında “Cumhuriyet Bayramı Temsili” ve “Bir Perdelik Mektep Temsili” yazan *10 İnkılâp*'ta bazı öğrenciler sabah ders başlamadan önce, bir hafta öncesinde muallimin verdiği vazife üzerine fikirlerini beyan ederler. Vazife şudur: Türk inkılâbında hangi yenilik en büyüktür? Her öğrenci kendi seçtiği en büyük ve önemli inkılâbı ve bu inkılâbın neden büyük olduğunu anlatır. Bu seçilen inkılâplar şunlardır: 1. Kurtuluş Harbi, 2. Cumhuriyet, 3. Harf İnkılâbı, 4. İktisat İnkılâbı, 5. Maarif İnkılâbı, 6. Din İnkılâbı, 7. Şapka İnkılâbı, 8. Kadınların Yükselmesi, 9. Dil İnkılâbı.

Yaşar Nabi'nin *Beş Devir* adlı manzum piyesi beş tabloda oluşmakta, her tablo bir devirde geçmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Bu devirler İstibdat Devri, Balkan Harbi, Büyük Harp, İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet'tir. Bu tablolarla sırasıyla istibdada ve II. Abdülhamit'e ağır eleştiriler yöneltilir, Balkan Harbi'nin yarattığı çöküntünün ardından vatan için bir kahramanın beklendiği dile getirilir, I. Dünya Savaşı'nda Türklerin farklı cephelerdeki mücadeleleri biraz eleştirel bir bakışla değerlendirilir ve bir kahramanın beklendiğinden ikinci tabloya göre daha gür bir sesle bahsedilir, düşman tarafından yakılıp yıkılmış bir köydeki yaşlıların iniltileri, kayıplarına ağlamaları verildikten sonra Ahmet adındaki piyes kişisinin bu yaşlılara beklenen kahramanın geldiğini, bu kahramanın "Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir. İleri!" emrini verdiğini belirttiği görülür, son tabloda ise ağırlıklı olarak cumhuriyetin erdemlerinden ve Gazi Mustafa Kemal'in büyüklüğünden söz edilir.

Muallim Galip Naşit'in *Destan* adını taşıyan bir perdelik piyesinde altı orta mektep öğrencisi tarih mualliminin verdiği ödev üzerine konuşurlar. Ödev, tarihte gelip geçmiş en büyük kahramanın araştırılıp tespit edilmesi ve resminin yapılmasıdır. Öğrencilerin her biri firavunlar, Büyük İskender, Sezar, Cengiz, Fatih, Yavuz Selim, Napolyon Bonapart, George Washington gibi farklı isimler üzerinde fikir beyan ederler, ancak bunların hepsi hakkında özellikle Doğan tarafından olumsuz düşünceler ileri sürülür. Son sözü alan Gülümser kararını vermiş ve resmi de yapmış olarak arkadaşlarının arasına katılır. Gülümser'in seçtiği kişi, tarihte gelip geçmiş en büyük kahraman olan Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası değildir.

Reşat Nuri Güntekin'in *İstiklâl* adlı yirmi sayfalık piyesindeki hadiseler ve piyesin sonlarına doğru Adalı Hüseyin'in sözlerinin oluşturduğu duygusallık, yazarın bu piyesi bilinçli olarak devletin kanunlarına itaat etmenin gerekliliği üzerine kurduğunu gösteriyor. Hatta yazar bu piyesinde, -zımnen- devletin verdiği kararın haksızlığı ayan beyan ortada olsa bile itaat edilmesi tezini savunuyor.

Halit Fahri'nin Cumhuriyet Halk Fırkası'nın isteği üzerine 1933'te yazdığı *On Yılın Destanı* adlı manzum piyesi cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Yüksek Komisyon tarafından incelenmiş ve kabul edilerek iki defa bastırılmıştır. Piyeste cumhuriyetin ilânından on yıl sonra Turgut adlı genç bestekar Gazi Türkiye'si'nin büyük senfonisini bestelemek için Anadolu'daki zafer meydanlarını gezmek gerektiğini düşünür. Turgut'un genç karısı Gönül de onunla birlikte yola çıkar. Piyes boyunca cumhuriyet döneminde sanayî, iktisat, tarım, eğitim alanlarında yapılan kimi yenilikler, gelişmeler dile getirilir. Piyes, senfoninin tamamlandığının söylenmesiyle biter.

Yaşar Nabi'nin *Köyün Namusu* adlı piyesi onuncu yıl anısına yazılan piyesler içinde cumhuriyetin kanunlarını ve hükûmeti en çok öne çıkaranıdır. Köyün zengin ve zorba ağası ile onun her dediğini yapan imamın oyunlarını bozma noktasında Kemalist öğretmen Hasan'ın ve doktorun çabaları sık sık kanunların gücüyle gündeme taşınır. Birkaç örnek olarak şu konuşmalar verilebilir:

a) “Hasan – Nikâhımızı kıyacak imam değildir. Bütün köy onun adamı olsa gider kasabada evleniriz. Kimse kanuna karşı koyamaz. Bana sen nüfus kağıdını getir.” (9)

b) “Doktor – Kız sen deli misin? Üstüne nasıl evlenirmiş! Kanun var, hükûmet var. Seni korkutmak için böyle söylemiş. O eski kötü devirler çoktan geçti. Ama sizin haberiniz yok, bu devirde erkekler yalnız bir karı alabilir.” (17)

c) “Doktor – Köyde mektep dururken kim dedi sana onu eve kapayarak hafızlığa çalıştır ve bu hâle getir diye. Hem artık böyle gizli ders vermenin yasak olduğundan haberin yok muydu senin?” (20)

Piyeste aynı zamanda en çok ön plâna çıkarılan bir diğer olgu da batıl itikatlar ve zorbalıklara karşı cumhuriyet rejiminin mücadele ettiğinin vurgulanmasıdır. Ağanın bütün köyü borç ve yüksek faizle kendine bağlaması, yine ağanın, birkaç karısı olduğu halde öğretmen Hasan'ın nişanlısı Emine'yi zorla ele geçirmek istemesi, imamın sırf para için hastalara nefes etmesi, bilinçsizce yapılan köy ilaçlarının felaket getirdiği, küçük yaşta evlenmenin sakıncaları, cahilliğin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

getirdiği olumsuz neticeler, küçük yaştaki çocukların hafızlığa verilmesi, imamın önderliğinde şapka inkılabına karşı çıkılması gibi konular piyes boyunca üzerinde çokça durulan konulardır.

Reşat Nuri'nin *Vergi Hırsızı* adını taşıyan 1 perdelik komedisi devletin vergi politikasına veya genel anlamda vergi vermenin gerekliliğine, özelde de rejimin ayakta durabilmesi, yaşayabilmesi ve gelişebilmesine yönelik mesajları içeren bir piyestir.

Baybiçe, Şaziye Berin'in 35 sayfalık bir uzun hikâyesi/kısa romanıdır. Romanda cumhuriyetin ellinci yıl dönümü kutlama bayramı vesilesiyle İstanbul'da toplanan çoğu üniversite öğretim üyesi ve öğrencisi birçok davetlinin seksen yaşındaki Baybiçe Hanım'ın misafiri olarak bulundukları Boğaz'da eski hayatı ve eskiye ait olan yaşantı örneklerini ağır bir şekilde eleştirdikleri, cumhuriyetle birlikte bütün bu yaşantı örneklerinin ortadan kalktığına olan inançları ve bu değişime ön ayak olan Gazi'ye tapınış derecesindeki hayranlıkları konu edinilmektedir. Baybiçe 1933'te basılıp elli yıl sonrasını (1973) anlattığına göre ütöpik bir eser sayılmalıdır.

Etem İzzet'in *On Yılın Romanı* cumhuriyetin onuncu yılı için yazılan 25 edebî eser içinde içerik bakımından Atatürkçü düşüncüyü, inkılabları ve cumhuriyeti tamamıyla Kemalist bakış açısından görmesi ve bu yönde bir bütünlük taşımasıyla dikkati çekiyor. Eserin, diğerleriyle karşılaştırıldığında, hacim bakımından (170 s.) sahip olduğu avantaj, yazarın bilinçli anlatımıyla birleşerek Türkiye'deki değişimin, eski idarenin ağır bir dille eleştirilmesinin ve cumhuriyetin getirdiği yeniliklerin anlatılmasına bir vesile olmuştur.

Romanda olaylar 1912 yılında başlayıp 1933 yılında bitiyor, ancak özellikle 1923 ile 1933 yılları arasındaki değişimler ve inkılablar söz konusu edildiği için romana bu adın verildiği anlaşılıyor. Romanın birinci bölümünde 1912 ile 1919 yılları arasında Bingöl'ün İki Pınar Köyü'nde köylünün imam, ağa, zaptiye, tahsildar, şeyh ve mültezim tarafından sömürülüşü tarihi gerçeklere pek de uygun olmayan örneklerle veriliyor. Bu tarihî gerçeklere uygun olmayıştan kasıt bir köy içinde bu altı farklı kişi-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

nin birden dul, yetim, şehit karısı, ihtiyar, çoluk çocuk demeden, adeta düşman askeri kadar zulmediyor olması ve bunun bütün Osmanlı toprağında, yüzyıllar boyunca böyle olduğunun ima edilmesidir. Yazarın böyle bir tablo çizmesindeki amacının, yeni yönetimin bütününü tavır aldığı eskiyi, Osmanlı'yı kötülemek ve yeniyi, cumhuriyeti yüceltmek olduğu anlaşılıyor.

İkinci bölüm ise 1919 yılıyla başlıyor. Bu bölümde yazar, Mustafa Kemal'in Samsun'a geçişi, Anadolu'yu teşkilatlandırması, İstanbul hükûmetinin onu görevinden menetme çabaları, Erzurum ve Sivas Kongreleri, TMMM'nin kuruluşu, İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi, 30 Ağustos Zaferi ve cumhuriyetin ilânı gibi gelişmeleri kendi üslûbunca işlemektedir. Ayrıca bu bölümde, Atatürk'ün İki Pınar Köyü'nden Ankara'ya gelen Torun ve Erhan isimindeki çocukları himayesi altına alması, onları okutması da söz konusu edilir.

1923 yılıyla biten bir önceki bölümün ardından gelen üçüncü bölüm 1933 yılıyla başlamaktadır. Erhan Bey ve Torun Hanım Avrupa'ya gidip okumuşlar, iyi derecede yabancı dil öğrenmişlerdir. Hariciye Vekili Tefik Rüşti Bey, Erhan Bey'i çağırır ve ona bir görev verir. Amerika'nın en büyük şarkiyat alimlerinden Pr. Dr. Wilyam Hamilton yeni Türkiye ve Kemalist prensipler üzerine geniş bir tetkik yapmak ve "Mustafa Kemal Türkiye'si" adlı bir eser yazmak için yola çıkmıştır. Erhan Bey, Wilyam Hamilton ile ilgilecek, onu istediği yerlere götürecektir ve istediği kişilerle görüştürecektir. Erhan Bey bu görevi hakkıyla yapar. Yanlış düşüncelerle gelen profesör, Erhan'ın gayretleri ve ikna edici çalışmalarıyla yeni Türkiye'nin çağdaş bir ülke olma yolunda ilerlediği fikrine sahip olarak ülkesine döner. Romanın sonunda Torun Hanım ile Erhan Bey evlenirler. Roman bu evliliğin İki Pınar Köyü'nde yapılmasıyla bitmektedir. *On Yılın Romanı*, köydeki başlangıç ve sonucu açısından değerlendirildiğinde, bir bakıma Türk köylüsünün elinden tutulduğu takdirde çok şeyler başarabileceği tezini de savunmak amacıyla yazılmış izlenimi vermektedir.

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamak amacıyla bastırılan eserlerin şiir türünde olanlarından biri Zihni

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Vecdi'nin *Cumhuriyet Destanı* adlı küçük hacimli kitabıdır. Diğer eser ise *Cumhuriyetin 10. Yılı İçin Yazılan Şiirler, Destanlar* (1933) adını taşımaktadır. Derleme olan bu eserde birçok şairin cumhuriyet ve cumhuriyetin onuncu yılı için yazdıkları şiirler yer almaktadır. Kitaptaki şiir ve destanlar ağırlıklı olarak cumhuriyetin ilk on yılını, Atatürk'ü ve Kurtuluş Savaşı'nı ele almaktadır.

Değerlendirme

Edebiyatımızda aile, yanlış batılılaşma, aşk, ihanet, severek evlenme gibi daha birçok toplumsal sorunlar ve konular her zaman işlenegelmiştir, ancak Balkan Savaşları ile başlayıp Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla biten on yıllık savaş dönemini, bu dönemde yaşanan acıları, Kurtuluş Mücadelesi'nin çeşitli yönlerini ele alan etkili eserlere çok az rastlanmaktadır. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'da millî davaları sergileyen piyeslere müsaade etmeyen sıkı sansürü sanatkârları bu alanda yazmaktan alıkoymuş, fakat işgalden ve istiklâlden sonra da 1930'lara kadar Kurtuluş Savaşı'nda Türk milletinin yaşadığı trajik olaylara ve durumlara değinen piyeslerin ancak bir elin parmakları kadar olduğu görülmüştür. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda sanatkârları yönlendiren CHP ve Halkevleri gibi kurumların bu yöndeki özel çabalarını saymazsak, bu konuda gönüllü olarak eser veren piyes yazarlarının çok az olduğu gözlerden kaçmaz.

Bu yıllarda, söz konusu yönlendirme ve gönüllü teşebbüsler neticesinde yazılan eserlerin 1930 sonrası Türk tiyatrosunun yeni Türkiye'nin kaderini belirleyen resmî görüşler doğrultusunda vatan, Kurtuluş Mücadelesi, Türk'ün ve Türk milletinin yüceltilmesi, cumhuriyet ülküsünün ve inkılâpların benimsetilmesi, Atatürk sevgisinin ön plâna çıkarılması gibi belli başlı konuları ele aldığına tanık oluruz (Akı, 1968, 20-42). İşte bu konular etrafında yazılan ve yukarıda kısa kısa değerlendirilen 1933 tarihli piyeslerin dikkati çeken bazı özelliklerinden hareketle ulaşılan sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

1. 1933 yılı geldiğinde cumhuriyetin, inkılâpların ve yeni hayatın getirilerini anlatacak eserlerin yazılması beklenmiş ve bu amaç kısmen gerçekleşmiştir. Bu yıl yazılıp devlet tarafından bastırılan 20 piyes, 3 roman ve 2 şiir kitabı içinde inkılâpları, cumhuriyeti, Atatürk'ü ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

ilkelerini ön plâna alanların sayısı (11 adet) ile Türk kimliğini, İstiklâl Savaşı'nı ya da Osmanlı döneminin olumsuz toplumsal-hukukî işleyişini konu edinen eserlerin sayısı (14 adet) birbirine yakındır. Bu aşamada bir tasnif yapılmış ve şöyle bir neticeyle karşılaşılmıştır:

Konu	Eser	%	%
Türk Kimliği ile İlgili Eserler	1	4	56
İstiklâl Savaşı'nı Konu Edinenler	8	32	
Osmanlı Döneminin Olumsuz Toplumsal-Hukukî İşleyişini Ele Alanlar	5	20	
Cumhuriyet Dönemini, İnkılapları ve Atatürk'ü Konu Edinenler	11	44	44

2. Cumhuriyetin ilânından sonra gönüllü veya sipariş yoluyla olmak üzere İstiklâl Mücadelesi'nin yanı sıra cumhuriyetin erdemlerini, inkılapları ve Atatürk sevgisini işleyen piyeslerin önemli bir yekûn tuttuğu, bu bağlamda hikâye ve roman olarak çok az sayıda eser verildiği görülecektir. Bunun iki temel sebebi vardır:

a) Parti ve Halkevleri yöneticilerinin okuma-yazma bilen veya bilmeyen, şehirli-kasabalı veya köylü bütün halka en pratik ulaşma yollarından biri olarak hikâye ve romanı değil, piyesi görmüş olması,

b) Piyes türünün, hikâye ve romana nazaran, etkileyicilik, inandırıcılık, eğlendirerek benimsetmek gibi olumlu özelliklere sahip olduğunun dikkate alınması.

3. Hem onuncu yıl anısına yayınlanan hem de Halkevleri'nde oynanan bu piyeslerde dikkati çeken bir diğer nokta şudur ki bir kahramandan veya bir devirden bahsedilirken;

a) Osmanlı'nın ve Osmanlı padişahlarının adı ya hiç anılmaz ya da hayırla anılmaz. Aksine bu piyeslerde Osmanlı daima olumsuzlanır, Osmanlı'nın hiçbir olumlu yönüne değinilmez.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

b) Özellikle bir Türk kahramanından bahsedilen yerlerde ya Osmanlı ve Selçuklu öncesi komutanlardan (Mete, Attilâ, Cengiz) ya da Osmanlı'yı yenen Timur'dan övgüyle söz edildiği görülür.

Bu yargılara şu örnekleri vermek kafidir:

Yüz yıllardan beridir uyutulan millete (Yaman, 48)

O sultan ki kızıla boyadı bütün yurdu,

Her yükselmek isteyen genci beyninden vurdu.
(Beş Devir, 7)

Engin – Osmanoğullarını unutmak kabil değil.

Atıl – O bunak dervişleri sen aklından sil.
(Destan, 11)

Fatih diyorsun, yani İstanbul'u zapteden,

Bu sözü söylüyorsun belli ki düşünmeden.

Bu savaş kahramanı kuştüyü minderinde,

Otağı humayunun en gölgeli yerinde,

Gece gündüz keyf çatan şevketli hünkâr mıdır?
(Destan, 12)

Sultanlar, göremeden bakarlardı yarına,

Dünyayı, keyfi için zapta uğraşırlardı

Ellerinde, ölecek hesapsız insan vardı. (İnkılâp Çocukları, 13)

Yarım Osman – Hemşerilerim! Padişahlar, halifeler, cahil vezirler vardı. Bunlar gidişatı bozuk bir devlet içinde kendi keyiflerince yaşıyorlardı. (Yarım Osman, 15)

İşte büyük Attilâ ve işte koca Timur (Yaman, 45)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

4. Şükûfe Nihal “On Yılın Destanı” başlıklı yazısında o güne kadar İstiklâl Savaşı günlerinin dehşet ve haşmetini anlatmak için yazılan eserlerin “az” ve “cansız” olduğunu ifade ettikten ve Maarif Vekâleti’nin birçok edip ve şairden cumhuriyetin onuncu yıl dönümü için yazmayı istedikleri eserleri incelediğini, bunların da aranan özelliklere sahip olmadığını, hepsinin birer durgun, bulanık su gibi olduğunu yazdıktan sonra sözü Halit Fahri’nin *On Yılın Destanı* adlı piyesine getirir. Nihal’e göre bu piyes de İstiklâl Mücadelesi’nin heyecanını vermekten uzaktır. Çünkü bu büyük cenge katılmayanlar, bu cengin destanının ilhamını alamamışlar, bunun için hayal kuvvetiyle ve “ısmarlama” olarak yazılan bütün bu eserler tanınmadan unutulmaya mahkum kalmışlardır (Başar, 1934, 1688-1689).

Şükûfe Nihal’in yukarıda sunulan görüşü, söz konusu piyesler için ortak bir özellik arz etmektedir. Gerçekten de bu piyeslerden hemen hiçbiri 1940’lı, 1950’li yıllardan sonra kayda değer bir isim yapamamıştır. Hatta bu konuda özellikle 1930-1950 arasında yazılmış olup inkılâpları anlatan piyesler üzerine “İnkılâp Temsilleri” başlıklı bir yazı dizisi (Boyacıoğlu, 1992a, 1992b, 1992c, 1992d) yayımlayan Levent Boyacıoğlu’nun çok acı bir itirafı vardır:

“Edebî bakımdan hemen hiç değeri bulunmadığı için olsa gerek, ilk heyecan dalgasından sonra ve Demokrat Parti iktidarı ile birlikte işlevini ve güncelliğini yitiren bu piyes metinlerinin edebî açıdan son derece yavan, olay örgüsü ve kurgu bakımından ilkel, dil yönünden yoksul olmaları dikkat çekicidir. Edebî açıdan zayıflıkları ile öne çıkan bu ürünler, sanki aynı yazarın kaleminden çıkmışçasına benzeşen yanlarıyla Türk edebiyatının gelmiş geçmiş en kişiliksiz ve üslûptan yoksun örnekleri olarak belirginleşir, edebiyat tarihindeki yerini alırlar. Oldukça tuhaftır ki İnkılâp Temsilleri yıllar ve yıllar sonra yazılmış olmalarına karşın, ‘terbiyevî’ misyon yüklenmiş Yeni Osmanlı Edebiyatı temsillerinin edebî bakımdan kat be kat gerisindedir. Bu duraklama, hatta geriye gidiş, devletin sanatı güdümlene politikasıyla anlaşılabilir. Oysa, sözü edilen Osmanlı sahne eserlerinde yönetime ‘teslim’ olmak şöyle dursun, muhalefet vardır. Yazarların

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

bağlılığı da iktidara değil, devlet geleneğine ilişkindir.” (Boyacıoğlu, 1992a, 30-31)

5. Sadri Etem, “15 Yılda Roman ve Hikâyeciliğin Geçirdiği İstihale” başlıklı yazısında Türk roman ve hikâyesinin cumhuriyetten sonraki on beş yıllık dilimde birçok yeni konuyu işlediğini, bunlar arasında şehir, kasaba, köy, sosyal mesele, tarih, çocuk, kibar hayatı, orta halli insanlar, meslek adamları, hastalık enkonisyon, mizah, fantezi, harp, spor, ekzotizm, içtimai gaileler, ırkların tahlili gibi daha birçok konunun olduğunu söyler (Ertem, 1938, 19). Ancak bu konular içinde ne İstiklâl Harbi vardır ne de inkılâplar veya inkılâpların felsefesi.

Bu dönem için yapılan bazı yorumlar arasında bir tutarsızlık da gözden kaçmaz. Söz gelişi bir taraftan Sadri Etem roman ve hikâyeciliğimizin on beş yılda Servet-i Fünûn’un roman kadrosundan çıkarak hayatı çeşitli yönleriyle kuşattığını ifade ettiği bu yazısıyla aynı ay içinde *Varlık*’ta yayımlanan “Edebiyatımızda Hayatsızlık” başlığı ile kaleme aldığı yazısında Rüştü Şardağ, Tanzimat’tan bu yana bir iki istisna ile edebiyatımızın bütünüyle insandan ve hayattan uzak olduğunu iddia edebilmiştir (Şardağ, 1938, 82).

6. Onuncu yıl anısına yapılan neşriyat içinde yer alan, ancak edebî yönü bulunmayan eserlerden birkaçına da burada, bir fikir vermek açısından, değinmeden geçmek doğru olmaz. Bunlardan Mediha Muzafer’in *İnkılâbın Ruhu* adlı eseri iki temel yol izliyor: Birincisi cumhuriyet öncesindeki yıkımların, köylünün ve Türk insanının kötü durumunun tasviri; ikincisi ise cumhuriyetin getirdikleri. Eserde, İstiklâl Savaşı’nın kazanılması, TBMM’nin açılması, bağımsızlığın elde edilmesinin yanı sıra cumhuriyetin getirdikleri bağlamında iktisadî inkılâp, din inkılâbı, kıyafet inkılâbı, yazı inkılâbı, tarih ve dil inkılâbı genel hatlarıyla ve hamasî bir anlayışla ele alınmaktadır (Baysal, 1933).

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamak gayesiyle yazılan Kadri Kemal’in *Cumhuriyet* adlı kitabında da Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâiklik ve inkılâpçılığın ne olduğu, cumhuriyetin nasıl

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kurulduğu ve cumhuriyet devrindeki kazanımlar dile getirilmektedir (Kop, 1933).

7. Bu yazıda ele alınan 1933 tarihli piyeslerin aynı yıl içinde “Cumhuriyetin Onuncu Kuruluş Yıl Dönümü” için devlet tarafından yazdırılıp bastırılmış olduklarını biliyoruz. Ancak bunlardan başka 1933’te birçoğu aynı gaye için yazılıp bireysel çabalar sonucunda bastırılmış başka piyesler de vardır. Bunların adlarını burada anmak faydalı olacaktır (Borcaklı-Koçer, 1973, 53-245): *Anneler Arasında* (Ragıp Nurettin Ege), *Bayönder* (Münir Hayri Ege), *Bu Toprak İçin* (Tarık Emin Buğra), *Çoban* (Behçet Kemal Çağlar), *Çocuk Vali* (Ramiz Gökçe), *Gazi Çocukları İçin* (Aka Gündüz), *Gün Doğarken* (Hayrettin İlhan), *İsimsiz Facia* (Baha Hulusi Dürder), *İstibdat’tan Cumhuriyet’e* (Aziz Nogay Ulusoy), *Kahraman* (Faruk Nafiz Çamlıbel), *Köyden Gelen Ses* (Rakım Çalapala), *Kürsüden Uzakta* (Baha Hulusi Dürder), *Mektepli Çantası* (Ragıp Nurettin Ege), *Sevr’den Lozan’a* (Aziz Nogay Ulusoy), *Sönen Ümit* (M. Feyzi Sözüner), *Sönmeyen Ateş* (Nahit Sırrı Örik), *Tehlikeli Bir Yolculuk* (Münip), *Vasiyet* (Ahmet Faik), *Yangın* (Faruk Nafiz Çamlıbel), *Zafer İçin* (Naci Tanseli).

KAYNAKÇA

- AKI, Niyazi (1968). **Çağdaş Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış 1923-1967**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ALTAYLI, Ali Zühtü-Or, Müşteba Salâhattin (1933). **Tarih Utandı**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- ARI, Galip Naşit (1933). **Destan**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- ÂŞİR, M.-ALİ, M. (1933). **Aşar Soyguncuları**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1933). **Bir Yuvanın Şarkısı**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1933). **Kızıl Çağlayan**, Devlet Matbaası, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

- BAŞAR, Şükûfe Nihal (1934). "On Yılın Destanı", **Yeni Türk Mecmuası**, C. 2, S. 26, ss. 1688-1689.
- BAYSAL, Mediha Muzaffer (1933). **İnkılâbın Ruhı**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- BENİCE, Etem İzzet (1933). **On Yılın Romanı**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- BORCAKLI, Ahmet-KOÇER, Gülter (1973). **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.
- BOYACIOĞLU, Levent (1992a). "Tek Parti Döneminde İnkılâp Temsilleri-I", **Tarih ve Toplum**, C. 17, S. 102, ss. 30-36.
- BOYACIOĞLU, Levent (1992b). "1933: İnkılâp Temsilleri'nin 'Altın' Yılı-II", **Tarih ve Toplum**, C. 18, S. 103, ss. 30-35.
- BOYACIOĞLU, Levent (1992c). "İnkılâp Temsilleri-III: Bayönder", **Tarih ve Toplum**, C. 18, S. 104, ss. 26-33.
- BOYACIOĞLU, Levent (1992d). "İnkılâp Temsilleri-IV: Atatürk Çizmelerini Giyiyor", **Tarih ve Toplum**, C. 18, S. 105, ss. 13-24.
- COŞKUNER, Kerem (2003). "Onuncu Yıl Anısına Yapılan Yayınlar", **Toplumsal Tarih**, S. 118, ss. 94-95.
- (1933). **Cumhuriyetin 10. Yılı İçin Yazılan Şiirler, Destanlar**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- DEMİRHAN, Nezahat (1999). **Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- DURU, Kâzım Nami (1933). **Uyanış**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- ERTEM, Sadri Etem (1938). "15 Yılda Roman ve Hikâyeciliğin Geçirdiği İstihale", **Yarım Ay**, S. 90, ss. 19-20.
- ERTEM, Sadri Etem (1933). **Bir Varmış, Bir Yokmuş**, Devlet Matbaası, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

- GERÇEK, Selim Nüzhet (1933). “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Yapılan Neşriyat”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, C. 2, S. 12, ss. 443-455.
- GÜNDÜZ, Aka (1933). **Mavi Yıldırım**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- GÜNDÜZ, Aka (1933). **Yarım Osman**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1933). **İstiklâl**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1933). **Vergi Hırsız**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1933). **10 İnkılâp**, Ankara Matbaası, İstanbul.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1933). **Yaman**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- KOP, Kadri Kemal (1933). **Cumhuriyet**, Köy Hocası Matbaası, Ankara.
- KURT, Şaziye Berin (1933). **Baybiçe**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- MORKAYA, Burhan Cahit (1933). **Gâvur İmam**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1933). **Beş Devir**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1933). **İnkılâp Çocukları**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1933). **Köyün Namusu**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- ORUZ, İffet Halim (1933). **Burla**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- OZANSOY, Halit Fahri (1933). **On Yılın Destanı**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- SEKİZİNCİ, İbnürrefik Ahmet Nuri (1933). **Şer’iye Mahkemesinde**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

-
- ŞARDAĞ, Rüştü (1938). "Edebiyatımızda Hayatsızlık",
Varlık, C. 6, S. 126, ss. 82-83.
- TÖR, Vedat Nedim (1933). **29 Birinci Teşrin**, Köy Hocası
Matbaası, Ankara.
- VECDİ, Zihni (1933). **Cumhuriyet Destanı**, Kader
Matbaası, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

İNTİBÂH ROMANINDA ELE ALINAN İKİ KADIN TİPİ

Sinan ÇİTÇİ

ÖZET

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Türkiye'de farklı bir hayat tarzı, farklı bir kültür ve buna bağlı olarak farklı insan tiplerinin ortaya çıktığını görürüz. Namık Kemal'in *İntibah* adlı psikolojik romanı, bu devirde meydana gelmeye başlayan sosyal hayattaki yeni insan tiplerinin fizikî, özellikle de ahlakî özelliklerini göstermesi bakımından hususî bir öneme sahiptir. *İntibah*'ta Mehpeyker, kötü kadın tipinin Dilâşûb da iyi (ideal) kadın tipinin temsilcisidir. Mehpeyker fizikî açıdan güzel olmakla birlikte ahlakî açıdan bütünüyle yozlaşmış bir tiptir. Onun asıl çirkinliği ve kötülüğü ahlakında gizlidir. Ahlaksızlığının en mümeyyiz vasfı ise; iffetsizliktir. Dilâşûb ise hem fizikî açıdan hem de ahlakî açıdan bütünüyle kusursuz gösterilmek suretiyle idealize edilmiş mükemmel bir tiptir. Onun da asıl güzelliği ahlakındadır. Bu ahlakın en mümeyyiz vasfı ise: sadakattir. Namık Kemal, bu romanıyla gençlere asıl güzelliğin sûrette değil sîrette olduğunu anlatarak ahlak dersi vermeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam biçimi, Özellikler, Tip, İffetsizlik, Sadakat.

THE TWO WOMEN TYPES IN *THE INTIBAH*

ABSTRACT

After "Tanzimat Fermani" in 1839 in Turkey, we observe the emergence of different types of people with different life styles and cultural values. The psychological novel of Namık Kemal entitled *Intibah*, attaches great importance in terms of demonstrating such types of people who display different characteristics both psychologically and morally. Throughout the novel the unfavorable type of woman is represented by Mehpeyker and the ideal type of woman is represented by Dilasub. Although Mehpeyker is rich in physical beauty, she is morally corrupted and this corruption is most apparent in her unchasteness. Dilasub is idealized by her physical

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

and moral characteristics and what makes her ideal is her loyalty. Namik Kemal through his novel suggests that the real beauty lies in the moral characteristics of a woman, not in the physical appearance.

Key words: Life style, Characteristics, Type, Unchasteness, Loyalty.

İnsan oğlu hayatını devam ettirebilmek için gerekli olan ihtiyaçlarını tek başına karşılamaya muktedir olamadığından içtimâî bir hayat içinde bulunmak mecburiyetindedir. Bu içtimâî hayatın sürekliliği ve üretkenliği ise; zaman içinde medeniyetlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Onun için biz, büyük küçük, eski yeni bütün medeniyetlerin temelinde insanın olduğunu söylüyoruz. Zaten insanların dışındaki varlıkların medeniyetler kurması mümkün değildir. Dolayısıyla herhangi bir medeniyet hakkında bilgi sahibi olmak isteyen her insan, öncelikle o medeniyetin meydana getirdiği içtimâî yapıyı sonra da bu içtimâî yapıyı teşkil eden insan tiplerini araştırmak zorundadır. Medeniyetler hakkında insana gidilmeden yapılan her araştırma bizi yanlış, sakat ve isabetsiz hükümlere götürür. Her medeniyetin zaman içinde ortaya çıkardığı bazen birbirine benzeyen, bazen birbiriyle çelişen muhtelif insan tipleri vardır. Bu insan tipleri, medeniyetler kurabildikleri gibi içinde bulundukları medeniyetin şeklini değiştirmede veya arkadan gelen nesillerin kendilerine öykünecekleri örnekler (stereotype) olmada fonksiyonel bir özelliğe sahiptirler. Dolayısıyla sosyal hayattaki insan tipleri, her bakımdan asla ihmal edilemeyecek bir öneme sahiptirler.

Maddî manevî her yönüyle çok esnek (flexible) bir yapıda doğan insanoğlu, daha dünyaya gözlerini açar açmaz çevresinde, kendisini içine attığı zaman, potasında eriyip şekilleneceği muhtelif kalıplar veya daha doğru bir ifadeyle kendisini benzeteceği hazır insan tipleri bulur. İnsanların hayata intibakı biraz da taklitle olduğu için her insan, kendi genetik mirasına, biyolojik ve psikolojik temellerine, içinde neş'et ettiği aile ve çevrenin beklentilerine, toplumun ihtiyaçlarına, zamanın ve hâdiselerin sevkine göre iradî veya gayr-ı iradî bir sûrette kendine en uygun, fitratına en yakın bir insan tipinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kalıbı içine girer. Ender-i nâdirattan diyebileceğimiz karakteri ve kişilik özellikleri diğer insanlara göre daha baskın (dominant) çok az insan, bu kalıpların esnetilip farklılaştırılmasına sebep olur veya bütünüyle sınırların dışına çıkar. Geri kalan büyük çoğunluk ise; içinde bulundukları tiplerin karakteristik özelliklerini sürdürmekten öteye geçemez.

1839 Tanzimat Fermanı'yla birlikte farklı bir medeniyet dairesine geçtiğimizi söylemek her ne kadar ispatı oldukça zor bir iddia da olsa, bu tarihten itibaren asırlık medeniyet anlayışımızda bir takım çatlama ve kırılmaların başladığını söylemek de her zaman mümkündür. Bu çatlama ve kırılmaların en ciddi ve en sağlam tahlilini yapmak için başvuracağımız en şaşmaz ve şaşırtmaz kaynaklardan biri – belki de en önemlisi – edebî eserlerdir. Ciddi ve dikkatli okumalar neticesinde satır aralarında kalmış, farkına varılmamış argümanların bu dönemde meydana gelmeye ve değişmeye başlayan insan tiplerini tespit etmede önemli bir hizmetlerinin olacağını düşünüyorum. Buradan hareketle Tanzimat devrinin ilk romanlarından Namık Kemal'in *İntibâh*¹ adlı eserindeki iki kadın tipinin hususiyetlerini ele almak istiyorum.

Tanzimat devrinin bir çok yönleriyle ilk olma özelliğine sahip olan² *İntibâh* isimli romanının kahramanları hakkında bugüne kadar bazen birbiriyle çelişen bazen de birbirini destekleyen pek çok şey söylenmiştir. Fakat bu romanda ele alınan kahramanların hangilerinin birer tip ve hangilerinin de birer karakter olduğu hususu, tahlili bir çalışmayla ortaya konulmuş değildir. Biz bu makalede, sadece Mehpeyker ve Dilâşûb üzerinde durmak istiyoruz. Şimdi bu iki kahramanın karakter veya tip olmaları konusunda,

¹ Metinde kullanılan sayfa numaraları için bak. Namık Kemal, *İntibâh* (Ali Bey'in sergüzeştini hâvîdir.), 222 s. (İlk sayfasında Arap harfleriyle Dârüşşafaka'dan alındığı yazılı Arap harfleriyle basılmış olan İSAM Kütüphanesi'ndeki *İntibâh*'ın nerede, ne zaman kim tarafından basıldığı belirtilmemiş.)

² Orhan Okay, "*İntibâh* Romanı Etrafında", *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*, MÜ yay. İstanbul 1988, s. 130.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

görebildiğimiz kaynaklarda nelerin söylendiğine bir göz atalım.

Tanpınar'a göre bu iki kahraman, Mehpeyker'in şahsiyetinin ikiye bölünmesinden meydana gelmiştir:

“Dilâşûb'da – bütün çehre ayrılıklarına rağmen – Mehpeyker'in devamından başka bir şey göremezsiniz. Bu hemen hemen Titien'in gençlik tablosundaki ilâhî aşkla maddî aşk antitezi gibi bir şeydir. İşte bu hâl bizi romanın başlangıcına götürür. Hakikatte kadının anlamayan bir erkeğin romanını yazmak istiyordu. Bu pişmanlık romanı Namık Kemal'e hiç şüphe yok ki Dumas Fils'in 'La dame aux Camelias'sından gelmişti. Fakat Namık Kemal'in sünnî ahlakı, içtimai hayatı evin ve aile bağlarının etrafında toplamak arzusu, düşmüş bir kadını haklı çıkaramazdı. O halde ne yapacaktı; kendisine 'La dame aux Camelias'dan gelen Mehpeyker'in şahsiyetini ikiye böldü. O, biri müfteris, öbürü mazlum iki insan olacaktı. Bizi bu mülâhazaya götüren şey muharririn bütün isteklerine rağmen Mehpeyker'in şahsiyetinin romanın baş taraflarındaki birkaç çizgi yüzünden bir türlü bozulamamasıdır.”³

Mehmet Kaplan da *İntibâh*'ın, Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâhî Bey'le Rakım Efendi*'si gibi bir tip romanı olmadığını, bilakis “ferdî bir hayat tecrübesini hikaye ve tahlil eden dramatik ve psikolojik bir eser” olduğunu söyler.⁴ Fakat *İntibâh*'ın bir tip romanı olmaması şeklindeki bu haklı gerekçe, acaba bizi bu romanda tiplerin de olmadığı fikrine götürebilir mi?

Türk romanının doğuşunu *İntibâh*'la başlatarak bu roman hakkında müstakil bir kitap da yazan Güzin Dino, eserinde Dilâşûb'dan ziyâde Mehpeyker üzerinde durarak bu kadın kahraman hakkında şöyle der: “İlk örneğini geleneksel hikâyelerin beylik bir tipinden (burada Hançerli Hanım) alan yazar, Mehpeyker'in

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 403.

⁴ Mehmet Kaplan, “İntibâh”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2*, Dergâh yay., 2. baskı, İstanbul 1994, s. 124.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kişiliğinde, o güne dek tasarlanmamış bir kadın tipini Türk yazınına getirir.”⁵

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nin “*İntibâh*” maddesini yazan Zeynep Kerman da bu romanın kahramanları için: “Roman bütünüyle zıt karakterli tiplerin karşılaşmalarını, mücâdelelerini, sevişmelerini dile getirir. Ali Bey iradesiz, fevrî bir tiptir. Dilâşûb âdeta bir iyilik perisi kadar saf ve masumdur. Mehpeyker ise kötülüğün mücessem bir heykeli olmakla beraber eserin en canlı çizilen tipidir.” der.⁶

M. Ziya Bakırcıoğlu da *İntibâh* hakkında yaptığı değerlendirmede, önce muayyen bir tipten ziyade iyi-kötü gibi taraflar olduğunu söylemesine rağmen daha sonra romanda üç tane kadın tipi olduğunu iddia eder:

“*İntibâh*’ta ‘tip’lerden ziyade taraflar vardır, hatta iyilikle kötülük çatışması vardır demek, daha doğru olur. Mehpeyker ve Suriyeli Abdullah Efendi kötüler tarafını ve kötülüğü; Fatma Hanım, Dilâşûb, Atıf Bey de iyiler tarafını teşkil ederler. Namık Kemal iyilikle ahlaklı olmayı aynı şey olarak düşünür. Bu iki tarafa dâhil olan şahısların hepsi statik birer kahramandırlar. Romanın başından sonuna kadar değişmezler.”⁷ “Romanda üç kadın tipi var, fakat üçü de birbirinden farklıdır. Ali Bey’in annesi ve Dilâşûb silik, Mehpeyker ise ön plandadır. Olayları o sürüklüyor.”⁸

Farklı bakış açılarına göre *İntibâh*’taki kahramanları belli tipler içine sokmak mümkün olabilir. Fakat bu bakış açılarını birbirine karıştırdığımız zaman hangi kahramanların tip olduğu hususu, biraz daha karmaşık bir hal alır. Mesela; Ali Bey’e karşı ortaya koydukları tutum ve davranışlarına göre Ali Bey’in lehinde olanlar (iyi tipler) ve Ali Bey’in aleyhinde olanlar (kötü tipler) şeklinde iki tip ortaya çıkaracak olursak, yazarın dediği

⁵ Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, Cem yay., İstanbul 1978, s. 78.

⁶ Zeynep Kerman, “*İntibâh*” maddesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 4, Dergah yay., İstanbul 1981, s. 398.

⁷ M. Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, Ötügen yay., 2. basım, İstanbul 1986, s. 47-48.

⁸ A.g.e., s. 49.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

gibi Ali Bey'in annesi Fatma Hanım iyilerin safında kayda değer bir tip olabilir veya iyi tipin birtakım özelliklerini temsil eden bir kahraman olabilir. Ama böyle bir tasnife gitmeden Fatma Hanım'ı değerlendirecek olursak onun bir tip özelliği gösterdiğini söylemek pek de mümkün değildir. Çünkü romanda Fatma Hanım'ın psikolojik olarak tahlil edildiğini görmek oldukça zordur.

“*İntibâh* Romanı Etrafında” isimli makalesinde bütün kaynaklardan hareketle bu romanı derinlemesine tahlil eden M. Orhan Okay ise; *İntibâh*'ı bakış zaviyesine göre bir yönüyle “gerçek tiplerin hikaye edildiği roman” şeklinde tarif eder.⁹

Hakkında yazılanların bütününe baktığımız zaman, ilk zamanlarda *İntibâh*'ta herhangi bir tipin olup olmadığı konusunda bir tereddüt yaşanmışken yakın zamanlardaki daha dikkatli okumalar bu romanda da bazı tiplerin olduğunu göstermiştir. Başlangıçtaki bu tereddüdün en büyük sebebi, belki de Namık Kemal'in bu ilk psikolojik romanına, *Felâhın Bey'le Rakım Efendi* gibi eserlerin zaviyesinden bakılmasından kaynaklanmaktadır. Şimdi *İntibâh* romanında görüp tespit edebildiğimiz iki kadın tipinin hususiyetlerine geçebiliriz.

MEHPEYKER:

Romanın aslî kahramanlarından Mehpeyker, genç ve kadın meselelerinde tecrübesiz olan Ali Bey'i baştan çıkaran, daha sonra Ali Bey'le birlikte birçok insanın hayatını karartan, Tanzimat devrinde Avrupa tesiriyle yeni yeni ortaya çıkan hoppalar sınıfından,¹⁰ fettân kadın tipini temsil eder. *İntibâh* üzerine yazdığı kitapta Güzin Dino, romanın Mehpeyker'le temsil edilen kötü kadın tipinin, IV. Murat devrinde anlatılan Hançerli Hanım hikayelerinden geldiğini söyler¹¹ ve bu tipi meydana

⁹ Orhan Okay, “*İntibâh* Romanı Etrafında”, *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*, MÜ yay. İstanbul 1988, s. 130.

¹⁰ Robert P. Finn, *The Early Turkish Novel 1872-1900*, The Isis Press, İstanbul 1984, p. 37.

¹¹ Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, Cem yay., İstanbul 1978, s. 35-40.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

getirirken yazarın, bu tip kadınlarla ilgili bütün bilgi ve tecrübelerinden de faydalandığını söyler.¹² Mehpeyker reel bir tip olması yönüyle “yapay değil doğal bir kadındır.”¹³ Nitekim bu hususla ilgili olarak M. Ziya Bakırcıoğlu da şöyle der: “Mehpeyker âşığı tarafından idealize edilmiş bir kadın değil, cemiyetin içinde yaşayan ve bir sınıfı temsil eden gerçek bir tiptir. Nitekim Mehpeyker tipi; şöhret ve servet uğruna veya – kendi ifadesiyle – ahlaksız insanlar yüzünden, kötü yola düşmüş bütün kadın kahramanlarda günümüze kadar devam eder.”¹⁴ Romanın kötü kadın tipi olan Mehpeyker’in iyi kadın tipini temsil eden Dilâşûb’dan daha canlı,¹⁵ daha kuvvetli ve daha teferruatlı anlatılmasının sebebi, yazarın, iyi kadın tipini kötü kadın tipinin üzerinden göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Yani romancı, iyiyi idealize etmek için kötünün bütün fecaatlerini serdetmeyi tercih etmiştir. Hatta burada serdetmenin de ötesinde bir iltizâm vardır ki bu, da Namık Kemal’i gerçek manasıyla realist olmaktan uzaklaştırır.¹⁶ Namık Kemal *İntibâh*’ta Mehpeyker’i hem fizikî özellikleriyle hem de ahlakî özellikleriyle ele almıştır. Fakat yazarın daha çok üzerinde durduğu husus, kahramanın ahlakî özellikleridir. Şimdi fizikî özelliklerinden başlayarak Mehpeyker ile nasıl bir kadın tipinin resmedildiğine bakalım.

1. Fizikî Özellikleri

Namık Kemal, romanın başında Ali Bey’in Çamlıca’da Mehpeyker’le ilk karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

¹² A. g. e., s. 78-79.

¹³ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar (Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri)*, İletişim yay., İstanbul 1990, s. 72.

¹⁴ M. Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, Ötüken yay., 2. basım, İstanbul 1986, s. 53.

¹⁵ A. H. Tanpınar’a göre Mehpeyker, bütün romanın en canlı tipidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 401.

¹⁶ Güzin Dino, *Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekliğe Doğru*, I. Kısım, AÜDTCF yay., Ankara 1954, s. 1-15.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

“Bir on onbeş adım kadar takarrüb edince arabanın iki kapısı birden açıldı. Bey’e karşı olan tarafından kumru göğsü ferâceli bir hanım diğer tarafından iki câriye zuhûr ettiler. Câriyeler seyis ile beraber bir tarafa çekildiler. Hanım Ali Bey’in yanına doğru gelmeye başladı. Malûmdur ki böyle seyir ziyetî olan hanımefendilerin yüzlerindeki yaşmak âdetâ kabarmış düzgün demektir: Setr-i sîmâ için değil tezyîn-i cemâl için kullanılır. Belki hassası hevâyî gönül, hafif akıl, yalancı nezâket gibi saklamak istediği şey tamamıyla meydana koymaktan ibarettir. İşte Ali Bey’in birkaç geceden beri zihnine istilâ eden mahbûbe-i vicdânı hakkında olan hayâlâtını gözü önünde tecessüm ettiren o ukkâse-i hüsn ü ân tavsîfine sezâ olan sût-re-i hafifenin taalluk-ı nazara hevâ-yı nesîmîden ziyâde hâil olamamasıdır. Ali Bey’in ahlakında olan hicâb ile gönlündeki şevk ü incizâbın şiddet-i te’sîrâtı içinde iki mîknâtis arasına düşmüş bir cüz-i ma’denî, sükûtu ıztırâbı câlib ve ıztırâbı sükûtuna gâlib bir hâl-i mütereddidâne ile nihâyet derecelerde icbâr-ı nefis ederek gözlerinin üst kapağını biraz yukarı kaldırmaya muktedir olunca karşısında ne görsün? Üstâd elinden çıkma sanemlerden mütenâsib yapılı, siyaha mâil samûrî saçlı, incerek düz kaşlı, noktalı yeşil gözlü, siyah ve uzun kirpikli, hafif sarı üzerine mevclî koyu al, irice çekme burunlu, ufak ağızlı (şiddet-i şehveti gösterir sûrette) âteşi kırmızı kalınca dudaklı, her karşısına geleni kucaklayacak gibi önüne mâil yürür, insanın kalbine girecek gibi manzûruna dikkatle bakar bir âfet duruyor.” (s. 33-34.)

Mehpeyker’in bu dış güzelliğine hayran olan Ali Bey, sevgilisiyle Çamlıca’da birkaç defa daha buluşur. Ve bu buluşmaların birinde Mehpeyker’in gezinti yaptığı arabaya kendi çalıştığı kalemden yakın arkadaşı Atıf Bey’in dayısı Mesut Efendi ve yanındaki gençler tarafından laf atılıp sarkıntılık yapıldığına şahit olur. Ali Bey’in erkeklik gayretine dokunan bu olay Atıf Bey ve Mesut Efendi tarafından fazla büyütülmeden ona Mehpeyker’in ne yolda bir kadın olduğu anlatılır. Fakat Ali Bey, aklından ziyade hislerinin tesiri altında kalan bir mizaca sahip olduğu için aklıyla ikna olsa bile Mehpeyker’i bir türlü kalbinden ve kafasından çıkarıp

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

atamaz. Müteakip buluşmalarında Ali Bey, bütün hiddet ve şiddetine rağmen yine Mehpeyker'in güzelliği karşısında bir şey diyemez hâle gelir. İşte bu bölümde de Mehpeyker, dış güzelliği, özellikle de giyim tarzıyla Ali Bey'i büyüler. Bu gelişinde Mehpeyker, iffetsizliğini ve ahlakî zaafını saffetin ve temizliğin sembolü beyaz renkte bir elbise giyerek kapatmaya çalışır.

"Kızın cümle-i tedâbirinden biri de tezeyyün olduğundan yapma beyaz goncalarla işlenmiş bir beyaz tel entâri giyinmiş. Başının ön tarafına iki yıldız iğne ile saç bağına tırfilli bir beyaz karanfil, boynuna ortası elmaslı birkaç dizi inciden yapılma bir zarif gerdanlık takınmış. Başındaki gâzî¹⁷ arkasındaki ferâceyi ellerinde eldiveni, ayaklarındaki botunu hep entârisinin renginde intihâb ederek bir hüsn-i mücessem gibi yukarıdan aşağı beyazlara gark olmuş ve çehresi ise hâsıl edeceği galebeye¹⁸ itminânının meserretiyle gâyet parlak, gâyet tatlı bir renk bağlamıştı. Bir halde ki simâ ve endâmı bir subh-ı safâ-yı nev-bahâr içinde henüz şafaktan kurtulmayan âfitâbı andırırdı." (s. 75.)

Bu ifadelerle Namık Kemal, iffetsiz kadın tipi Mehpeyker'in sîretini değil suretini değiştirme gayreti içinde olduğunu vurgulamak ister. Tecrübesiz bir genç olan Ali Bey'in gözünde Mehpeyker dış güzelliğiyle adeta bir melektir. Hatta Mehpeyker'in Kuzguncuk'taki köşküne gittiği ilk gece sevgilisini bahçede gören Ali Bey bir melek gördüğü zannına kapılır. Mehpeyker'in dış güzelliklerinden biri de sesidir. Ali Bey, sesinin tonu itibarıyla Mehpeyker'in işveli sözlerinden, şakalaşmalarından, nükteli konuşmalarından ve söylediği şarkılardan da etkilenir: "Kızın sesi de simâsı kadar güzel olmağla ara sıra mîzâcî gibi hafif ve havaî şarkılarla dahi meclisi parlatırdı." (s. 91.)

Ayrıca romanın bütününü göz önünde bulundurduğumuz zaman Mehpeyker'in Ali Bey'den yaş

¹⁷ Kadınların gerdanlarına taktıkları ikinci Sultan Mahmut devrinden kalma bir çeşit süs altını. Ferit Devellioğlu, "Gazî" maddesi, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2004. (S. Ç.)

¹⁸ Metinde sehven "gâlibeye" yazılmış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

itibariyle daha büyük olacağı fikrine sahip oluyoruz. Dilâşûb ise daha gençtir. Yazar'ın "ittihad-ı İslam" fikrini savunan ikinci romanı *Cezmi*'deki kötü kadın tipi Şehriyâr da Âdil Giray'dan çok büyüktür. Âdil Giray'ın 24 yaşında olmasına mukâbil Şehriyâr 40 yaşındadır.¹⁹ Demek ki Namık Kemal'in romanlarında ele aldığı kötü kadın tipi yaşı itibariyle de erkeğinden büyüktür.

2. Ahlakî Özellikleri

Ahlakî özellikleri demekle Mehpeyker'in hem tavır, tutum ve davranışlarını hem de hareketlerinin asıl merkezi ve belirleyicisi olan ahlak anlayışını ve karakterini kastediyoruz. Romanda Mehpeyker'in en az fizikî özellikleri kadar, hatta ondan da fazla olarak üzerinde durulan bir nokta bu kadın tipinin ahlakî özellikleridir. Namık Kemal, daha romanın başında Mehpeyker için "hınzire", "melûne", "habîse", "facire", "yosma",²⁰ "âşûfte" ve "fahişe" gibi kelimeleri kullanmaktan hiç çekinmez. Daha sonra da bu sıfatları kullanmaya devam eder. Mehmet Kaplan'ın da ifade ettiği gibi: "müellif, kahramanlarına karşı bî-taraf değildir; kötü için daima kötü, iyi için daima iyi sıfatlar kullanır."²¹ Romanda Mehpeyker'in fizikî tasviri yapıldıktan sonra başka bir meseleye geçilmeden hemen ahlakî yapısı üzerinde durulur. Romandaki böyle bir tasarruf, Namık Kemal'in sîret güzelliğini suret güzelliğinden ayırmadığını, asıl gözden uzak tutulmayacak hususun sîret güzelliği olduğunu yeri gelmişken hemen ifade etme gayretinden kaynaklanmaktadır. Yazar, Mehpeyker'in kötü ahlakını anlatarak okuyucunun dikkatini suret güzelliğinden sîret güzelliğine çekmeye çalışır:

"Hanımefendi ki ismi Mehpeykerdir. Ahlak ve terbiyece bütün bütün Ali Bey'in hilâfına olarak gâyet

¹⁹ Namık Kemal, (Haz. Yakup Çelik), *Cezmi*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 267.

²⁰ Burada "yosma" kelimesinin o dönemde bugünkü anlamıyla değil, güzel anlamında kullanıldığını da belirtmek gerekir. Mesela; Mehmed Emin Yurdakul'un "Kaynana İle Damat" şiirinde: "Sus ağlama, benim ahu gözlü, yosma meleğim" denilir.

²¹ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İÜEF yay., İstanbul 1948, s. 203.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

nâmussuz. Alçak bir âilede perveriş bulmuş ve zaman-ı rüşde bâliğ olur olmaz rezâilin envâ'ında mürebbîlerine üstâd olmuşdu. Biraz okuyup yazmağla uğraşdığı ve ekser evkâtını meşhûr âşûftelerin meclis-i ülfetinde geçirdiği cihetle tabii bir kat daha kuvvet bulan zekâvet-i dessâsânesi ise bir derecede idi ki ziynette peri güzelliğinde, Haccâc dirâyetinde bir İblis yaratılmış olsaydı istediği adama tahakkümde bu nâzenin kadar mahâret gösterir ya gösteremezdi. Bununla beraber nihâyet derecede şehvetine mağlûb olduğu gibi ahlakça dahi sevdiği adamları taht-ı tahakkümünde tutmağa tâlib idi ve hatta bu yoldaki teşebbüsâtının kâffesini her istediğini yapmıştı. Bir güzeli severdi. Fakat yılan bir çiçeği nasıl severse bu da öyle severdi. Bir adamı nasıl sararsa bu da öyle sarmak isterdi!.. Mezar vücûdu nasıl kucaklarsa bu da öyle kucaklamağa çalışırdı. Nasıl kucakladığına dünya yüzü göstermezse bu da öyle ihtisâs etmek arzusunda bulunurdu. Ali Bey ise hüsn-i tabiatla muttasıf olan kadınlarca en şiddetli sevdâlar tahrik edecek derecelerde yakışıklı bir delikanlı olduğundan Mehpeyker daha ilk işâretini aldığı gün kendini zabtedemeyecek mertebelerde meftûnu olmuştu. Bir derece ki sâirleriyle ülfet etmek istedikçe bir kânûn-ı zarûrî hükmünde bildiği taharrî-i mâl ve tahkîk-i meşreb mukaddemâtını icrâya bile kalkmaksızın ve hatta velev Ali Bey fakîr ve bed-hûy olsa dahi yine dirîğ-ı visâl etmemek karârında ictinâb etmeksizin mülâkâta gelmişti.” (s. 35-36.)

Mehpeyker'in diğer kadınların aksine havaî ve hafif-meşrep bir mizaca sahip²² olmasında doğduğu ve yetiştiği muhitin tesiri olduğu gibi fitratının da önemli bir hissesi vardır. Fakat yazar, yukarıdaki metni müstesna tutacak olursak, muhit üzerinde fazla durmaz; genellikle fitrat ve tabiat üzerinde durur. Namık Kemal, Mehpeyker'i anlatırken onu, tabiatı itibariyle şehvet düşkünü bir kadın olarak anlatır. Romanın birçok yerinde Mehpeyker'den “heves-i şehvânîsine esîr olan hanımefendi”²³ diye bahseder. Hatta Ali Bey'e olan muhabbetinde kalbî bir aşktan veya düşmüş bir kadının

²² Namık Kemal, *İntibah*, s. 91.

²³ A.g.e., s. 127.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

hayatta kalma endişesinden ziyâde şehvî bir ihtirâs vardır. Onun için yaptığı iş karşılığında başka erkeklerden muayyen bir ücret aldığı halde Ali Bey'den hiçbir ücret talep etmez.

Mehpeyker'in bir diğer ahlakî özelliği ise; ikiyüzlü bir insan olmasıdır.²⁴ "Mehpeyker, yaşadığı hayat dolayısıyla tavır ve hareketlerini bir aktör gibi, yapacağı tesire göre ayarlamasını bilir."²⁵ Mesela: daha romanın başında Ali Bey'e kendisini namuslu bir aile kızıymış gibi gösterir. Ali Bey'in Çamlıca gezintisinde Mehpeyker'in arabasına yaptığı işarete hemen mukabelede bulunmadığı gibi sözde namuslu bir aile kızına yaptığı bu hareketten dolayı da Ali Bey'e sitem eder. Daha sonra da bu yoldaki davranışlarına devam eder. Mesela: Ali Bey'in de civarda bulunduğu bir Çamlıca gezintisinde Mesut Efendi'nin arabaya laf atması üzerine hemen perdeleri kapatıp oradan uzaklaşmaya bakar. Yine kendisinde kaldığı geceler Ali Bey'i sabahleyin erkenden kaldırıp işe yollar ve onun kalemdeki istikbalini ve menfaatlerini her şeyden fazla düşündüğünü hissettirmeye çalışır. Hepsinden önemlisi; Ali Bey'le düşüp kalktığı için kendisinden hiç para almayarak bir taraftan hakkında yanlış bir fikrin oluşmasına meydan vermemeye, diğer taraftan da yaptığı işi sırf sevgisinden kaynaklanıyormuş gibi göstermeye çalışır. Ayrıca Ali Bey'in Kuzguncuk'taki köşke elleri dolu geldiği bir gün yapmacıktan bir kavga çıkararak menfaatin en küçüğüne bile tenezzül eden kimseler gürûhundan olmadığını ispata yeltenir:

"Mehpeyker'in yalısında olan âsâr-ı ziynet ve servet elbette bâlâdaki ifâdelerimizden anlaşılmıştır. Yalnız şurasını söylememiştik ki kız, Bey ile görüştüğü günden beri kendinden bir habbe almamış ve hatta bir akşam getirdiği birkaç okka (ve kıyye) turfanda meyve için müstağniyâne bir münâzaa bile çıkarmış idi. Vakıa bu hareketin en büyük sebebi göstermek istediği muâmele-i hâlisâneyi te'yîd idi." (s. 114)

²⁴ Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, Cem yay., İstanbul 1978, s. 81.

²⁵ Mehmet Kaplan, "İntibâh", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2*, Dergâh yay., 2. baskı, İstanbul 1994, s. 131.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Mehpeyker'in bir diğer ahlakî özelliği ise; aşırı derecede kıskanç, kibirli, kindar ve inatçı olmasıdır. Ali Bey'in kendisini terk edip gitmesinden ve Dilâşûb isminde bir cariyeyle evlenmesinden sonra Mehpeyker'i kıskançlık krizleri tutmaya başlar. Kıskançlık da onun şehvet gibi hareketlerine yön veren, en büyük zaaflarından biridir. İlk başlarda Ali Bey'in hiddet eseri olarak kendisini terk ettiğine ama on, on beş gün sonra sinirleri yatışınca geri geleceğine inanır. Çünkü Mehpeyker'e göre bir erkek için dünyada kendisi gibi bir kadın yoktur. Bir kere kendisine âşık olan bir erkeğin uzun süre bir başka kadınla beraber olması mümkün değildir. Bu duygu, onun kendisini bütün kadınlardan üstün görmesinden yani kibrinden kaynaklanmaktadır. Fakat Ali Bey'in gelmemekte ısrar ettiğini görünce yazdığı mektuplarla onu rahatsız etmeye başlar. Ama bundan da bir netice çıkmadığını görünce önce rakibi sayılan kadını yani Dilâşûb'u görüp tanımak sonra da bir yolunu bulup onun halline bakmak çârelerini düşünür. Artık kibir, yavaş yavaş yerini başka duyguların emrine bırakmaya başlar. Kadınlardan meydana gelmiş bir ahabap meclisinde Dilâşûb'u görünce, önce rakibiyle kendisi arasında her bakımdan mukayeseler yapar; fakat bu mukayeselerin kendi aleyhine neticelendiğini görünce kıskançlığı haset şeklini alır:

“Bu mülâkatta rakibiyle kendisini mukâyeseye başladı. Fakat feleğin bir rağm-ı tâkat-güzârına uğrayarak güneşe mukâbil olmuş mehtâb gibi çehresinin parlaklığı²⁶ kendi nazarında dahi bütün bütün hiç hükmünde göründü. Hatta hanımefendilerin düğüne geleceğini evvelden bildiği cihetiyle kendi²⁷ tezeyyünâtına nihâyet derecede itinâ etmiş ve Dilâşûb ise âdâb-ı ismet hükmünce süsünden bayağı güzelliğini setretmeye çalışırcasına sâde davranmış iken yine kendini, takındığını yakıştırmakta yalnız kendine değil düğün seyrine gelen güzellerin umûmuna tefevvuk eylemişti. Karı hasedinin birazını olsun izâle için bu cihet-i rûchânda kendisinde taharrî ederek zekâsına güvendi. Bir takım şakraklıklarla meclisi idâre etmek istedi. Her

²⁶ Metinde sehven “parıklığı” yazılmış.

²⁷ Metinde sehven “kendini” yazılmış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

vicdanda bazı kere ufak tefek âsârı zuhûr eden gayb-âşinâlıklar kabîlinden olarak Dilâşûb güyâ ki Mehpeyker'in²⁸ niyetini keşfetmiş gibi pür-gûluğuna rekâbete kalkıştı. İfâdelerinin, nûktelerinin safvet ve âdâbı kuvvetiyle hâzır olanların sâmia-i teveccühünü berikinin âşûfte-meşrebâne ettiği güzelliklerden tahvil eyledi. Mehpeyker bu cihette dahi Dilâşûb'un derece-i mâdûnunda bulunduğunu görünce hiddetinden ifrit kesilmeye başladı. Eğer rakibini kendinden değersiz bulmuş olsaydı ihtimâl ki Ali Bey'e olan gayzının biraz olsun, gönlünde kendinden aşağı bir vücûda yer verdiği için hakârete münkaleb olurdu." (s.145-147.)

Romanın bundan sonraki bölümlerinde Mehpeyker; kibir, haset, kıskançlık, kin ve inat gibi duyguların sevgiyle hayatı hem kendisi, hem Ali Bey ve annesi hem de Dilâşûb için yaşanmaz hâle getirir. Artık Mehpeyker; tehdit, yalan, iftira, zulüm, hıyanet ve cinayet gibi bütün silahlarını Ali Bey'e ve rakibine karşı kullanmaya başlar. Fakat kendisi de bu silahlara hedef olmaktan kurtulamaz. Öncelikle Abdullah Efendi'yle anlaşp bir plan yapar. Sonra bu plana göre Dilâşûb'un Pertev Ağa isminde bir adamla cilveleştigi yalanını Ali Bey'e duyurur. Dilâşûb Fatma Hanım'ın evinden çıkartılınca onu esircilerden satın alan Mehpeyker, kızın iffetine hâlel getirmek için ona her türlü zulmü ve işkenceyi yapmaya başlar. Daha sonra Mehpeyker, bir meyhanede bulduğu Ali Bey'e kendisine dönmesi için tekrar teklifte ve tehditte bulunur. Fakat teşebbüs ettiği bütün yolların istediği neticeyi doğurmadığını görünce gayzını teskin edecek en son çare olarak Abdullah Efendi'yle birlikte Ali Bey'in öldürülmesi için bir Hırvat'ı katil olarak kiralar. Bir masal gibi kötülerin hak ettikleri akıbete duçar olmaları temiiyle biten *İntibâh*'ın sonunda Mehpeyker, Ali Bey tarafından öldürülmek suretiyle kötülüğünün cezasını bulur. Yazar, eserini "Son pişmanlık fayda vermez." sözüyle bitirerek romanın didaktik yönünü vurgulamaya çalışır. *İntibâh*'a dikkatle baktığımız zaman Mehpeyker'in mekanik olarak hareket etmediği, onun da duyup düşündüğü, dış

²⁸ Metinde sehven tamlayan eki (-ın, -in) yazılmamış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

tesirlere göre şekillendiği görülmektedir.²⁹ Bu yönüyle Mehpeyker tipten ziyade karakter olma istidadında bir kahramandır. Ama Namık Kemal hiçbir zaman ona kendisi olmak fırsatını vermemiştir.³⁰ Çünkü yazarın şuurlarındaki iyi kadın tipinin (Dilâşûb'un) idealize edilmesi için bir kötü kadın tipine ihtiyaç vardı. İşte Mehpeyker o rolü oynuyordu.

Kısacası; yukarıdaki satırlara baktığımız zaman Mehpeyker'in ahlak itibariyle aşırı derecede şehvet düşkününü olduğu, pençesine düşürdüğü zengin ve yakışıklı erkekleri pençesine düşürüp iflah etmediği, ikiyüzlülük, kıskançlık, haset, kin, inat, yalan, iftira ve zulüm gibi beşerî zaafarla malûl olduğu hatta şeytanlaştığı hususlarına temas edildiğini görürüz. "Kıskançlık yüzünden çılgına dönen ve Machiavel'ci entrikalarla gerek sevdiği adamın gerekse rakibesinin mahvını hazırlayan" bu kadın tipi için Berna Moran, "ölümcül kadın" tabirini kullanır.³¹ Namık Kemal'in zihnindeki bu kötü kadın tipi, diğer eserlerinde de az çok farklılıklarla karşımıza çıkar. Mesela; ikinci romanı *Cezmi*'deki Şehriyâr da Mehpeyker gibi sahip olduğu şehvânî güzelliğiyle³² önce Âdil Giray'ı tesiri altına alır sonra da romanın iyi kadın tipi Perihan'la Âdil Giray'ın ölümle neticelenen kötü akıbetini hazırlar. Fakat kendisi de yaptığı kötülüklerin kader planındaki cezasını, ölüm şeklinde görmekten kurtulamaz. Onda da Namık Kemal'in "redâet-i ahlak" dediği iffetsizlik, kin, inat, hıyanet, haset ve kıskançlık gibi hasletlerin hayatı yönlendirdiği görülür. Yazarın tiyatro eserlerinden *Âkif*

²⁹ Mehmet Kaplan, "İntibâh", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2*, Dergâh yay., 2. baskı, İstanbul 1994, s. 140.

³⁰ "Pek az kitapta muhayyilenin yarattığı şahıs o muhayyilenin kendisine bu küçük hikayede olduğu kadar itiraz eder. Bu yüz kırk sahife boyunca muharririn sesinden fazla biz behemehal olduğunun dışına çıkarılmak istenen bîçâre kadının itirazlarını duyarız. Sanki durmadan: 'Fakat ben bu değilim... Ben hiçbir zaman düşündüğün insan olmadım!.. Bırakın da ben kendimi anlatayım...' der gibidir." Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 401.

³¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış -1*, İletişim yay., 4. baskı, İstanbul 1991, s. 34.

³² Namık Kemal, (Haz. Yakup Çelik), *Cezmi*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 117.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Bey'deki Dilrübâ da aslında böyle bir Mehpeyker tipidir. Kocasını deniz harbine gider gitmez kendine bir sevgili bulan bu kötü kadın tipi için A. H. Tanpınar şöyle der: "Dilrübâ modern fizyolojinin erkek yiyici 'nymphomane' diye adlandırdığı kadınlardandır. Evlendikleri şehirde bunu Âkif Bey'den başka herkes bilir... Bu küçük Anadolu şehrinde hemen hemen hayatına bir afet gibi girmedikleri erkek kalmamıştır."³³ Yazar, bu kadın tipinden bahsederken onu genellikle şeytana benzetir.³⁴ Şeytan bir cins isimdir. Dolayısıyla bu kadın tipi, şeytanca kötülük yapanların bütününe temsil eder. Fakat yazarın tehevür hâlinde, İblis demek suretiyle özel isim kullandığı da olur. Burada da kötülüğün İblisçesi yani tepe noktası ifade edilmek istenir. Bu kadın tipinin güzel fakat zehirli bir çiçeğe benzetildiği de olur.³⁵ Fakat onun daha çok köpek³⁶, akrep³⁷, yılan³⁸ gibi muzır hayvanlara benzetildiği görülür. Özellikle zehirli yılan sıklıkla başvurulmuş bir örnektir. Bu konuyla ilgili olarak yukarıda ele aldığımız Mehpeyker'in dış tasvirini yapan bölümle rahat bir mukayesenin yapılabilmesi için *Cezmî*'den Şehriyâr'ın dış tasvirini yapan bir parçayı aşağıya alıyorum.

"Şehriyâr Hanım ise kırkına yaklaşmış ve fakat taravetini kaybetmemiş, yılan gibi reng-âmiz bir hüsn içinde görünür, yılan gibi zâhirde zayıf ve fakat hakikatte kuvvetli bir bünyeye mâlik olmuş, yılan gibi âciz kaldığı zaman yerlerde sürünür, yılan gibi veche-i maksûduna vusûl için izini setredecek eğri büğrü yollara sâlik olmuş bir garîbe-i rûzgârdı. Perihan'a nispet güzelliği, güle nispet zakkum çiçeği, ahlakı ruhâniyâta nispet süfliyât-ı maddiye, arzusu hayâlât-ı âliyye nispet ağrâz-ı nefsanîyye, eğlencesi amâl-i masûmâneye nispet müştehiyât-ı menfaat-perestâne kâbilindendi."³⁹

³³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 383.

³⁴ Namık Kemal, (Haz. Yakup Çelik), *Cezmi*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 346. ; Namık Kemal, *İntibah*, s. 104.

³⁵ A.g.e., s. 26.

³⁶ A.g.e., s. 331.

³⁷ A.g.e., s. 194.

³⁸ A.g.e., s. 18, 177, 186, 193, 194, 331.

³⁹ A.g.e., s. 18.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

İşte yukarıdan beri saydığımız bütün bu ahlakî noksanlardan dolayı Ali Bey, Mehpeyker'in "cemâlini, hüsn-i tabiatından üstün" bulur.⁴⁰

DİLÂŞÛB:

İntibâh romanının ikinci aslî kadın kahramanı ise; Mehpeyker'e alternatif olarak çıkartılmış olan Dilâşûb'tur. "Hakikatte bu esir kızın hiçbir şahsiyeti yoktur. O Mehpeyker'in karşısına çıkmak için icat edilmiştir. Fuşun karşısında temiz insan."⁴¹ İşte bu yüzden Dilâşûb romanda Mehpeyker gibi derinlemesine tahlil edilmemiş silik bir tiptir. Hatta Robert P. Finn'in dediği gibi romanın aksiyonunda önemli (principally) bir rolü olmasına rağmen psikolojik örgüde herhangi bir katkısı yoktur.⁴² Dilâşûb, hem Avrupaî tarzda eğitim görmesiyle modernizmi hem de Mehpeyker gibi dejenere olmamasıyla doğulu kadını şahsında cem ettiği⁴³ için romandaki iyi kadın tipini veya daha doğru bir ifadeyle Namık Kemal'in ideal kadın tipini temsil eder. Fatma Hanım, oğlunun ismi bütün İstanbul halkının ağzında gezen bir aşüfteye gönül kaptırdığını duyunca onu içine düşüğü belâdan kurtaracak bir yol arar. Bu sırada Ali Bey'in kalemden arkadaşı Atıf Bey'le Atıf Bey'in dayısı Mesut Efendi Fatma Hanım'a evlerine oğlunun zevkine münasip güzel bir cariye alması tavsiyesinde bulunur. Ali Bey'in Mehpeyker'den kurtulması için böyle bir yolun seçilmesinin zarureti anlatırken Mesut Efendi şöyle der:

"İkincisi; mümkün ise devlethânenizde Bey'in tab'ına mutâbık düşecek bir güzel câriye bulundurmaktır. Şeytana galebe için melekten istimdâd iktizâ ettiği gibi müfsîd bir güzelliğin⁴⁴ te'sirâtını olsa olsa reng-i ismetle ziynetlenmiş bir cemâl⁴⁵ mahv ederek

⁴⁰ Namık Kemal, *İntibah*, s. 95.

⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 403.

⁴² Robert P. Finn, *The Early Turkish Novel 1872-1900*, The Isis Press, İstanbul 1984, p. 35.

⁴³ A.g.e., s. 37.

⁴⁴ Metinde sehven "güzelliğinin" yazılmış.

⁴⁵ Metinde sehven "cemâli" yazılmış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

oğlunuzun daha birinci ibtilâsı olduğundan sevdiğinden güzel birine istediği gibi temellük edeceğini görünce ihtimâl ki meyl o tarafa döner.” (s. 103-104.)

Demek ki Dilâşub, zehre karşı panzehir; şeytana karşı melek vazifesini görmesi için ihdas edilmiş bir tiptir. Romanda Dilâşub’un da hem fizikî özellikleri hem de ahlakî özellikleri üzerinde durulmuştur.

1. Fizikî Özellikleri

Fatma Hanım, bir müddet Ali Bey’in nasıl bir güzelliğin meftunu olduğunu müşâhade ettikten sonra yüklü miktarda para vererek evine Dilâşub isminde bir cariyeyi satın alır. Romanda Dilâşub’la karşılaştığımız ilk noktada onun da öncelikle fizikî özellikleriyle ele alındığını görürüz:

“Dilâşub saçları sırma gibi parlak⁴⁶ sarı, alnı safvet-i vicdânının âyine-i in’itâfı denecek sûrette düz ve beyaz, kaşları zülfüne nisbet biraz kumrala mâil ve biraz kalın olmağla beraber biraz da mukavves, gözleri⁴⁷ mu’tedil mâil ve fevk’al-gâye tahrîk-i sevdâ edecek yolda mahmûr, çehresi âşıkâne bir soluk beyaz üzerine gül zibâ penbeliğine mâil bir renk ile müzeyyen. Yüzünün rengindeki safvet ile tenâsübündeki letâfet açılmasına bir gün kalmış bir zanbak goncasına benzer. Dudaklarının gerek rüftü ve gerek penbeliğinin parlaklığı⁴⁸ birbirine sarılmış iki gül yaprağını andırarak aralarında inci dişleri jâle damlası gibi görünür, çenesi daha yaprakları perîşân olmamış bir beyaz katmer gül zannolunur. Hele gerdeni şeffaflığından dolayı damarlarının hârice akseden reng-i latifiyle bir derece revnak bulurdu ki kamerin kurs-i merîsi şekl-i müstatıyle girse ancak buna muâdil olabilirdi. Boyu bir kadına yakışacak derecede uzun ve her erkeği meftûn eyleyecek mertebe nâzik olarak belî on iki yaşında bir çocuğun koluyla tamâmen der-âgûş olunacak kadar ince idi. Mamafîh baştan ayağa vücûdu bir hafif şahm ile mestûr olarak sinesiyle omuzlarının

⁴⁶ Metinde sehven “palak” yazılmış.

⁴⁷ Metinde sehven “güzel” yazılmış.

⁴⁸ Metinde sehven “palak” yazılmış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

hadd-i ittisâlinde bile büyücek kemik eseri görünmez ve nâzik parmaklarının her boğumuna bile büyücek bir inci tanesi sığabilirdi.” (s. 105-106.)

Mehpeyker’le Dilâşûb’un fizikî tasvirlerini yan yana getirdiğimiz zaman Dilâşûb’un daha teferruatlı bir şekilde ele alındığını görürüz. Mehpeyker’in süsünden de bahsedildiği halde Dilâşûb’un süsünden değil bizzat tabii halindeki güzelliğinden bahsedilir. Burada şu hususu da belirtmek gerekir: İlk romanlarımızda kadının öncelikle fizikî özellikleriyle ele alınması, Divan edebiyatının şekle önem veren geleneğinden kaynaklandığı kadar, Batı’yı dışından taklit eden ilk müşahitlerin sathî bakış açılarından da kaynaklanmış olabilir.

2. Ahlakî Özellikleri

Dilâşûb, ne kadar fizikî güzelliğiyle idealize edilirse edilsin onun asıl öne çıkarılan özelliği, ahlakî özellikleridir. Dolayısıyla romanda Dilâşûb’un fizikî özelliklerinden ziyade ahlakî özellikleri üzerinde durulduğunu görürüz. Şunu da belirtmekte fayda var ki Mehpeyker’in fizikî güzelliği ahlakî güzelliğinin önündeyken Dilâşûb’un ahlakî güzelliği fizikî güzelliğinin önünde seyreder. Fatma Hanım Dilâşûb’la ilgili olarak Ali Bey’e şunları söyler: “Yalnız güzel değil oğlum, terbiyesi simâsına fâik, oldukça okumak yazmak bilir. Güzel piyano çalıyor, iğne işlerinin hepsinde Avrupa kızları kadar marifetli. Hele tabiatı melek gibi.” (s. 111.) Namık Kemal’in Avrupa karşısındaki aşağılık kompleksini de gösteren bu satırlar, onun ideal kadın tipinin sosyal cephesi hakkında da bize az çok bir fikir verir. Peki, bu kadın tipinin ahlak yapısını oluşturan asıl unsurlar nelerdir? Şunu hemen ifade etmek gerekir ki Dilâşûb’la temsil edilen iyi kadın tipi aslında Namık Kemal’in ideal kadın tipidir. Kemal, bu romanıyla idealindeki kadın tipini mevcut bir tip gibi anlatmış. Çünkü romana baktığımız zaman Dilâşûb’da reelden çok ideal; sosyal hayatta mevcut olandan çok olması istenen bir tipin hususiyetlerini görürüz. O yönüyle Dilâşûb biraz sunî (irreel) bir tiptir. Mesela; Fatma Hanım’ın evine gelir gelmez Ali Bey’e âşıktır. Hatta bu eve geleceğini duyar duymaz bu aşkın başladığını görürüz. Ali Bey’in ona hiç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

iltifat etmemesine rağmen o, tıpkı bir kedi gibi Ali Bey'in dizinin dibinde gezer. Büyük bir aşkla Ali Bey'in yatağını yapar, pijamalarını giydirir, hizmetine koşar vs. Pertev Ağa tarafından kendisine iftira atıldığı ve Ali Bey'den hayvancasına bir dayak yediği zaman bile kendi maddi yaralarına bakmadan Ali Bey'in kızgınlıkla kendisini hissettiren psikolojik rahatsızlıklarının tedavisine koşar. Bir şey yapamamanın çaresizliği içinde bir şeyler yapabilmeyi yollarını arar. Hatta Ali Bey'in evde çıkarttığı gürültüye sebep olduğu için kendi kendisini suçlar. Dahası evden atılıp esircilere satıldığı halde Ali Bey'e olan aşkı devam eder.

“Hayfa ki ertesi günü Bey'in vâlidesiyle şiddetli bir nizâ' üzerine hânedan çekildiğini ve bu fâciayı kendinin vücûdu sebep olduğunu haber alub da Hanımefendi'nin bulunduğu ıztırâb-ı takât-güzârîde görünce öyle her dakikası şahâne bir ömre fâik olan bir devletten, uzaktan temâşasına bile iki üç saatten ziyâde fırsat bulamaksızın ilelebed mahrûm olmak saâdet-i i'tilâf ve refâh ile gıbtadan sâlim olan bir hânedân-ı nâz u naîmin hemen kapusundan ayak atar atmaz perîşânlığını davet etmek gibi iki renc-i elimin tesîrât-ı cân-güzâr ile lahzada bir kere sekerât-ı mevte yakın bir azâb-ı ruhânî geçirmeğe başladı. Bir gün bir gece içinde birkaç aylar bir ağır hastalıkla uğraşmış kadar idi. Süzüldü, gonca ruhsârı solmuş bir gül zibâyâ benzedi.” (s. 130-131.)

Biz, buna ideal sevgilinin sadakati de diyebiliriz. Namık Kemal'in için ideal bir sevgilinin en önemli ahlakî özelliği sadakattir. O nedenle yazar, Dilâşûb'u karşımıza bütünüyle bir sadakat abidesi olarak çıkarır. Yine onun için Mehpeyker'in Çamlıca'daki laf atma olayı münasebetiyle ortaya çıkan iffetsizliğine bir defalığa mahsus müsamaha gösterilmesine rağmen Dilâşûb'un iffetsizliği hakkındaki yalanın bir tekine bile müsamaha gösterilmez. Yani kötü kadın tipine gösterilen müsamaha, iyi kadın tipine gösterilmez. Fakat Dilâşûb fiiliyatıyla iftiraları yalan çıkarır. Ali Bey'in emriyle evden kovulup Mehpeyker'in eline düştüğü zaman bile sadakatine devam eder. Mehpeyker'in o kadar zorlamalarına rağmen elini herhangi bir erkeğin eline sürmez. Ölene kadar Ali

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Bey'e olan aşkından ve sadakatinden taviz vermeden yaşar.

“Dilâşûb'da sûret ve sîretçe mevcut olan birçok esbâb-ı rûçhânın cümlesinden ziyâde Mehpeyker'in hasedini tahrik eden iffet idi. Binâenaleyh fâcire her şeyden ziyâde bîcâreyi ondan mahrûm ederek kendi mertebesine tenzîl etmeye ikdâm eyledi. Cellatlara hayret-bahş olacak işkenceler ihtirâ' etti. Aylarca uğraştı. Masûmenin elini bir erkek eline dokundurmaya muvaffak olamadı. O kadar eziyet, mezellet içinde kalan kadıncağz öyle seyyiât-ı müşahhasa denilmeye layık bir dâr'ül-fıskta iffetini sadâkat-i muhabbetinin harikulâde bir kuvvetiyle muhafaza ederek hem hakkında hâsıl olan sû-i nazarından dolayı Bey'inden manevî bir intikam alır ve hem de pençe-i kahrında esir olduğu rakibini taaddiyât-ı melûnesinin tesirsizliği endişesiyle kendinden ziyâde dâğidâr ederdi.⁴⁹”⁵⁰

Hatta romanın sonunda bu sadakati zirve noktasına çıkar. Ali Bey'i kâtil Hırvat'ın elinden kurtarmakla kalmaz, onun yerine, onun paltosunun içinde ölmekle sadakatının nerelere kadar gidebileceğini gösterir. Namık Kemal Dilâşûb'la bize, ölünceye kadar sevgilisine sadık kalacak bir kadın tipinin faziletlerini anlatır. Kısacası, eğer *İntibah* romanıyla ideal bir kadın tipinin anlatılmak istendiği söylenecek olursa, romanın leit-motifinin de sadakat olduğunu vurgulamak gerekir. Romanda Mehpeyker'in ahlakî özelliklerinin uzun uzun anlatılmasına mukabil Dilâşûb'un ahlakî özelliklerinden sadece iffet ve sadakatin ele alınması da bu iddiamızı kuvvetlendirir. Ayrıca, kötü kadın örneğinde olduğu gibi iyi (ideal) kadın örneğinde de Dilâşûb'un izdüşümünü yazarın ikinci romanı olan *Cezmî*'de görmek mümkündür. İyi (ideal) kadın tipinin *Cezmî*'deki temsilcisi Perihan'dır. Fakat Perihan, Dilâşûb'a göre daha muktedir bir kadındır. Bunda, Tahmasb'ın kızı olmak münasebetiyle Safevî hükümdarlığında söz sahibi olmasının da tesiri olabilir. Perihan da Dilâşûb gibi sevgilisi Âdil Giray'ı yürekten vicdanî bir aşkla sever ve bu sevgi, onu sonuna

⁴⁹ Metnin akışına göre “ederdi” şeklinde olması gereken kelime, kitapta sehven “idi” şeklinde yazılmış.

⁵⁰ Namık Kemal, *İntibah*, s. 173-174.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kadar sadakat içinde kalmaya mecbur eder. Tıpkı Dilâşûb'un gibi onun sadakati de ölümle neticelenir. Sevgilisi Âdil Giray'ı korumak için Rüstem Han'ın askerleriyle savaşırken ölür. Dilâşûb'la nasıl iyilikte bir huri veya melek⁵¹ tipi meydana getirilmek istenmişse Perihan'la da bir melek tipi idealize edilmek istenmiştir. Zaten yazar, sıklıkla onun gökten inmiş bir melek veya yerden çıkmış bir peri olduğunu anlatmaya çalışır.⁵² Hatta "Perihan" özel isminin yerine "peri" cins ismini özel isimmiş gibi kullandığı da olur.⁵³ Zaten Namık Kemal'in gerek manzum gerek mensur eserlerinde peri kızı şeklinde hayalî bir sevgili tipinin meydana getirilmek istendiği de görülmektedir.⁵⁴ Yazarın tiyatrolarından *Gülnihâl*'deki İsmet Hanım da vefa ve sadakatiyle Dilâşûb'a benzer. İsmet Hanım, sevgilisi Muhtar Bey'e olan sadakatinden dolayı Kaplan Paşa'nın bütün zorlamalarına rağmen onunla evlenmemek için türlü oyalama yollarına başvurur. Hatta biraz zorlayarak *Karabela*'daki Hint padişahının kızı Behrever'i de Dilâşûb'a benzetebiliriz. Behrever de sevgilisi Hüsrev'le arasına giren ve ırzına musallat olan haremağası Ahşid'in taarruzuna uğradıktan sonra zehir içerek ölmeyi tercih eder. Bu hareketin menşei de yine sadakattir.

İntibâh'ta Dilâşûb'un sadakatin dışında görülen veya sezilen başka ahlakî özellikleri de vardır. Fakat bu hasletlerin sadakat gibi işlendiğini söylemek oldukça zordur. O nedenle bu noktalara sadece temâs etmekle yetinmek istiyorum. Öncelikle, Dilâşûb kıskanç bir kadın değildir. Çünkü Ali Bey'in Mehpeyker'le olan ilişkisini bildiği halde ona tek kelimeyle olsun sitem etmez. Hatta içinden bile böyle bir şey geçirmez. Bir diğer husus ise; Dilâşûb'un gururlu ve kibirli olmamasıdır. Mehpeyker'le karşılaştıkları toplantıda güzelliğiyle dikkatleri üzerinde toplamasına rağmen kesinlikle Mehpeyker'e tepeden bakmaz, bilakis güzelliğini saklamak için süs yapmadan, gelişi güzel giyinerek gelmiştir.

⁵¹ A.g.e., s. 112.

⁵² Namık Kemal, (Haz. Yakup Çelik), *Cezmi*, Akçağ yay., Ankara 1997, s. 22, 192, 309.

⁵³ A.g.e., s. 314, 321, 351.

⁵⁴ İsmail Parlatur, "Rüya'nın fikir örgüsü", *Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal*, AKM yay., Ankara 1993, s. 60.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Toparlayacak olursak, her devirde meydana gelen muhtelif insan tipleri vardır. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra da memleketimizde farklı bir hayat tarzı ve buna bağlı olarak farklı bir kültürün ve farklı insan tiplerinin çimlenmeye başladığını görürüz. Namık Kemal'in *İntibah* adlı psikolojik romanı, bu devirde meydana gelmeye başlayan sosyal hayattaki yeni insan tiplerinin fizikî, özellikle de ahlakî özelliklerini göstermesi bakımından hususî bir öneme sahiptir. Bir tarafta Abdullah Efendi, Hırvat ve Pertev Ağa'yla temsil edilen kötü insan tipi, diğer tarafta Atıf Bey, Mesut Efendi ve Fatma Hanımla temsil edilen iyi insan tipinin yanı sıra romanda daha kuvvetli bir şekilde işlenen kötü ve iyi (ideal) kadın tipleri vardır. Mehpeyker, kötü kadın tipinin Dilâşûb da iyi (ideal) kadın tipinin temsilcisidir. Fakat Namık Kemal'in ideal sevgili tipini göstermesi bakımından asıl anlatılması gereken ideal kadın tipi Dilâşûb, Mehpeyker'in gölgesinde kalmıştır. Mehpeyker fizikî açıdan güzel olmakla birlikte ahlakî açıdan bütünüyle yozlaşmış bir tiptir. Onun asıl çirkinliği ve kötülüğü ahlakında gizlidir. Ahlaksızlığının en mümeyyiz vasfı ise; iffetsizliktir. Dilâşûb ise hem fizikî açıdan hem de ahlakî açıdan bütünüyle kusursuz gösterilmek suretiyle⁵⁵ idealize edilmiş mükemmel bir tiptir. Onun da asıl güzelliği ahlakındadır. Bu ahlakın en mümeyyiz vasfı ise: sadakattir. Son olarak; Namık Kemal, bu romanıyla gençlere asıl güzelliğin dışta (surette) değil içte (sîrette) olduğunu anlatarak ahlak dersi vermeye çalışmıştır⁵⁶ dersek romanın ana fikrini de tespit etmiş oluruz.

⁵⁵ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 1859-1959*, c. 1, Bilgi yay., 3. basım, Ankara 1971, s. 91.

⁵⁶ Robert P. Finn, *The Early Turkish Novel 1872-1900*, The Isis Press, Istanbul 1984, p. 88.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

AHMEDİYE YÜZENADASI

Mustafa ÖZDEMİR*
Pınar TAŞKIRAN*

AHMEDİYE FLOATING ISLAND

ABSTRACT

Floating islands arouse the attention of the scientists with their various features. Primarily, they can be distinguished from their environment with their rich flora and fauna. Since they generally emerge in the lakes as wetlands they always keep the eyes of the people on themselves. These wetlands are also the most suitable places to observe the corruptions in the ecosystem both by natural and human factors. Not only the optimum mixture of inorganic and organic minerals under the favorable climatic circumstances are taking places in these marshes, but also dense and rich wetland plants grow in these places due to phosphate that takes place in inorganic minerals and nitrate taken from the atmosphere.

In our country, the number of the cities having floating islands is 8. but in various districts of our country there are a number of marshes and wetlands in various sizes. So, since the researches expand, the number of floating islands will grow. An example to the recently discovered floating islands is Ahmediye Floating Island.

Having been in the territory of Erzincan City. Ahmediye Floating Island have many different features. At the same time, it is biggest floating island known not only in our country but also in the world. Another interesting point related to this island is; although it is very close to the city centre of Erzincan, it has not been realized or discovered by the people. Even the residents of the Ahmetli (Ahmediye) village in which this floating island exists do not have any information about it. This aspect did not escape notice during our researches in the region.

* Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
Erzurum.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

On the other hand, the villagers interfere the ecosystem of the lake in which the floating island takes place; by opening a canal on the South side of the lake in order to prevent the expansion of the lake when the water level rises.

Key Words: Floating island, Ahmediye, lake, environment, flora, wetlands, Erzincan.

ÖZET

Oluşumları ve gelişimleri bakımından oldukça ilginç özelliklere sahip olan yüzenadalar, son yıllarda çeşitli bilim dallarının inceleme konusu olmuştur. Söz konusu oluşum, başta coğrafya olmak üzere biyoloji, jeoloji ve çevre bilimlerinin de inceleme alanına girmektedir. Ancak yüzenada terimi Coğrafya ilmi sayesinde literatüre girmiş ve adaların oluşumu, tanımı ve tanıtımı üzerine ilk çalışmalar yine coğrafyacılar tarafından yapılmıştır. Bu konuda Prof. Dr. İhsan BULUT' un önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Yüzenadalar çok çeşitli özellikleri ile bilim dünyasının dikkatini çekmektedir. Başta zengin flora ve faunasıyla içerisinde bulunduğu ortamdan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu adalar, göl alanı içerisinde gelişmeleri dolayısıyla, insanların hep dikkatini çeken sulak alanlar durumundadır. Doğal ve beşerî faktörlerle ekosistemde meydana gelen bozulmaların en bariz olarak gözlenebildiği kesimler yine bu sulak alanlardır. İnorganik ve organik minerallerin uygun iklim koşulları altında optimum karışımı yine sulak alanlarda gerçekleşirken, inorganik minerallerde bulunan fosfat ve serbest atmosferden sağlanan nitratla gür ve türce zengin sulak alan bitkileri yetişmektedir.

Yüzenadalar hemen her iklim kuşağında görülmesine rağmen yine de dünyamızın bu oluşumlar bakımından fakir olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, şüphesiz bu alandaki çalışmaların yetersiz olmasının bir sonucudur. Kendine özgü doğal ortamıyla çevresinden ayrılan ve göl alanında yüzer halde her yöne kolayca hareket edebilen yüzenadalar, çevrelerinin adeta bir sembolü rolünü üstlenirken, bölge insanını kendisine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

çeken görsel doğal bir turistik cazibe merkezi olma özelliğini de taşırlar.

Ülkemizde kayıtlara geçen yüzenada bulunan il sayısı 8'dir. Ancak ülkemizin farklı kesimlerinde büyüklü küçüklü çok sayıda sulak alan bulunmaktadır. Dolayısıyla da araştırmalar arttıkça farklı kesimlerde yüzenadalarla karşılaşılacaktır. İşte bilinenlere ilave edebileceğimiz bir örnek de Ahmediye Yüzenadası'dır.

Erzincan ili sınırları içerisinde bulunan Ahmediye Yüzenadası çok farklı özelliklere sahiptir. Aynı zamanda ülkemizde ve dünyanın çeşitli kesimlerinde şimdiye kadar bilinen yüzenadalar içerisinde en büyük yüzenada olma özelliğini taşımaktadır. Bir başka dikkat çekici özelliği de Erzincan şehir merkezine çok yakın olmasına rağmen yöre halkı tarafından fark edilememiş oluşudur. Hatta sınırları içerisinde bulunduğu Ahmetli (Ahmediye) köyü sakinlerinin dahi göldeki yüzenadadan haberdar olmayışı ilgi çekici bir durumdur. Bu husus, yörede yaptığımız arazi çalışmaları esnasında dikkatlerden kaçmamıştır. Ancak köy halkı, göldeki su seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde gölün alanının genişlemesini engellemek amacıyla, gölün güney kesimine bir ark açmak suretiyle suni bir gidegenle göl ekosistemine müdahale etmişlerdir.

Bu çalışmamızla Ahmediye Yüzenadası çeşitli yönleriyle incelenmiş, adanın Erzincan ilinin tanıtımında yerini alması ve korunması gereken sulak alanlar içerisinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yüzen ada, Ahmediye, flora, göl, çevre, sulak alan, Erzincan.

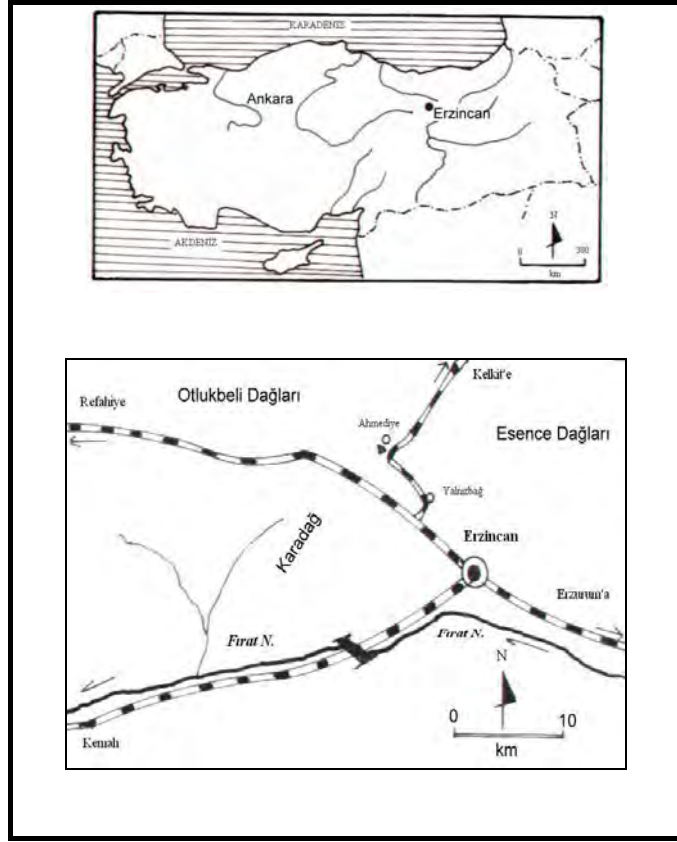
Giriş

Erzincan Ovası'nın kuzeyinde, şehir merkezinin kuzeybatısında, Erzincan'ı Kelkit'e bağlayan karayolunun 34.km.'sinde Ahmetli köyü bulunmaktadır (Harita 1). Eski adı Ahmediye olan yerleşmenin sınırları içerisinde, köy yerleşim alanının güneydoğusunda oluşumu aşağıda açıklanan bir göl bulunmaktadır. Şimdiye kadar herhangi bir araştırmaya konu olmamış göl için, yerleşmenin eski isminden esinlenilerek Ahmediye Gölü adı verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Yörede Haziran ve Temmuz 2006 tarihlerinde tarafımızdan araştırmalar yapılmış, göl ve çevresi çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Harita 1- Araştırma sahasının lokasyon haritası.

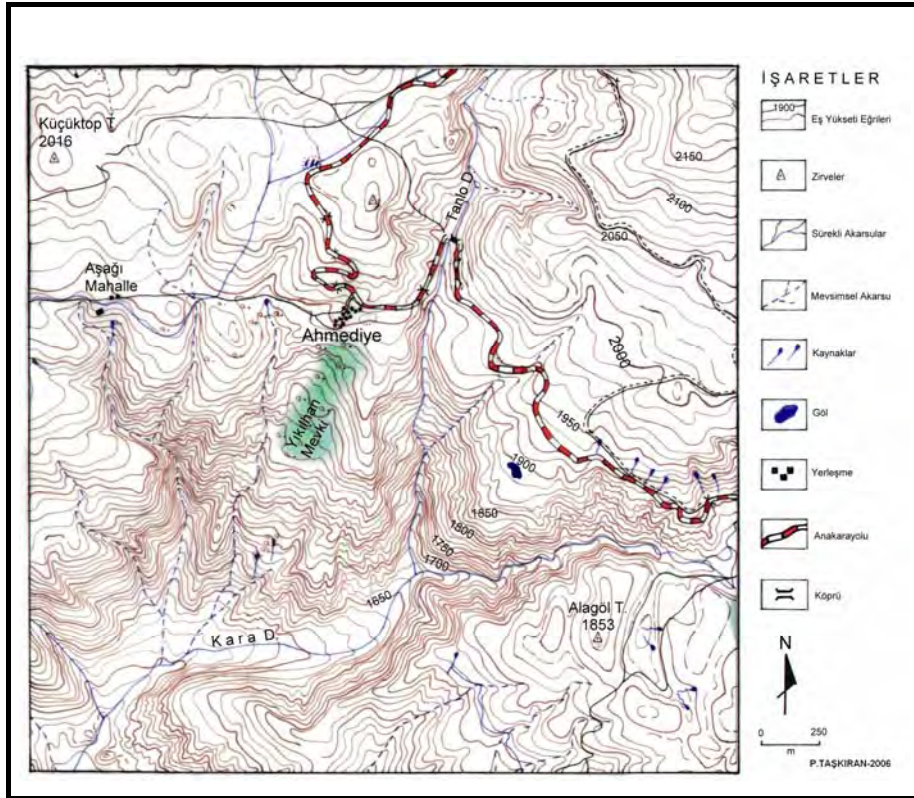
Erzincan ovasını Kelkit depresyonundan ayıran dağlık kütlenin güney yamacında bulunan Ahmediye Gölü'nün kuzeyinde Sarıibaba Tepe (2213 m) bulunmaktadır. Kuzeybatısında Küçükkop Tepe (2016 m), güneyinde ise Alagöl Tepe (1853 m) yer alır (Harita 2, Fotoğraf 1). Gölün güneyinde Davarlı köyü, güneydoğusunda Dereyurt ve Yalnızbağ köyleri bulunmaktadır. Doğal bir gidegeni olmayan gölün fazla suları, tabandan boşalımla Kara

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Dere'ye ulaşmaktadır. Nitekim gölün 500 m. Güneybatısında sıralı adı kaynaklar bulunmaktadır.

Göl 1900 m. yükseltide oluşmuş tipik bir heyelan gölüdür. Hatta eşyüksekti eğrilerinin uzanışı, heyelan sahasının Ahmetli köyünün yerleşim alanına kadar uzandığı hakkında fikir vermektedir. Zaten köy yerleşim alanı heyelandan dolayı 1 km. kuzeye taşınmış ve eski yerleşim alanı köy halkı tarafından Yıkılhan mevki olarak isimlendirilmiştir.

Harita 2- Ahmediye Gölü ve çevresinin topografya haritası.

Çimen, Karadağ, Akdağ, Kazdağı ve Esence gibi Erzincan ve Kelkit depresyonlarını ayıran dağlık silsile üzerinde gelişmiş aşınım sathına tekabül eden kesimde Ahmediye Gölü oluşmuştur.

Gölün Oluşumu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Çevrenin morfolojik görünümü üzerinde litolojik, stratigrafik ve tektonik yapının etkisinin ön planda olduğu açıkça görülmektedir. İklim özelliklerinin de göl alanı ve seviyesi üzerinde kuşkusuz etkisi olmaktadır.

Çevredeki litolojik birimleri Jura-Alt Kretase dönemine ait kalkerler, Kretase dönemi ofiolitli karışık seriler, Eosen-Pliosen yaşlı kum, kil, çakıl, siltler, tuf, anglomera, kumtaşı, konglomeralar, Jura yaşlı anglomera, tuf ve Kuvaterner dönemi eski ve yeni alüvyonlar oluşturur¹.

Çevrede kireçtaşı tabakaları yaygın olarak izlenmektedir. Nitekim Erzincan ovasının kuzeyinde, Kelkit'in güneyindeki dağlık sahada kireçtaşı tabakaları Jura-Alt Kretase olarak tespit edilmiştir².

Bir bütün olarak Otlukbeli dağları bünyesinde bulunan inceleme alanında ana litolojik birimi Mesozoik yaşlı ofiolitler oluşturur. Kelkit çöküntü oluşunu Erzincan havzasından ayıran Otlukbeli dağ silsilesi bünyesinde serpantinler geniş yer tutar³. Mesozoik ofiolitli seri olarak da nitelendirilen bu formasyon, özellikle Kretase'deki yoğun denizaltı volkanizması ile açığa çıkan ultrabazik kayaların hidratasyona uğraması sonucu oluşmuştur⁴.

¹ POLAT, S., 2003, Karasu Havzası'nın Hidrojeomorfolojik Etüdü. Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 362-366.

² YILMAZ, A., 1985 Yukarı Kelkit Çayı ile Munzur Dağları Arasının Temel Jeoloji Özellikleri ve Yapısal Evrimi. Türkiye Jeoloji Kurumu Bült. C.28. Ankara, s.82

³ AKKAN, E., 1964, Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi (Yayınlanmış Doktora Tezi).A.Ü. DTCF. Yay. Sayı:153 , Ankara, s.14.

⁴ AKPINAR, E., 2000, Kelkit ve Köse İlçelerinin Coğrafyası Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, s.24.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Fotoğraf 1- Heyelan enkazı üzerinde oluşmuş Ahmediye Gölü.

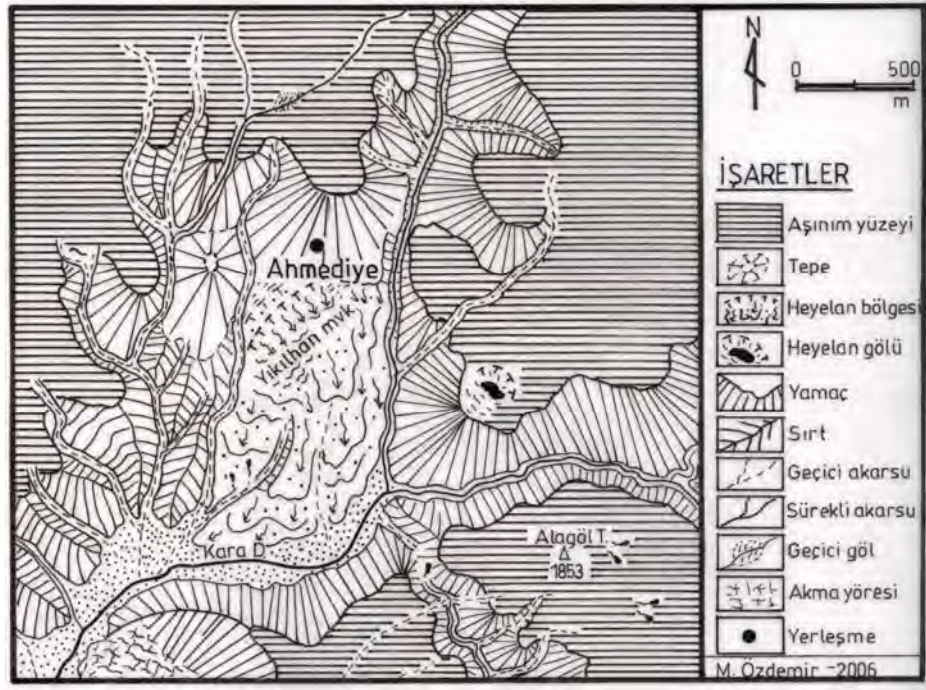
İnceleme alanının güneyinde Erzincan havzası uzanmaktadır. Aşınım yüzeylerinin geliştiği dağlık kütlenin güney yamaçları KAF zonu ile kesilmiş ve söz konusu dağlık kütle jeoloji haritalarında 2. dereceden deprem kuşağı içerisinde gösterilmiştir.

Sarıbaba Tepe'den (2213 m) kaynağını alan Kara Dere tarafından drene edilen Ahmetli köyü ve çevresi, akarsular tarafından derin yarılmış, oldukça arızalı bir topografyaya sahiptir. Kelkit-Erzincan havzalarının su bölümü çizgisine tekabül eden Sarıbaba Tepe'nin güney yamaçları kuzey yamaçlarına oranla akarsular tarafından daha derin şekilde yarılmıştır. Söz konusu tepenin güney yamaçlarında meydana gelen bir heyelanla Ahmediye Gölü oluşmuştur. Göl çevresi, Ahmetli köyü ile birlikte bir bütün olarak tipik bir şekilde heyelan taç bölgesi içinde kalmaktadır (Harita 3). Heyelan, dönel çökme tipinde gelişmiş ve Karadere tarafından alt ve yan dokanaktan boşaltılmıştır. Heyelan kuzey-güney doğrultuludur. Üzerinde eski bir ünite olması dolayısıyla geçici akarsu vadi ve yarıntıları gelişmiştir. Taç kesiminde, tabaka kaynak serilerinin oluşturduğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

sızıntılar tabandan gölü beslerken topuk kesiminden de kütleyi satüre etmektedir.

Harita 3- Ahmediye Gölü ve çevresinin jeomorfoloji haritası.

Ahmediye Gölü 1900 m. yükseltide, heyelanın enine yarıklarında suların birikmesi neticesinde oluşmuştur. Göl seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde yaklaşık 3000 m². yüzölçüme ulaşan göl alanının yaz mevsiminde 2000 m²' ye kadar daraldığı, çevresindeki bataklık alandan anlaşılmaktadır. Gölün çevresi 245 m. kadardır. Derinliği ise 3 m. ile 8 m. arasında değişmektedir.

Su seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde su seviyesini sabit tutmak amacıyla gölün güney kesimine açılan bir arkla göle müdahale edilmiş, bu durum göl yüzeyindeki yüzenadanın hareketine olumsuz bir etki yapmıştır.

Çevredeki vadiler V profilli genç vadi özelliğindedir. Kara Dere vadisi, kuzeyindeki heyelan nedeniyle güneye doğru ötelenmektedir. Çevreye ait topografya haritasında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

izohipslerin düzensiz uzanışı heyelanlı sahanın aktif bir göstergesidir.

Yüzenadaların Oluşumu

Dünyadaki örnekleri incelendiğinde yüzenadaların farklı ortamlarda farklı şekillerde oluşabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Meksika'daki yüzenadalar 305m.den daha derin bir göl ortamında oluşmuştu. Adacıkların oluşum mekanizması, kalsiyum karbonat tortusu olan travertenlerin yüzer halde bulunan kabukları üzerinde gelişmiş olabileceği şeklinde açıklanmaktadır⁵.

Ülkemizdeki örnekleri incelendiğinde yüzenadaların çok daha farklı ortam ve şekillerde oluştuğu görülmektedir. Ülkemizdeki yüzenadaların hepsinde ortak olan özellik bataklık ve göllerin kenarlarındaki materyallerin doldurduğu, organik madde bakımından zengin kesimlerden kopan parçalardan oluşmuş olmalarıdır⁶.

Yüzenadalar bir başka şekilde de oluşabilir ancak bu şekilde oluşmuş örneğine henüz rastlanmamıştır. Söz konusu oluşum *alg patlaması* olayı da denilen biyolojik bir sürecin sonucudur. Bitki besin maddelerinin farklı nedenlerle göl ortamında aniden artması ve çeşitli bitkilerin (başta nilüfer bitkisi ve su yosunları) çok yaygın bir şekilde göl alanını kaplamasıyla gerçekleşen bu durum zamanla bitki köklerinin çürümesi, göl seviyesinin artması ve rüzgâr veya beşerî faktörlerin etkisiyle adaları yüzer hale getirmiştir.

Oluşumları farklı olmasına rağmen yüzenadaların hepsinde görülen ortak özellik, bunların rüzgârla çok kolay hareket etmeleridir. Yine aynı biçimde gölün kıyı şekli ve kopan kütlenin hareketine bağlı olarak kıyı ile farklı zamanlarda çarpışması adanın parçalanmasına ve adacıkların oval bir görünüm kazanmasına sebep olur.

Ahmediye Yüzenadası

⁵ DUZER,C.V., 2001 Preliminary Note on the Floating Islands of Zacaton Sinkhole, Mexico. Aquaphyte Online. A Newsletter about Aquatic, Wetland and Invasive Plants, Florida

⁶ GİRGIN, M. – BULUT,İ., 2002, Coğrafya Yeni Bir Kavram Yüzenadalar, Türk Coğrafya Kurumu. Coğrafya Kurultayı 9-12 Temmuz 2002, Gazi Üniversitesi / Ankara, s.185.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Erzincan-Kelkit karayolunun 35.km'.sinde Ahmetli köyü sınırları içerisinde kalan sahada tarihi bilinmeyen bir heyelan olayı meydana gelmiştir. Heyelan enkazı üzerinde gelişmiş Ahmediye Gölü 1900 m. yükseltiye sahiptir.

Çevreyi iklim özellikleri yönünden incelediğimizde 1185 m. yükseltide yer alan Erzincan'ın yıllık ortalama sıcaklığı 10,8°C' dir.

Erzincan havzasının kuzeyinde, ovaya dönük yamaçta 1800-2200 m. yükselti kuşağında yer alan Ahmetli köyünün yıllık ortalama sıcaklığının, yapılan enterplasyonla 5,5 °C kadar olduğu söylenebilir. Her mevsim yağış almakla birlikte en fazla yağışın ilkbahar (%37) ve kış mevsiminde (%26) görüldüğü Erzincan'da yıllık ortalama yağış tutarı 366 mm.dir. Ancak Ahmetli köyü, yükseltisinin fazla olması ve bakı şartları dolayısıyla 700 mm. tutarında yağış almaktadır. Yağış ve sıcaklık değerlerine göre, inceleme alanında karasal özellikte iklim şartlarının hüküm sürdüğü görülmektedir.

Toprak özellikleri bakımından Ahmetli köyü dolaylarında iklim ve anakayanın etkisiyle zonal ve intrazonal topraklar gelişmiştir.

Ofiolit ve kalkerlerin geniş yer kapladığı inceleme alanında serin iklim şartları altında kestane renkli topraklar oluşmuştur. Çayır ve step alanlarının iç içe bulunduğu yörede toprağın bünyesine bol miktarda organik madde girmektedir.

Araştırma sahası, bitki örtüsü bakımından çayır katı ile step türlerinin yayılış alanı içinde kalmaktadır. Buna ilaveten Ahmediye Gölü kıyılarında ve göl içerisinde yüzer halde bulunan adada çeşitli cinslerde sulak alan bitkileri yetiştirme ortamı bulmuştur (Fotoğraf 2-3).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Fotoğraf 2- Göl çevresindeki sulak alan bitkileri.

Fotoğraf 3- Göl kıyıları ile Yüzenada'da aynı cins bitkileri bulunmaktadır.

Göl içerisinde yüzer halde bulunan adanın oluşumunu incelediğimizde, tamamen bitkisel kökenli organik artıkların uygun şartlarda birikmesiyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

oluştüğünü görürüz. Başlangıçta göl kenarında bitkilerin canlı köklerinin birbirine dolanmasıyla başlayan süreç, zamanla çürüyen bitkilerin yığılmasıyla gelişmektedir. Biriken artıklar suyla temas neticesinde oksijensiz kalmakta ve anaerobik ortam şartlarında organikler ayrışma imkânı bulamadığından sürekli yığılmaktadır. Bir sonraki vejetatif devrede yetişen bitki tohumlarının çimlenmesiyle devam eden süreç, çok uzun bir zaman sonra torf oluşumuna neden olmaktadır. Bitki köklerinin çürümesi ve rüzgâr veya beşerî etkilerle göl kenarından kopan kütleler, göl alanında her yöne hareket edebilmektedir (Fotoğraf 4,5,6).

Fotoğraf 4- Tek kütle halindeki yüzenada göl alanında serbestçe hareket edebilmektedir.

Ahmediye Gölü kenarlarındaki doğal bitki örtüsü ile göl içerisindeki adada yetişen bitkiler tamamen aynı cins bitkilerdir.

Göl kenarlarında ve ada üzerinde yetişen başlıca bitkiler cins boyutunda; Carex (hasırotu), Hordeum (dağ arpası), Juncus (saz), Phragmites (kamuş), Ornithogalum (tükrükotu), Ranunculus (dügün çiçeği), Pedicularis (bit otu), Puccinellia, Triplochloa ve Deschampsia'dır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Fotoğraf 5- Yüzenada'dan bir başka görünüm.

Fotoğraf 6- Ahmediye Gölü ve Yüzenada.

Göl içerisinde yüzer halde tek bir kütle bulunmaktadır. Boyu 48 m. olan adanın eni 1,5 m. ile 5 m. arasında değişmektedir. Kalınlığı 30 cm. ile 60 cm.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

arasında olan adanın alanı yaklaşık 105 m². kadardır. Bu boyutları ile ülkemizde hatta dünyada bilinen yüzenadalar içerisinde en büyüğü olarak dikkat çekmektedir. Ada üzerinde gür olarak yetişen bitkiler sürekli olarak adanın kalınlığının artmasına katkıda bulunur. Boyutlarının çok büyük olması, adanın göl içinde bütün halde hareketinin güçleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle orta kısmında oluşan kıstakla adanın yakın zamanda ikiye bölünmesi gibi bir durumla karşılaşılması muhtemel görünmektedir. Üzerinde 7-8 kişiyi rahatça taşıyan Ahmediye Yüzenadası mutlaka koruma altına alınmalı ve çevre düzenlemesi ile birlikte turizme açılmalıdır.

Sonuç

Sulak alanlar kurak, yarı kurak ve yarı nemli bölgelerde çeşitli yönleriyle insanların dikkatini çekmektedir. Başta tarım, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetleri bakımından önemli olan sulak alanlar, flora ve faunasıyla da çevrelerinden belirgin olarak ayrılırlar. Bünyesinde bulundurduğu yüzenada gibi ilginç oluşumlarla da doğal turistik çekim merkezi olmaya adaydırlar.

Ahmediye Yüzenadası, ilgili çevrelerce mutlaka değerlendirilmesi gereken bir potansiyele sahiptir. Gölün güney kesiminden açılan arkla göl seviyesi düşürülmüş, bu durum göl ekosistemine ve yüzenadanın hareketine zarar vermiştir. Öncelikle güney kesiminin yükseltilmesi, yüzenadanın bilinçli bir şekilde turizme açılması, çevre düzenlemesi ve tanıtılması, yapılması gereken çalışmaların başında gelmektedir.

Arazi gözlemlerine katılan Prof. Dr. Necati DEMİR, Yrd. Doç. Dr. M.Dursun ERDEM, Selçuk AKTÜRK, Yrd.Doç.Dr.Yusuf KAYA ve Yalnızbağ Beldesi sakinlerinden Naci MACİT'e teşekkür ederiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

KAYNAKÇA

- AKKAN, E., 1964, Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi (Yayınlanmış Doktora Tezi). A.Ü. DTCF. Yay. Sayı:153 , Ankara, s.14.
- AKPINAR, E., 2000, Kelkit ve Köse İlçelerinin Coğrafyası Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, s.24.)
- DUZER,C.V., 2001 Preliminary Note on the Floating Islands of Zacaton Sinkhole, Mexico. Aquaphyte Online. A Newsletter about Aquatic, Wetland and Invasive Plants, Florida
- GİRGİN, M. – BULUT,İ., 2002, Coğrafya Yeni Bir Kavram Yüzenadalar, Türk Coğrafya Kurumu. Coğrafya Kurultayı 9-12 Temmuz 2002, Gazi Üniversitesi / Ankara, s.185.
- POLAT, S., 2003, Karasu Havzası'nın Hidrojeomorfolojik Etüdü. Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 362-366.
- YILMAZ, A., 1985 Yukarı Kelkit Çayı ile Munzur Dağları Arasının Temel Jeoloji Özellikleri ve Yapısal Evrimi. Türkiye Jeoloji Kurumu Bült. C.28. Ankara, s.82.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DESTAN VE BATTAL GAZİ DESTANI

Necati DEMİR*
Mehmet Dursun ERDEM

EPIC IN TURKISH CULTURE AND EPIC OF BATTAL GAZİ

ABSTRACT

This article related to epics of Turkish, especially Battal Gazi. In the article is mentioned that epics of Turkish (İslamic and no-İslamic) Battal Gazi, his life, his battle and in the end of summary of epic of Battal Gazi. It is gived data all of Turkish's epic.

Key words: Epic of Turkish, Battal-nâme, Danişmend-nâme

Türk milleti, yapısı itibariyle çok sabırlıdır. Olaylar açık bir şekilde kendi aleyhine işlerken bile kimseyi küstürmemek ve incitmek adına müdahale etmez. Bu sürecin bir sonucu olarak Türkler, tarih içerisinde yüzlerce kez varlık ve yokluk konusunda bıçak sırtına gelmiştir. Tam her şey başkalarının lehine sonuçlanacakken Türk milleti ayağa kalkar, kanını dökerek onurunu kurtarır.

Türk tarihi bu olaylar zincirinin örnekleriyle doludur. Bu olaylar zincirinin her örneği bir destan olmuştur. Bazıları yazıya aktarılmış, sonraki nesillere ulaştırılmış, bazıları ise sadece yaşandığı dönemde bilinmiştir.

Destanların Türk kültür tarihi içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Onlar edebî bir ürün olmakla beraber Türk tarihinin ve Türk kültür tarihinin kırık dökük aynalarıdır.

Destanların konuları çoğunlukla tarihî gerçeklere dayandığı için geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olaylar, yaşamış kahramanlar ve mekânlar hakkındaki

* Prof. Dr. Necati Demir, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

bilgileri, hiç değilse ana hatlarıyla, öğrenmemizi sağlamaktadırlar. Bu türdeki yazılı metinler dikkatli bir şekilde incelendiğinde uzak tarih ile ilgili çok kıymetli malzemeler elde edilmektedir.

Tarihî unsurların yanında milletlerin geçmişteki âdet, gelenek, görenek ve yaşayış tarzları ile ilgili olarak belki de hiç bir kaynakta bulunmayan bilgiler destanlarda yer almaktadır. Bu tür eserler aynı zamanda yazı dilinin önemli belgeleridir. Türkçenin tarihî seyrinin araştırılmasında çok önemli malzemelerdir. Genellikle halk ağzından derlenip yazıya geçirildiği için konuşma dilinin özelliklerini çok yönlü aksettiren bu yazılı metinler, tarihî Türkçe açısından âdeta bir hazine durumundadır.

Kısacası tarihî geçmişimiz hakkında merak ettiğimiz çok şeyi öğrenme fırsatı bulduğumuz bu eserler, çok sayıda gerçeğe de tanıklık etmektedir.

Türk destanlarının çok büyük bir bölümü yazıya geçirilmemiş olmalıdır. Yazıya geçirilen veya bilinen önemli Türk destanlarını iki grup altında incelemekteyiz.

1.1. İslâmiyet'in Kabulünden Önceki Türk Destanları: İslâmiyet öncesinde teşekkül etmiş destanların bir kısmında ağırlıklı konu Türklerin yok olması veya varlıklarını sürdürmesi iken bir kısmında da çeşitli unsurlarla mücadeledir. Mücadele edilen unsurlar tabiat veya çeşitli milletlerdir. İslâmiyet öncesi destanlardan en önemlileri; *Alp Er Tonga Destanı*, *Oğuz Kağan Destanı*, *Bozkurt Destanı*, *Ergenekon Destanı*, *Uygur Destanı*'dır.

Dede Korkut Destanı ve *Manas Destanı* geçiş dönemine aittir denilebilir. Yani bu destanlarda İslâmiyet öncesi ve İslâmî unsurlar iç içedir.

1.2. İslâmî Türk Destanları: Bu devir içerisinde yer alan destanlar, Anadolu'da Türk kültürüyle şekillenmiştir. Fakat bir kısmının kahramanları, konusu ve coğrafyası Türklükle ilgili değildir. Konuya birkaç açıdan bakmak zorunlu olduğu için İslâmî daire içerisinde teşekkül etmiş destanların tasnifi oldukça zordur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Destanî halk hikâyeleri de diyebileceğimiz Hz. Ali Cenklere, *Hamza-nâme*¹, *Müseyyeb-nâme*² ve *Ebû Müslüm-nâme*³; Arap veya İranlı kahramanlar çevresinde şekillenmiştir. Bunların coğrafyası da Anadolu değildir. Türklerin İslâmî kimliğinden dolayı adı geçen eserler tercüme veya telif yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır. Tercüme ve telifler yapılırken de Türk muhayyilesiyle zenginleştirilmiştir. İslâmî kimlikten, sade dille çevrilmiş olmasından ve Türk muhayyilesinden dolayı, Anadolu Türkleri bu eserlere gereken ilgiyi göstermiş ve bu eserleri millileştirmiştir.

Battal Gazi Destanı da konu ve kaynak bakımından yerli değildir. Ancak Türk muhayyilesiyle şekillendiği için

¹ Hamza-nâme içeriği zengin bir eserdir. Genellikle Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın macera dolu hayatı, kahramanlıkları ve savaşları çevresinde oluşmuştur. Bununla birlikte İslâmiyet'in önde gelen şahsiyetleri ile ilgili konular da eserde yer almaktadır (Geniş bilgi için bk. Lütfi Sezen, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991).

² *Müseyyeb-nâme*, edebiyat araştırmacılarının gözünden kaçmış bir eserdir. Destanın kahramanı *Müseyyeb bin Muhtar* ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz en eski bilgiler *Saltuk-nâme*'de geçmektedir. *Sarı Saltuk* Mısır'a gider ve Sultan-ı Mısır'ı bulur. Sultan-ı Mısır, ona birçok kıssa anlatır. Bu kıssaların içerisinde Hz. Ali ile Hariciler arasında geçen mücadeleler de yer almaktadır. Sultan-ı Mısır'ın rivayet ettiği bu hadiseler içerisinde *Müseyyep Gazi*, Haricilere karşı mücadele eden önemli bir şahıs olarak zikredilir ve faaliyetleri anlatılır (Şükrü Halûk Akalın, *Ebû'l-Hayr-ı Rumî - Saltuk-nâme*, C. I, Ankara 1988, s. 222-224.). Müseyyeb Gazi'nin hayatı ve şeceresi hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Mevcut kaynaklardaki bilgilerde ise birlik yoktur. *İmamiye Şiası* adlı eserde *Müseyyeb b. Necebe el-Ferazî* olarak tanıtılmaktadır (Edhem Ruhî Fırlalı, *İmamiye Şiası*, İstanbul, 1984, s. 114.). *Hadikat's-süedâ* ise *Müseyyeb-i Ka'kâ-i Huza'i* olarak geçmektedir (Şeyma Güngör, *Fuzulî-Hadikatü's-süedâ*, Ankara, 1987, s. 81, 454.). *Saltuk-nâme*'de geçen bu bilgilerin dışında Müseyyeb Gazi ve destanı ile ilgili olarak hiçbir edebiyat tarihinde bilgiye rastlanmamıştır. Kutlu Özen, Divriği Halk Kütüphanesi'nde (Divriği Halk Kütüphanesi, H. 6086/37 numarada kayıtlı olup 200 sayfadır. 1786'da istinsah edilmiştir.) ve Kangal'a bağlı Karanlık köyünde (Ekber Özdemir'in şahsi kitaplığındadır. 204 sayfa olan eser, 1885-86'da istinsah edilmiştir.) eserin iki yazma nüshasını tespit ederek bir tebliğinde tanıtmıştır. (Kutlu Özen, *Müseyyeb Gazi Destanı*, IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri, (Yayımlanmamış bildiri), Eskişehir 11-13 Mayıs 1989.) Eserin ilk kez kim tarafından kaleme alındığı belli değildir. Elde bulunan nüshalar, istinsah etmek suretiyle çoğaltılmıştır. Müstensihlerinin ismi yazmalarda yer almadığından bilinmeyenler arasındadır.

³ Irène Melikoff, *Ebû Muslum*, Paris 1962.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

millî destanlarımız arasında yer almaktadır. Tamamen Türk kültür ve tarih unsurlarıyla biçimleşmiş *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı* İslâmî daire içerisinde yer almaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkler Anadolu'yu vatan yaptıktan sonra bu coğrafyada üç tane önemli destan vücuda getirmişlerdir. Türk kültür abideleri içerisinde yer alan bu eserler; *Battal Gazi Destanı*, *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'dır.

Türk Dünyası'nın bütün destanlarını dikkate aldığımızda herhâlde binin üzerinde Türk destanıya karşı karşıya kalırız. Bu da Türklerin destan kültürü bakımından ne kadar ileride olduğunu göstermeye yetmektedir.

Anadolu'da teşekkül etmiş ilk Türk destanı *Battal Gazi Destanı*'dır. *Battal Gazi Destanı*, Anadolu'da oluşmuş destan zincirinin ilk halkasıdır. Kaynaklar *Zatü'l-himme/Zü'l-himme/Delhemma* adıyla bilinen Arapça eserden tercüme edildiğini veya tesirinin bulunduğunu söylemektedir⁴. Konu bakımından Türklerle ilgili olmamasına rağmen, Türk muhayyilesiyle şekillendiği için millî bir destan kimliği kazanmıştır. Türkler tarafından çok sevilmesinin sebebi, Battal Gazi'nin İslâmiyet'in yayılması uğruna kahramanlık göstermesi ve kahramanlığın mekânının Anadolu olmasından kaynaklanıyor görünmektedir. Bu destan millî olarak düşünüldüğü için diğer Anadolu Türk destanları olan *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'na kaynaklık etmiştir.

Anadolu'da, Malatya'dan başlayıp İstanbul'a kadar uzayan çizginin kuzeyinde kalan kısmın *Dânişmend Gazi* ve gaza arkadaşları tarafından fethini anlatan *Dânişmend Gazi Destanı* ise İslâmî-Türk destanlarının ilk örneğidir.

Bu destanların Anadolu coğrafyasındaki son örneği ise *Dânişmend Gazi Destanı* ile konu açısından benzerlik gösteren *Saltuk Gazi Destanı*'dır.. *Saltuk Gazi Destanı*'nın birinci derecede kahramanı "Sarı Saltuk, Anadolu'da, özellikle Rumeli'de Müslümanlığı yayan büyük velî-

⁴ Marius Canard, "Delhamma, épopée Arabe Des Guerres Arabo-Byzanties", *Byzantion*, Bükütsel 1935, s. 283.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

kahraman sıfatıyla asırlarca tebcil edilmiştir. Şahsiyeti etrafında yalnız Müslümanlar arasında değil, Türk hâkimiyetinin ulaştığı birçok sahada, bilhassa Balkanlar'da etraflı bir menkıbe hâlesi teşekkül etmiştir"⁵. Bu menkıbelerin halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmesiyle *Saltuk Gazi Destanı* ortaya çıkmıştır.

Çoğunlukla Osmanlı döneminde yazıya geçen veya şekil alan bu menkıbevî metinler, Müslüman Türklerin maddî ve manevî fetihlerini konu edinmesinden ve sade dille vücut bulmasından dolayı, devletin en uzak köylerinden sarayına, ordusundan edebiyat dünyasına kadar her muhitinde ilgi görmüş ve okunmuştur.

Anadolu'nun bir bölümünün Müslüman Türkler tarafından fethini menkıbevî olarak anlatan *Dânişmend Gazi Destanı*, kültür ve medeniyet tarihimizin incelenmesi açısından önemli bir eserdir. Türünün diğer örnekleri *Battal Gazi Destanı* ve *Saltuk Gazi Destanı*'na göre tarihî bilgilere daha uygun olduğundan ve abartmalara fazla yer vermemesinden dolayı birçok tarihçi tarafından kaynak kabul edilmiştir.

Dânişmend Gazi Destanı, tarihî özellikleriyle beraber, XIV. ve daha önceki yüzyıllarda Anadolu'nun coğrafi durumu ile Türklerin gelenek, görenek ve hayat tarzının incelenmesi açısından önemli bir kaynaktır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin coğrafyasına yakın bir yerde, Tokat'ta yazılmış olan destan, çeşitli konularda mukayese için de kıymetli bir belgedir.

Oğuz Türkleri 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya girmiş, uzun süre bu coğrafyayı vatan yapma mücadeleleri vermişlerdir. Bizans Devleti'nin direnci Malazgirt Savaşı'nda büyük ölçüde kırıldığı için çok kısa bir zaman içerisinde İstanbul Boğazı'na yaklaşmışlardır. Ancak genel anlamda durum böyle iken Anadolu içlerinde kalan çok sayıdaki Bizans topluluğu bu coğrafyayı Türklere teslim etmemek için uzun yıllar direnmişlerdir. Ayrıca Anadolu'nun pek çok yöresine Türkler girmekte zorlanmışlardır. Bizanslar ile Türkler arasında bu mücadeleler devam ederken pek çok insan

⁵ Mehmet Demirci, "Tarih Şuuru ve Derviş Gaziler Hakkında", *Türk Dünyası Tarih dergisi*, S. 20, 1988, s. 47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

maddî ve manevî anlamda insan üstü faaliyetlerde bulunmuş; Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran, Mevlâna Celâleddin Rumî, ... gibi bazı şahsiyetlerin faaliyetleri efsaneleşmiştir.

Bu alışılmışın üzerindeki mücadelelerde Dânişmend Gazi ve Saltuk Gazi'nin olağan üstü gayretleri ise destanlaşmıştır. Dânişmend Gazi ve Saltuk Gazi'nin çevresinde gelişen olaylar daha sonra yazıya geçirilmiş, böylece *Dânişmend Gazi Destanı* ⁶ ve *Saltuk Gazi Destanı*⁷ gibi çok önemli iki destan günümüze ulaşmıştır.

Dânişmend Gazi Destanı, Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Anadolu'da başlayan Türk-Bizans mücadelelerini anlatmaktadır. Malatya'dan başlayıp Türkiye'nin kuzey kısmının nasıl Türk vatanı yapıldığını anlatmaktadır. Yani mekân bugünkü Türkiye'nin Malatya, Kayseri ve Ankara'dan İstanbul Boğazı'na çekilecek bir çizginin kuzeyidir.

Türk destan geleneği içerisinde *Dânişmend Gazi Destanı*'ndan sonra yer alan *Saltuk Gazi Destanı*, ayrıca

⁶ *Dânişmend-nâme* ile ilgili geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Dânişmend-nâme I, (Critical Edition)*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, 216 s.; aynı yazar, *Dânişmend-nâme II, (Turkish Translatio)*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, 230 s.; *Dânişmend-nâme III, (Linguistic Aramysis)*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, 215 s.; aynı yazar, *Dânişmend-nâme IV, (Fascimile)*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, 263 s.

⁷ *Saltuk-nâme* için bk. Şükrü Halûk Akalın, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî - Saltuk-nâme I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, 534 s.; aynı yazar, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî - Saltuk-nâme II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1988, 371 s.; aynı yazar, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî - Saltuk-nâme III*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990, 456 s.; aynı yazar, "Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-nâme'si", *TDAY Belleten* 1992, Ankara 1195, s. 37-59; Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987. Necati Demir, "Saltuk-nâme'nin Giriş Kısımına Göre Sarı Saltuk'un Şeceresi ve Anadolu'daki Bazı Şehirlerin Müslüman Türkler Tarafından Fethi", *Revak* (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Dergisi), Sivas 1992, s. 83-91; aynı yazar, "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunun Altıncı Nüshası Üzerine", *Bilge*, S. 15, Kış 1998, s. 58-61.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

son halka olma özelliği de taşımaktadır⁸. Türk kahramanlığının destanileşmiş hikâyelerinden biridir. *Sarı Saltuk* isimli bir Türk bahadırının menkıbevî mahiyetteki hikâyelerini içermektedir. Bu hikâyeler halk arasında anlatılmaktayken *Cem Sultan*'ın dikkatini çekmesi ve maiyetindeki *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'yi⁹ görevlendirmesi neticesinde, XV. yüzyılın son dönemlerinde (muhtemelen 1474-1480 tarihleri arası) yazıya geçirilmiştir¹⁰.

Hikâyeler *Sarı Saltuk*'un hayatını, savaşlarını, kerametlerini ve XIII. yüzyılda cereyan etmiş bazı olayları içermektedir. Üç ciltten oluşan eser, kuruluş itibarıyla *Battal Gazi Destanı*, *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* 'ne benzemektedir.

Saltuk Gazi Destanı'nın mekânı ise çok geniştir. Daha açık bir ifade ile Anadolu'dan başlayıp Avrupa,

⁸ Saltuk-nâme'nin ilk beş nüshanın birinci ciltlerinin ilk sayfaları yıpranmak suretiyle kaybolduğundan yayımlanamamıştır. Şahsî kütüphamızda bulunan nüshanın ise, bütün sayfaları tamdır. Giriş kısmı ile ilgili bilgiler sözü edilen nüshadan alınmıştır. Yazma, Ebü'l Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-nâme'sinden *Bekirli Genç Osman-zâde* İsmail Hakkı *Yusufoğlu Ömer* tarafından 26 Recep 1279/1863'te istinsah edilmiştir (Geniş bilgi için bk. "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunun Altıncı Nüshası Üzerine", *Bilge*, S. 15, Kış 1998, s. 58-61).

⁹ Saltuk-nâme'yi halk ağzından derleme suretiyle yazıya geçiren Ebü'l Hayr-ı Rûmî hakkında hem eser hem de diğer kaynaklarda fazlaca bilgi yoktur. Ayrıca şu ana kadar Ebü'l Hayr-ı Rûmî'nin yazdığı asıl nüsha hâlâ bulunamamıştır. Bulunan nüshalar asıl nüshadan istinsah yoluyla çoğaltılmış metinlerdir. Yakın zamana kadar eserin metinleri ele geçirilemediğinden konu ile ilgili bilgiler ancak seyahat-nâmelerden ve tarihî kaynaklardan temin edilebiliyordu. Bu bilgiler ise yetersiz, çelişkili ve sağlıksız durumda olduğundan ihtiyaçlara cevap veremiyordu. Bu nüshalardan birini bulmak ilk defa İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya nasip olur. Bahsedilen nüshayı Abdülbâki Gölpınarlı, 1936 yılında yayımladığı *Yunus Emre, Hayatı* adlı eserinde tanıtır. Daha sonraki yıllarda bu nüsha üzerinde çeşitli araştırmalar yapılır. 1989 yılında Dr. Şükrü Halûk Akalın bir makalesinde Saltuk-nâme'nin o zamana kadar beş nüshası bulunduğunu haber verir (Şükrü Halûk Akalın, "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunan Nüshaları ve Bazı Düşünceler" *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXVI/2, Ankara 1989, s. 229-234). Altıncı nüshanın bulunuşu ile ilgili yazı ise *Bilge* dergisinde tarafımızdan duyurulmuştur (Necati Demir, "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunun Altıncı Nüshası Üzerine", *Bilge*, S. 15, Kış 1998, s. 58-61).

¹⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre, Hayatı*, İstanbul 1936.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Asya ve Afrika'nın en uç bölgelerine uzayan bir sahayı içerisine almaktadır.

Saltuk Gazi Destanı'dan anlaşıldığına göre *Sarı Saltuk*, XIII. yüzyılda yaşamış, Anadolu ve Rumeli'nin Türkler adına fethinde birinci derecede rol almış bir Türk kahramanıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi faaliyet alanı Anadolu'da başlar. Daha sonra haksızlık, kanunsuzluk ve kötülüklerin bulunduğu bütün yeryüzüne kadar uzar. Yani Sarı Saltuk, nerede kötülük ve kanunsuzluk varsa bunları düzeltmek için oradadır.

Bu çerçeve içerisinde *Saltuk Gazi Destanı*'na göre Sarı Saltuk, Rumeli'ye yani Avrupa'ya iki büyük sefer düzenlemiş, uzun süre bu bölgede kalmış, çeşitli güçlerle mücadele etmiş, Tanrı'nın da kendisine verdiği insan üstü yetenek ve güçlerle başarılı olmuştur.

2. BATTAL GAZİ DESTANI

a. Türk Destan Kültüründe Battal Gazi Destanı'nın Yeri:

Battal Gazi Destanı, VIII. yüzyılda Emevî-Bizans savaşlarında meşhur olmuş Battal Gazi isimli bir kahramanın din için yaptığı savaşları konu edinen destan veya destanî halk hikâyesidir. *Menâkıb-ı Gazavât-ı Seyyid Battal Gâzi*, *Hikâyet-i Seyyid Battal Gâzi*, *Seyyid Battal Gâzi Menkıbeleri*, *Kitab-ı Battal Gâzi* gibi pek çok isimle de bilinmektedir.

Anadolu'da teşekkül etmiş destan zincirinin ilk halkasıdır. Yukarıda da söylendiği gibi, diğer Anadolu Türk destanları olan *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme*'ye kaynaklık etmiştir. Konu bakımından Türklerle ilgili olmamasına rağmen, Türk muhayyilesiyle şekillendiği için milli bir destan kimliği kazanmıştır.

Türkler tarafından çok sevilmesinin sebebi, Battal Gazi'nin İslâmiyet'in yayılması uğruna kahramanlık göstermesinden ve kahramanlığın mekânının Anadolu olmasından kaynaklanıyor görünmektedir.

Kaynaklar *Zatü'l-himme/Zü'l-himme/Delhemma* adıyla bilinen Arapça eserden tercüme edildiğini veya tesirinin bulunduğu söylemektedir. Aynı iddialar Bizans destanı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Digenis Akritas için de yapılmıştır. Yapılan araştırmalar bu düşüncenin doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. Konu, aynı olayların üç farklı millet tarafından destanlaştırılmasından başka bir şey değildir.

b. Battal Gazi Destanı'nın Yazarı ve Yazılış Tarihi:

Battal Gazi Destanı'nın kim tarafından kaleme alındığı belli değildir. Eserde ve edebiyat tarihlerinde bununla ilgili bir bilgiye şimdiye kadar rastlanmamıştır.

Aynı problem yazıldığı zaman için de geçerlidir. Fakat yazılış tarihi hemen hemen kesin olan *Dânişmend-nâme*'de (1244-45) Battal Gazi ve gaza arkadaşları ile ilgili bilgilerin bulunması, bu eserden önce yazıldığını kesin olarak ortaya koymaktadır.

Battal Gazi Destanı, muhtemelen XI-XIII. yüzyıllar arasında teşekkül etmiş, XIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. İlk şeklinin mensur olduğu bilinmektedir. Darendeli Bekâyî 1183 (M. 1769-70)'te eseri özetleyerek manzum olarak yeniden yazmıştır. Baştan başa ikili dünya görüşüne dayanmakta, dinî farklılıktan kaynaklanan mücadeleler tek taraflı olarak ele almaktadır. Şimdiye kadar hiçbir dinî kaynaktan rastlanılamayan ve doğrulanamayan bir rivayetle destana giriş yapılmıştır.

Battal Gazi Destanı'nın yazarı, Malatya ile ilgili olarak eser içerisinde daima ayrıntıya girmiş, diğer yörelere göre kendisinden daha emin bir biçimde Malatya'yı anlatırken mekân tasvirleri yapmıştır. Bu durum; Battal Gazi Destanı'nın Malatya'da, Malatya'yı iyi tanıyan bir kişi tarafından kaleme alındığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

c. Battal Gazi Destanı'nın Konusu ve Özeti:

Battal Gazi Destanı'nın konusu kısaca Müslüman – Hristiyan savaşlarıdır. Bir tarafta Bizans kayseri, diğer tarafta İslâm dünyasının halifesi vardır. Kayser, sık sık ordu hazırlayıp Malatya üzerine sefer düzenler. Kayserin arkasında her defasında çok güçlü bir ordu vardır. Ancak Battal Gazi önderliğindeki İslâm ordusuna her defasında yenilirler.

Destanda anlatılan olaylara bakıldığında VIII. yüzyıldaki Arap - Bizans mücadeleleri, konuların temelini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

teşkil eder. Ancak destanda anlatılan olaylar, VIII. yüzyılın sınırlarını aşmaktadır. IX. yüzyılda Malatya'da kurulan Müslüman emirliği zamanındaki kahramanlıklar da işin içerisine dahil edilmiştir. Sahte peygamber Babek konusu da VIII. yüzyılın sınırlarını aşmamaktadır. Halife Memun ve Mutasım devrinde (812-842), Azerbaycan'da ortaya çıkan ve İslam âlemini bir hayli meşgul eden Babek konusunun Battal Gazi Destanı'nda yer alması ilgi çekicisidir. Bu olay, IX. yüzyılda meydana gelmiştir.

Bir başka konu da Haçlı Seferleri'dir. Batı Dünyası çeşitli sebeplerden dolayı çok sayıda askerden oluşan ordularla 1095 yılında Anadolu istikametine doğru yola çıkar. Bizans İmparatoru Aleksios I. Komnenos'un yardımıyla 1096 yılı eylül ayında Boğazlardan geçen ordular, düzensiz bir şekilde ilerlemeye başlar. Türkler bu düzensiz kalabalığı İzmit'e ulaşmadan kılıçtan geçirirler. İkinci bir ordu 1097 yılında Anadolu topraklarına girer. Kendilerine ve Türklere büyük zararlar vererek Anadolu'yu geçerler. Bu geçiş sırasında meydana gelen hadiselerde meşhur olmuş bazı şahsiyetlerin isimleri, eserin çeşitli yerlerinde geçmektedir. Battal Gazi Destanı'na bakıldığında 1097'de başlayan ve uzun yıllar süren Haçlı Seferleri'nin izlerini anımsatan pek çok olay anlatılmıştır¹¹.

Battal Gazi Destanı'nda Battal Gazi'nin Hindistan'a ve Kaf Dağı'na gitmesi ve oralarda pek çok tabiat üstü unsurla mücadelesi anlatılmaktadır. Bu kısımda anlatılan olayların pek çoğu hayalî gibi görünmektedir. Son bölümde ise Battal Gazi'nin Anadolu'ya tekrar gelmesi, Afyon yakınlarına kadar ilerlemesi ve orada şehit olması anlatılmaktadır.

Battal Gazi Destanı'ndaki olayların özeti ise şöyledir: Battal Gazi Destanı, Allah'a hamd ve senadan sonra Hz. Muhammed dönemindeki Battal Gazi'nin gelişini haber veren olayla başlar. Rivayete göre, bir gün Cebrail (a.s.), Peygamber efendimize gelerek, kendisinden iki yüz yıl sonra bir yiğidin geleceğinden ve Rum diyarını

¹¹ Haçlı seferlerinin diğer Türk destanlarındaki izleri için bk. Necati Demir, "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, TTK yay., Ankara 1999, s. 195-211.

fethedeceğinden söz eder. Peygamber efendimiz bu haberi ahabına anlatır. Hz. Muhammed, Battal Gazi'ye verilmek üzere ağzının barını ve mektubunu sahabelerinden Adülvehhâb'a emanet eder. Destanda bu kısımdan sonra başta dört halife dönemi olmak üzere İslam tarihinin önemli olayları kısaca özetlenir. Bu arada Battal Gazi'nin soyu Hz. Muhammed soyuna dayandırılır ve silsilesi ortaya konulur.

Aradan iki yüz yıl geçer. Hikâye M.S. 8. yüzyıllardaki Malatya'da başlar. Daha Battal Gazi doğmamıştır. Dönemin Malatya emiri Numan'dır. Ömer adlı bir oğlu olur. Bu sıralarda Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi dağlarda avlanmaktadır. Şam dağlarında avlanırken bir geyiğin peşine takılır. Geyik Hüseyin Gazi'yi bir mağaraya götürür ve gözden kaybolur. Mağarada Cafer'e yani Battal Gazi'ye verilmek üzere Allah tarafından yerleştirilen çok iyi bir at, süngü, Âdem peygamberin iki bölük saç, Davud peygamberin zırhı, İshak peygamberin zırhlı örtüsü, Hz. Hamza'nın bütün silahları vardır. Atın ismi Aşkar'dır ve bu isim de Allah tarafından verilmiştir. İlk önce Hüseyin Gazi ata sahip olmak istemiş ancak gaptten gelen sesi duyana kadar Aşkar, Hüseyin Gazi'ye teslim olmamıştır. Hüseyin Gazi, bu atın ve silahların kendisi için değil, Cafer için saklandığını anlar ve emanetleri alıp geri döner.

Yolda bir yerde uyuyup rüyasında Cafer'in kendi oğlu olacağı ve Rum diyarını fethedeceği müjdelendir. Bir süre sonra Emir Numan ölür ve yerine oğlu Ömer, Malatya emiri olur. Yine bu sırada hizmetçisi Tavabil Rumi, Hüseyin Gazi'ye oğlu olduğunu müjdeler. Emir Ömer çocuğun talihine bakar ve talihinin çok iyi olduğunu görür, çocuğun ismini Cafer koyar. Cafer yavaş yavaş büyür, ancak diğer çocuklardan farklıdır. Güzel ve babayıgittir.

Hüseyin Gazi avlanmaya meraklıdır. Bir gün yine avlanmak için Mamuriyye tarafına gider ve o sıralar şehrin başında Rum kayserinin eşinin kardeşi Mihriyayıl vardır. Mihriyayıl, Hüseyin Gazi'yi yakalar ve şehit eder. Bir gün yarenler Abdüsselam, Ali bin Haşim, Yahya bin Mansur, Emir Ömer ve Abdülvehhâb otururlarken Hüseyin Gazi'nin kızıl kana bulanmış atını görürler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Müminlerin habercisi Yahya bin Münzir, Hüseyin Gazi'nin şehit edildiğini haber verir. Müminler ve dönemin halifesi Tavamık bin Mad yasa boğulurlar.

Malatya'da Hüseyin Gazi'nin yerine, Cafer küçük olduğu için başkomutan olarak Abdüsselam'ı dikerler. Bu olay üzerinden on yıl geçer. Cafer on üç yaşına basmıştır. Güçlü bir delikanlı olur. Dört kutsal kitabı okumuş, tefsir ve hadis ilimlerini öğrenmiştir. Şehrin vaizi olur. Ayrıca Gazan adlı silahşordan, silah ve savaş ilmini öğrenir. Bir gün gezi esnasında arkadaşları Cafer'in ilimde ve silahşorlukta ne kadar üstün olduğunu görünce babasının mansıbını talep etmesini teklif ederler. O kadar ısrar ederler ki Cafer'in gönlü bunu istemeye başlar. Durumu Emir Ömer'e açar. Abdüsselam, babasının kanını yerde koymaması şartıyla ancak babasının mansıbını alabileceğini söyler.

Cafer o gece babasının kanını almak için Mihriyayil'i aramaya gider. Yolda ruhban gibi görünen Şemmas'la tanışır ve bir süre onun yanında kalır. Daha sonra intikamını almak üzere yola koyulur. Yolda Mihriyayil'in kardeşi Şamseb'le karşılaşır ve onu öldürür. Daha sonra Mihriyayil'i ve ün yapmış on dört beyi öldürür. Oradaki Eflahun adlı köle Müslüman olur. Öldürülen beylerin kellelerini alıp Malatya'ya döner. Malatya'da Cafer, babasının kanını aldığını ispatlar ve babasının mansıbını alır.

Bu haberi alan Kayser, oğlu Şemun'u İbriyanus ve Kibriyanus adlı pehlivanlarla ve kırk bin askerle Malatya üzerine gönderir. Malatya beyleri Cafer'e bu belayı başlarına açtığı için kızarlar. Cafer, o gece kale kapıcısı İbrahim'e zorla kapıyı açtırarak savaşmak üzere tek başına gider. Bu aynı zamanda Cafer'in ilk savaşındır. Şemun'un ordusuna karşı gelir ve ulu pehlivanlardan çoğunu öldürür. Bu sırada Malatya beyleri yanlış yaptıklarını anlarlar ve orduyu toplayıp Cafer'e yardıma giderler. Müslüman Türk ordusu burada büyük bir zafer kazanır. Savaşa gelen kayserin oğullarından Rebi tutsak edilir ve Müslüman olur. Savaşın ardından Hristiyan kılığındaki Şemmas Pir, gerçek kimliğini ortaya koyar ve asıl isminin Abdülvehhâb olduğunu söyler. Hz. Muhammed zamanında olan hadiseyi anlatır ve Hz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Muhammed'in mektubunu Malatya ulularına gösterir. Yine Abdülvehhâb'a emanet edilen Hz. Muhammed'in ağzının barını Cafer'in ağzına koyar. Cafer bunu yer yemez bütün ilimleri ve yetmiş iki türlü dili öğrenir. Savaşta elde edilen ganimetten Halifeye de gönderilir.

Battal Gazi'nin Ahmer ile Cenk Edip Müslüman Etmesi

Hikâyenin ikinci bölümünde, ünlü Bizans pehlivanı Ahmer'in Cafer tarafından Müslüman edilmesi anlatılır. Daha önceki bölümde büyük bozguna uğrayan kayserin ordusu, geri döner. Kayser bunun üzerine daha büyük ordu toplayarak oğlu Şemun'u, Şemmas ve en önemli pehlivanı Ahmer'le birlikte Malatya üzerine gönderir. Malatya gazileri haberi alınca onlarda bir ordu toplarlar. Fakat Müslüman ordusu sayıca kayserin askerinden çok azdır. Bu sebeple bir dağın eteğine ordugâh kurup çevresini hendekle kazarlar. Aslında bu yer bundan sonraki savaşların olacağı ana mekânlardan biridir. Savaşta hendekten dışarı çıkıp içeri girilebilecek bir savunma hattı oluşturulmuş olur. Savaş esnasında ilk olarak taraflar arasında teke tek mücadeleler yapılır. - Battal Gazi Destanı'nda bu sahnelerin ayrı bir önemi vardır.- Bu esnada sınırlar iyice gerilir ve savaş stratejileri belirlenir. Her iki taraf birbirini tanır. Bu cenkleşmelerde Cafer ile Ahmer karşı karşıya gelirler ve Cafer Ahmer'i yener. Gün akşam olur ve herkes tarafına çekilir. Cafer, Ahmer'i takip eder ve onu konağında bulur. İkisi güreş tutarlar ve kim yenerse, yenilen onun dinine girecektir. Cafer, Ahmer'i yener ve Ahmer Müslüman olup Ahmed-i Tarran ismini alır. Ahmed-i Tarran ise Cafer'e Battal Gazi ismini verir. Hikâyede bundan sonra Cafer, Battal Gazi olarak anılırken, Ahmer de Ahmed-i Tarran olarak anılır. Bir gün sonra Ahmed-i Tarran savaş meydanında Seyyid Battal ile tekrar karşılıklı cenge girer. Tekrar yenilince artık tam olarak Müslüman olup, kayserin ordusuna karşı savaşmaya başlar. Tabi kayserin ordusu sayıca çok fazladır ve bir ara Müslüman ordusu bunalır. Bu sıra Cafer'in duasıyla birlikte Allah tarafından bir fırtına çıkar ve kâfir askerinin üstüne tozu toprağı götürür. Böylece

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

kâfir askeri bozguna uğrar. Hemen fetihname yazılıp Şam'daki halifeye ganimetlerle birlikte gönderilir.

Kayserin Dört Oğlunun Beş Yüz Bin Asker İle Gelmesi ve Seyyid Battal Gazi'nin Onları Yenmesi

Üçüncü hikâyede ise kayserin dört oğlunun beş yüz bin askerle Malatya üzerine gelmeleri ve tekrar Battal Gazi tarafından bozguna uğratılmaları anlatılır. Aradan kış geçer. Bahar geldiğinde Battal Gazi bir gün geziye çıkar. Gezi esnasında bir konakta çok güzel bir kız görür ve âşık olur. Kız Battal Gazi'nin amcası Hasan'ın kızıdır. Ancak Battal Gazi bir türlü kızı isteyemez. Bunun üzerine kırk gün geçer. Bir gece Emir Ömer rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Rüyasında, Hz. Muhammed, Hasan'ın kızını Battal Gazi'ye verir ve Emir Ömer'den kızı istemesini söyler. Emir Ömer, Hasan'dan kızı ister ve Battal Gazi böylece Zeynep Banu ile evlenir. Bu arada Mamuriyye beyi Mihran kayserden asker talep eder. Kayser, dört oğluyla birlikte beş yüz bin askeri Malatya üzerine gönderir. Malatya gazileri ancak yirmi bin asker toplayabilirler. Tekrar önceki savaştaki dağın eteğine gelip kuyular kazarlar. Bu arada savaş meydanına Battal Gazi'nin eşi Zeynep Banu da gelir. İki taraf da savaş meydanına yerleşir. Üç yüz kişilik ilk grubu Seyyid ve on silah arkadaşı tek başlarına bozguna uğratırlar. Daha sonra kâfir askeri dağı kuşatır ama Müslüman askerler buna da fırsat vermezler. Sonraki günler teke tek vuruşmalarda Seyyid Battal Gazi ve silah arkadaşları başta İstanbul'un beyi Tekfur olmak üzere birçok kâfir beyini öldürürler. En son bu hâli gören kayserin oğlu Şemmas dayanamaz ve meydanda Battal Gazi'ye karşı yürür. Battal Gazi bunu bağlayıp esir eder. Bu durum karşısında bütün kâfir askeri hamle kılar. İki ordu birbirine karışır ve kâfir askeri bozguna uğrar. Bu arada çadırda bağlı olan Şemmas ellerini çözüp kaçmayı başarır. Battal onu aramaya gider ve tekrar yakalayıp getirir. Şemmas tekrar kaçmayı başarır ve Battal'ı öldürmek üzere geldiği çadırda, Zeynep Banu'yu bulup kaçıtır. Seyyid durumu anlayınca tekrar Şemmas'ın peşine düşer ve İstanbul'a kadar gider. Kayser, Zeynep Banu'yu küçük kızı Mehpeyruz'un yanına koyar. Mehpeyruz kırk gündür Hz. Muhammed'i rüyasında görmektedir. Seyyid gelip Zeynep Banu'yu ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Mehpeyruz'u bulur, beraber gizlice kaçarlar. Bu arada Battal Gazi, Mehpeyruz ile de evlenir. Kayser durumu haber alınca oğullarını Battal Gazi'nin ardınca gönderir. Yolda karşılaşırlar. Mehpeyruz, ağabeyleri Şemmas ve Konstantin'i yaralar. İkiz kardeşi Ramini'yi ise Müslüman yapar. Battal Gazi, Ramini, Zeynep Banu ve Mehpeyruz, gelen orduyu bozguna uğratırlar. Malatya'ya gelirler. Yine bir fetihname yazdırılıp Halife'ye gönderilir.

Abdüsselim'in Rum'a Gidip Esir Olması

Dördüncü bölümde Abdüsselim'in Rum'a gidip esir olması ve Battal Gazi tarafından kurtarılması anlatılır. Hikâyenin başından bu yana Abdüsselim, Battal Gazi'nin başarılarını çekemez ve onu kıskanır. Başkomutanlığı elinden aldığı için Battal Gazi'yi hiç sevmez. Battal Gazi'nin bu başarılarından sonra kıskançlığından sinirle çıkar gider. Tarsus'a varır. Tarsus beyi Muhammed ibn-i Hüseyin, Abdüsselim'in arkadaşıdır. Abdüsselim, derdini orada açıp Seyyid'den dert yanınca, mecliste bulunan Nasr-ı Hubbab, Battal Gazi'nin hüner gösterdiğini, bu durum karşısında kendisinin de hüner gösterip mansıbı tekrar geri alabileceğini söyler. Ne yapacağı hususunda da, şunları sıralar: Harcan'daki kayserin kızını getirmesini, yahut İstanbul'da Serabil Keşişi öldürmesini veya ab-ı mabudiyyeyi dökmesini ya da Hz. İsa'dan bu yana yanan kandili söndürmesini yahut kızıl altından putu getirmesini söyler. Böylece bunlarla halifeden tekrar eski mansıbını talep edebileceğini belirtir. Abdüsselim, bu tavsiyeler doğrultusunda elbiselerini değiştirip Rum'a gider. Ancak kayser bunun geldiğini haber alır ve yakalattırır. Buna bir ham gön (deri) giydirirler ve güneşin altına asarlar. Deri kurudukça büzülür ve Abdüsselim'i dayanılmaz acılar içinde yavaş yavaş öldürmeye başlar. O vakit İstanbul'da yaşayan Müslümanlardan Müheng-i Hindi durumu Battal Gazi'ye bildirir. Battal (Gazi) Müheng-i Hindi'nin yardımıyla Abdüsselim'i kurtarmaya gider. Kendini bir keşiş kılığına sokar ve İstanbul'un en ulu ruhbanı Meftul'un yanına varır. Meftul'u Kudüs'teki yeğeninin kendisi olduğuna inandırır. Bütün ruhbanlar Battal Gazi'nin vaazları karşısında hayran kalırlar. Hatta Battal Gazi, Ayasofya'da kayser dâhil bütün Bizans ulularına vaaz ve nasihat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

eder. Gece Abdüsselam'ı Müheng ile kurtarmaya gider ve onu oradan kurtarır. Müheng'in evine gelerek Abdüsselam'ı orada tedavi etmeye başlar. Gündüz ruhban kılığında İstanbul'da faaliyetlerine devam eder. Abdüsselam iyice iyileştikten sonra bir gece keşişlerin ulusu Serabil'in yanına gelir ve Serabil ile birlikte dört yüz ulu keşişi öldürür. Hz. İsa'dan bu yana yandığı söylenen kandili bozar. Ab-ı mabudiyyeyi döker. Kızıl altından putu alır. O gece Battal Gazi, Müheng'in evinden Abdüsselam'ı alıp Malatya yoluna düşer. Yolda giderken bir yerde yol ikiye ayrılır. Abdüsselam'ın gözleri dolar. Orada Serabil denen bir beyin Nevruz Banu adında bir kızı vardır ve ona âşıktır. Battal Gazi, Abdüsselam'ı orada bırakıp kaleye gider ve keşiş kılığında içeri girer. Battal Gazi, şehrin başında bulunan Tefanuş'u öldürüp Nevruz Banu'yu kaçıtır. Ancak Tefanuş'un oğlu Mihriyanus on iki bin askerle Battal Gazi'nin arkasına düşer. Battal Gazi, Mihriyanus'u öldürünce ordusu da bozulur. Abdüsselam, Battal'ın bu iyilikleri karşısında çok müteşekkir kalır ve Battal'a karşı olan bütün kını gider. Malatya'ya gelirler ve Nevruz Banu Müslüman olup Abdüsselam ile evlenir.

Seyyid Battal Gazi'nin Mihran'ı Öldürmesi

Beşinci hikâyede Battal Gazi'nin babasının katillerinden Mihran'ı öldürmesi anlatılır. Bir gün Tarsus uluları otururken Nasr-ı Hubbab, Battal Gazi'yi över. Meclisteki Medhor, Battal Gazi'nin daha babasının kanını almadığını, Mihriyayil'in kardeşi Mihran'ı öldürmediğini belirtir. Bunun üzerine Muhammed ibn-i Fellah, Battal Gazi'nin intikamını almak üzere Mihran'ı öldürmek için yola koyulur. Muhammed, yolda bir manastırın önünden geçer. Manastırdaki Mihriyayil'in kızı rüyasında Hz. Muhammed'i görmüş ve onu Muhammed ibn-i Fellah'a vermiştir. Bu arada Battal Gazi, durumdan haberdar olur ve Muhammed'in peşinden yola çıkar. Muhammed, Mihran'ı kırk silahlı kölesi ile bulur. Muhammed, kırk köleyi de öldürür ancak yorulmuştur ve Mihran bunu öldürmek üzereyken Battal Gazi) yetişir, Muhammed'i kurtarıp Mihran'ı öldürür. Manastırda kırk Müslüman mahpustur. Onları çıkarıp manastırdaki kırk güzel kızla evlendirirler. Buradan Tarsus'a gelirler. Ancak Tarsus yakınlarında Sinbat adlı bir kâfir kale kurmuş ve yolları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

kesmiştir. BattalGazi), Malatya'ya mektup yazarak yardım ister. Ahmet Tarran, Abdülvehhâb, Tavabil, Nasr-ı Hubbab ve üç yüz pehlivan yardıma gelirler. Tarsus beyi de üç yüz kişiyle destek olur. Sinbat'ın ordusunu kırarlar ve Sinbat kaleye sığınır. Battal Gazi kalenin su yolunu kullanarak kalenin içine girer. Sinbat'ı ve kırk kişiyi öldürüp kale kapısını açar. Müslüman askerler içeri girip kaleyi fethederler. Bir gün yine bir yaşlı adam ağlayarak Battal Gazi'ye gelir. Muhammed ve Said adlı oğullarının kayıp olduğunu söyler. Seyyid bunun üzerine Aşkar'a binip Rum'a yönelir. Yolda bir kaleye gelir. Oradaki bir manastırda şenlik vardır ve şenliğe Şemun da gelecektir. Esir edilen Müslümanlar işkence ile öldürüleceklerdir. Battal Gazi hemen manastıra yönelir. Manastırın önünde Şemun ve Gazban çadır kurmuşlardır. Seyyid gizlice manastıra girip Müslüman esirleri kurtarır. Gazban'ı öldürür ve Şemun'a oğlunun ava gittiğini söyler. Şemun da ava gider. Hapisten kurtulan yetmiş Müslüman Şemun'u yakalayıp parça parça ederler. Şemun ve Gazban'ın öldüğünü gören asker bozulur ve kaçır. Battal Gazi, Muhammed ve Said'i alarak Malatya'ya gelir. İhtiyar, oğullarını görüp mutlu olur. Bütün olanlar halifeye mektupla bildirilir.

Kayser-i Rum Vezirinin Kızı Biyza'yı Seyyid Battal Gazi'ye Göndermesi

Altıncı hikâyede kayserin vezirinin, kızı Beyza'yı Battal Gazi'yi öldürmek üzere göndermesi anlatılır. Battal'ın oğullarını öldürdüğünü haber alan kayser çok üzülür. Bunun üzerine kayserin veziri Akratis, Beyza adlı kızını Battal Gazi'yi öldürmek üzere Malatya'ya gönderebileceğini söyler. Kayser bu işi başarırsa Beyza'yı oğluna alacağını söyler. Bunun üzerine Yahudi tüccar Yemliha ile Beyza'yı bir sürü hediye ile Battal Gazi'ye gönderirler. Battal Gazi, Beyza'dan hoşlanır. Beyza bunu fırsat bilerek bir gece Battal Gazi'yi öldürmeye çalışır ama Battal engel olur. Beyza hemen Müslüman olup aman diler. Yahudi Yemliha İstanbul'a kaçır. Diğer taraftan bir gün Battal Gazi, dostlarıyla otururken Abdurrahman adlı kişi içeri girer. Aliyun adlı kâfirin İstanbul'da deniz kenarına ev yaptırdığını ve eline geçen Müslümanı öldürüp bahçesindeki ağaçlara kellelerini astırdığını söyler. Battal Gazi, Şemmas Pir'in yanına uğradıktan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

sonra bu deniz kenarındaki köşke gelir. Orada Muhammed bin Fellah ile karşılaşır. Bu arada Aliyun'un babası Dehyan çıkagelir. Battal Gazi, Dehyan'ı ve sonra Aliyun'u öldürüp başlarını ağaca asar. Bu arada Tarsus beyleri yardıma gelirler. Yirmi bin kâfir askerini kırarlar.

Muhammed bin Fellah ve Battal Gazi, Malatya yoluna düşerler. Yoldayken Muhammed, Mihriyayıl'ın kızının öldüğünü ve burada bir kıza âşık olduğunu belirtir. Battal Gazi, bu kızın Yahya ibn-i Efşan adlı Müslümanın kızı olduğunu anlar ve Muhammed'i kızla evlendirerek orada bırakır. Kayser, Aliyun ve Dehyan'ın ölümünü haber alınca korkusundan Battal Gazi'ye mektup yazar. İki şehrin anahtarını ona gönderir ve haraca razı olur.

Battal Gazi Malatya'da dostlarıyla otururken içeri Kasım ve Mansur adlı iki genç girer. Mallarının amcalarının gasp ettiğini ve kendilerine geri vermeye razı olmadığını söylerler. Battal Gazi, İskenderun kadısına mektup yazarak durumu düzeltmesini söyler. İskenderun kadısı gerekeni yapar ve gençlere mallarını verir. Bir iki gün sonra bu iki genç, bir kavgaya karışırlar ve adam öldürmeye teşebbüsten hapse girerler. Bunlar hapisten kaçarlar ve Kaymuna şehrine gelirler. Şehrin beyi Kantur, bunları zindana atar. Kasım ve Mansur'u Kantur'un kızı Hristiyan yapar ve Kantur bunlara önemli mevkiler verir. Bir gün Kantur, Battal Gazi'den) çok şikâyet eder. Kasım ve Mansur, Battal Gazi'yi getirebileceklerini söylerler ve bu söz üzerine Malatya'ya gelirler. Battal Gazi'ye kadının malları kendilerine vermediğini söylerler. Battal Gazi hazırlanıp yola koyulur. Yolda bir yerde uyurken bu iki kardeş Battal Gazi'yi öldürmek isterler ancak kıyamazlar ve Kantur'a haber verirler. Kantur gelip Battal Gazi'yi yakalar, zindana atıp kaysere mektupla durumu bildirir. Bu sırada Kaytur Hz. Muhammed'i rüyasında görür ve bütün beyleriyle birlikte Müslüman olur. Durum bizzat Kaytur tarafından halifeye bildirilir. Bundan sonra Kaytur Çuy-ı Ferakıb çayının kenarında Abad Kalesi'ni yapar.

Seyyid Battal Gazi Magrib'e Gidip Firdevs'i Katletmesi

Yedinci hikâyede Battal'ın Mağrib'e gidip Firdevs'i öldürmesi anlatılır. Bir gün Seyyid evde yemek yerken lokmalar elinden düşer. Battal Gazi bunun bir şeye işaret

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

olduğunu anlar. Çok geçmeden içeri Tavabil adlı bir Yahudi girer. Samiyye şehrinden geldiğini ve oranın Firdevs isimli bir padişahı olduğunu söyler. Firdevs'in kızına âşık olduğunu belirtir. Ayrıca Samiyye kalesinde yetmiş Müslümanın esir olduğunu ve Hz. Muhammed sülâlesinden insanların, Hz. Ömer ve Ebu Bekir soyundan kişilerin mahpus yattığını anlatır. Oradaki bir yaşlı kişinin kendisine mektup verdiğini ve mektubu Battal Gazi'ye iletirsen istediği kızı alabileceğini söylediğini anlatır. Eğer sevdiği kızı alırsa kendi de Müslüman olacağını belirtir. Battal Gazi, Yahudi Tavabil ile batıya doğru yola koyulur. Deniz kenarına geldiğinde Aşkar'ı bir arslana emanet eder ve gemiye binerler. Bir adaya gelirler ve orada Firdevs'in Battal Gazi'yi öldürmek üzere gönderdiği Sincar adlı pehlivanla karşılaşır. Battal Gazi onu öldürür ve Sincar'ın kılığına girip Samiyye'ye gelirler. Firdevs'e Sincar'ın Battal Gazi'nin kellesiyle geldiği haberi ulaşır. Firdevs büyük bir törenle Sincar zannettiği Battal Gazi'yi karşılar. Battal Gazi, Firdevs'in davetlisi olarak saraya gider ve orada Firdevs'i öldürür. Zindandaki Müslümanları çıkarıp onları silahla donatır. Firdevs'in meşhur on beyini de öldürür. Haber duyulunca şehir birbirine karışır, ufak bir mücadeleden sonra bütün halk Müslüman olur. Battal Gazi, peygamberin soyundan olan Asım'ı kuyudan çıkarır. Ebu Bekir neslinden Avf'ı ve Ömer neslinden Ebu Tahir'i de kurtarır. Bu arada Firdevs'in öldüğünü haber alan Calut isimli oğlu ve Harut adlı damadı ordu toplayıp kale kapısına dayanırlar. Battal Gazi, gece kâfir ordusunu birbirine kırdırır. Sabah yabancı kimsenin olmadığını gören Calut sinirlenir ve Battal Gazi'yi meydana davet eder. Battal Gazi meydana iner ve Calut'u öldürür. Bu sefer Harut hamle kılar. Bir iki hamle ardından Battal Gazi, kaçır gibi görünerek at sürer ve Harut Battal Gazi'nin ardınca gider. Battal Gazi bunu ıssız bir yerde öldürür ve Harut'un kılığına girer. Geri Harut'un çadırına gelir. Çadırda iken Harut'un kardeşi Talut'u çağırır ve onu da çadırda öldürür. Gece kaleye gider ve sabah kâfir askeri durumu öğrenince kaçışmaya başlarlar. Bu sırada Hızır peygamber bunların önünü kesip Battal'ın dinine neden girmediklerini sorar. Kâfirler Hz. İsa'nın ölüyü dirilttiğini, eğer Battal Gazi de ölüyü diriltirse Müslüman olacaklarını söylerler ve durumu Battal Gazi'ye de

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

anlatırlar. Battal Gazi hemen savaşa son verir ve kırk gün mühlet ister. Asım hazretleri, Battal Gazi'ye ölüyü diriltme duasını Hızır İlyas makamında kırk gün oruç tutarak öğrenebileceğini söyler. Battal Gazi Hızır İlyas makamına gider ve kırk gün oruç tutup ibadet ettikten sonra İlyas peygamberden ölüyü diriltme duasını öğrenir. Tekrar Samiye'ye gelir ve şehrin uluları ve halkı huzurunda Firdevs'in öldürdüğü bir kız ve oğlanı diriltir. Dirilen iki ölü de Müslümanlığa ikrar getirirler. Bütün şehir halkı Müslüman olur. Battal Gazi Ebu Bekir oğlanlarından Abdüllokmın'ı oraya halife diker ve Firdevs'in kızını Yahudi tacire verir. Yahudi tacir hemen Müslüman olur. Battal Gazi Asım hazretleri ile Malatya yolunu tutar. Geri denizden gelirler ve karaya çıkınca Battal Gazi bir nara haykırır. Arslan Aşkar'ı ve yanında yedi yüz at daha getirir.

Hikâyenin devamında Bahtiyar adlı kâfirin hikâyesine geçilir. Battal Gazi Malatya yoluna devam ederken yolda bir kaleye rast gelir. Kalenin Müslümanlara çok eziyet eden acımasız Bahtiyar adlı padişahı vardır. Battal Gazi kaleye bir çoban kılığında girer ve Bahtiyar'ı öldürür. Yedi yüz Müslümanın da hücumuyla kale ele geçirilir. Battal Gazi kaleyi yıkıp harap eder ve içindekileri Müslüman yapar. Bu arada Battal Gazi'nin Batı'ya gittiğini haber alan Kayser bunu fırsat bilip hemen Şahseb adlı meşhur pehlivanı, Sercayil ile yüz bin askerle Malatya üzerine gönderir. Malatya gazileri durumu haber alınca tekrar Malatya dışındaki Feth-i Cebel isimli dağın eteğine gelip kuyular eşerler ve kuyuların arkasına sığınır. Ancak savaş başlayınca Müslümanlar çok bunalırlar. Ahmed Tarran, Abdülvehhâb, Cude Gazi gibi on dört seçme pehlivanı esir ederler. Emir Ömer halifeye hemen mektup gönderir. Eba Müslim'in torunlarından Ali bin Mızrab on iki bin Harezmi yiğitle yetişir. Ancak savaşta Ali de çok ağır yaralanır ve bacağı kopar. Kâfir askeri tam Malatya'ya girecekken Battal Gazi yolda yetişir. Ölüyü diriltme duası ile Ali'nin kopan bacağını iyileştirir. Battal Gazi'nin gelişiyle savaş Müslümanların lehine gelişir. Battal Gazi Şahseb'i öldürür ve kâfir askeri bozulur. Savaş ganimetinden beşte bir çıkarıp Asım, Tahir ve Avk ile halifeye gönderirler. Daha sonra bu üç kişi Kâbe'ye geçip oraya yerleşirler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Seyyid Battal'ın Rum'a Gitmesi ve Esir Olması

Sekizinci hikâyede Battal'ın Battal Gazi'nin Rum'da esir olup kurtulması anlatılır. Ordunun bozulduğu ve Şahseb'in öldüğü haberini alan kayser korkar. Mücayil adlı vezir bütün yolların bağlanmasını ve Battal Gazi'nin böylece yakalanabileceğini söyler. Bu durumu haber alan Battal hemen yola koyulur. Battal'ın arkasından Musa, Cude Gazi, Ahmed Tarran, Abdülvehhâb, Nasr-ı Hubbab, Eflahun, Abdüsselam, Muhammed, Nezir, Ali bin Haşim, Yahya, Kasım ve Mansur gelirler. Battal Gazi bunların gelişine memnun olmaz ve kendisinin tek başına daha iyi mücadele edeceğini söyler. Arkadaşları Rabia hazretlerinin kendilerini buraya getirdiğini söylerler. Daha sonra aynı şekilde Tavabil de çıkagelir. Battal Gazi arkadaşlarını alır yola koyulur. Bakar ki bütün yollar tutulmuş. Oradan Mıstıran kalesine gelirler. Kalenin padişahı kâfir Kelb bin Sabbah'tır. Battal Gazi savaştan önce bir göle gusül almaya girer. Aşkar'ı ve elbiselerini gölün kıyısına bırakır. Bu arada Kelb'in baş komutanı oraya gelir. Battal'ı Battal Gazi'yi öldürmek isterler ancak Battal Gazi kurtulur. Battal Gazi'nin atını elbiselerini alıp ve arkadaşlarını esir edip kaleye giderler. Battal Gazi suda sabaha kadar yüzer. Bir manastırın önünde sudan çıkıp, manastırda karnını doyurur ve oradaki bir mağaraya sığınır. Daha sonra manastıra Kelb'in oğlu ve Şemun, Battal'ı Gazi'yi aramak üzere gelir. Battalaskerleri öldürüp Kelb'in oğlunu Müslüman yapar ve manastırdaki Hayz rahiple birlikte bütün rahipleri öldürür. Daha sonra Mıstıran'a yönelirler. Mıstıran'a gelince Kelb'in oğlu babasına olanları anlatır. Fakat Battal Gazi kendisini rahip kılığına sokar ve öyle vaazlar eder ki, kimse Kelb'in oğluna inanmaz. Battal'ı şehrin manastırına alırlar. Bu arada Kelb, oğlunun ısrarına dayanamayarak, durumu kontrol etmeleri için manastıra adamlar gönderir. Adamlar Hayz rahibin ve öbür keşişlerin öldürüldüğünü anlatınca Battal Gazi'yi şehrin içinde yakalarlar. Kayser'e mektup yazarlar. Ancak gece Kelb rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve bütün şehriyle beraber Müslüman olur. Kelb ismini Abuzer olarak değiştirir.

Kayser Battal Gazi'nin esir olduğu haberini alınca Kilbad'ı yüz bin askerle Malatya üzerine gönderir. Battal

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

durumu haber alıp Kilbad'a iki gün içinde yetişir. Bir gece Kilbad'ın çadırına gizlice girer ama Kilbad'ın çok genç olduğunu görünce belki Müslüman olur diye dokunmaz. Yanına bir mektup bırakıp gider. Ancak Kilbad Müslüman olmaz ve savaş başlar. Tam kâfir askeri bozulacakken yüz bin kâfir askeri Süheyl bin Sinbat, Tefanuş komutasında gelirler. Müslüman askeri gayretle kâfir askerini tam bozacakken bu sefer Konstantin yüz bin askerle çıka gelir. Battal Gazi'nin ölmediği ve Kelb'in Müslüman olduğu haberini alan Arakıl kayser iki yüz bin askerle desteğe yetişir. Kayser Müslüman askerin azlığını görünce beylerine bu askeri yenemedikleri için çok kızar. Battal Gazi meydana girip Kilbad'ı büyük hünlerle öldürür. Kâfir askeri bunun üzerine hücumla geçer. Battal kayserin tahtına yönelir. Elindeki süngüyü kayserin tahtına savurur. Kayser kendini tahtından aşağı atıp kaçmaya başlar. Bu durumu gören kâfir askeri bozulur. Ganimetin beşte birini Abuzer ile halifeye gönderirler. Halife de Malatya gazilerine hediyeler gönderir.

Seyyid Battal Gazi'nin Saka Suretine Girip Kayseri Katletmesi

Dokuzuncu bölümde kayserin en büyük seferi ve bu seferde Battal Gazi'nin verdiği mücadeleler ve kayseri öldürmesi anlatılır. Bir gün Battalarkadaşlarıyla otururken bir yaşlı kişi gelir ve Harcın'dan geldiğini, kölesini zindana attıklarını ve onu görmeye gittiğinde Cude Gazi'nin oğlu Musa'yla karşılaştığını söyler. Musa'nın kendisine Malatya'ya gidip Battal Gazi'ye durumu haber vermesini istediğini belirtir. Battal Gazi hemen Aşkar'a binip Harcın'a gider. Ancak kaleye girecek yol bulamaz. Ayrıca kale çok iyi muhafaza edilmektedir. Günlerce çare arar, bulamaz. Bir gün Çin padişahı, oğluna Tariyun'un kızını almak ister. Bu sebeple nişan takmak için gelirler. Battal Gazi bunlara saldırır, kimini öldürür, kimi canını zor kurtarır. Tariyun hemen oğlu Kasura ile ordu gönderir. Battal Gazi orduyu bertaraf edip Kasura'yı dağa çıkarır. Tariyun hemen dağa komutanı Mahiyar ile binlerce kişilik ordu gönderir. Battal Gazi bunları da kılıçtan geçirir. Bu sefer Tariyun kendisi binlerce asker ile dağa çıkar. Battal'ı namaz kılarken yakalarlar. Hemen kaysere mektup yazıp Battal

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Gazi'nin yakalandığını bildirirler. Battal Gazi'yi zindana atarlar. Musa, Battal Gazi'yi görünce üzülür. Battal Gazi üzülmemesini, her işte hikmetler olduğunu söyler. Aradan bir hafta geçer. Tariyun'un kızı Battal Gazi'yi Hristiyan etmek için sık sık yanına gelmeye başlar. Ancak ne etse Battal Gazi'yi döndüremez. En sonunda Battalgaipten bir sofraya yemek indirir ve kız bu olay karşısında hayrete düşer ve ah vah ederek oradan ayrılır. Bu arada duvar yarılar ve gaipden taşçı kazması Battal Gazi'ye verilir. Battal bununla prangalarını kırar, zindanın duvarını kazıp dışarı çıkar. Gülendam'ın odasına gelir. Bu arada Gülendam da peygamberimizi rüyasında görmektedir. Rüyasında Hz. Muhammed Gülendam'ı Battal Gazi'ye verir. Kız uyandığında Battal Gazi'yi karşısında bulur. Hemen zindancıyı çağırıp olan bitenden kimseye bahsetmemesini söyler. Zindancı da rüyasında Hz. Muhammed'i görmüş ve Müslüman olmuştur. Gece yarısı gelip bütün esirleri dışarı çıkarırlar. Esirler Battal Gazi ile Gülendam'a nikâh yaparlar. Battal Gazi Musa'yı ve dokuz yaşlı esiri Malatya'ya gönderir ve olan bitenlerden kimseye bahsetmemeleri için tembihler. Kendi Gülendam'ın yanında kalır.

Gülendam babasıyla otururken kayserden mektup gelir. Kayser, mektupta Battal Gazi'yi şehrin ortasında hemen yakmasını emreder. Gülendam bunu duyunca babasına Battal Gazi'nin sağ olmadığını söyler. O sırada zindancı içeri girer ve esirlerin kaçtığı yolunda feryat eder. Zindanda bir kâfir esir ölüsü vardır. Gülendam bunun Battal Gazi olduğunu söyler. Tariyun ölü cesedi ateşte yakar ve küllerini kaysere gönderir. Kayser bu küllerini yüzüne gözüne sürer. Bu haber Malatya'da da duyulur. Battal Gazi'nin arkadaşları, halife ve bütün Müslümanlar yasa boğulurlar. Zeynep hatun üzüntüsünden ödü patlayıp ölür. Bu arada kayser Battal Gazi'den kurtulduğunu zannederek bütün askerini İstanbul'da toplar. Bütün kâfir memleketlere haber salar. Kayserin bu hazırlığından halifenin haberi olur. Her iki taraf da savaş hazırlığına başlar. Her iki taraf da kendilerine bağlı ve yakın yerlerin hepsine mektuplar yazıp asker toplarlar. Bu sırada Tariyun da askerini toplayıp kaysere katılmak üzere yola koyulur. Gülendam hamiledir. Battal Gazi Gülendam'ı babasının yanında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

bırakıp kayserin ordusuna doğru yola koyulur. Kalun iklimine gelir ve Şemun'un sayısız askerle orada konakladığını görür. Kayser sürekli asker toplamaktadır. Asker yere göğe sığmaz olur. Yüz kere yüz bin asker toplanır. Battal Gazi Kudüs'e gelince kendini ve atını siyaha boyayıp Hintli kılığına girer. Tariyun'un oğlu Kasura'nın yanına gider. Oradan kaçıp İstanbul'a gelir ve kayserin ordusunda saka suretinde dolaşmaya başlar. Her gece meşhur beylerden 5-6 tanesini öldürür. Kayser dahi bu durumdan âciz kalır. Bunun üzerine herkes tanıdığına kefil olsun denilir. Herkes birbirine kefil olur ancak Battal Gazi açıkta kalır. İncil'den ayetler okur ve kaysere dil döker. Kayser bundan etkilenip Battal Gazi'ye kefil olur. Battal yine geceleri kayserin beylerini öldürmeye devam eder. Kayser baktı olacak gibi değil, hemen orduya hareket emri verir.

Kayserin hareket ettiğini haber alan halife de bir buçuk yıldır topladığı askerle yola çıkar. Battal Gazi kayserin ordusunda sürekli beyleri öldürmeye ordunun huzurunu bozup zayıflatmaya devam eder. Bu arada kaysere Müslüman ordusunun öncü kuvvetinin görüldüğü haber verilir. Kayser askerlerin bir bölümünü oraya gönderir. Müslüman ordusundan haber getirecek adam aranır. Battal Gazi hemen bunu yapabileceğini söyler. Sonra gece geri gelip Kapus'u kaçıır. Konstantine gelip Kapus'un Müslümanları bulduğunu ve acele yardıma gelmesi gerektiğini bildirir. Gece vakti Kapus'un ordusuyla Konstantin'in ordusunu karşı karşıya getirir ve onları birbirine kırdırır. Konstantin'i de kaçıır. Bu şekilde oyunlarla Battal Gazi Kapus'u, Şemun'u, Tariyun ve oğlunu kaçırp bunları Şemmas'ın yanındaki bir su kuyusuna hapseder. Yine benzer bir oyunla kayserin veziri Akratis'in ordusuyla Tariyun'un ordusunu birbirine kırdırır. Ölen kâfirin haddi hesabı belli değildir. Akratis, bunları Battal Gazi'nin yaptığını anlar ama o da bunları yapan kişinin Battal Gazi değil de Hintli bir zenci olduğunu zanneder. Battal Gazi kayserin ordusuna epeyce zarar verir ve Malatya'ya gelir. Malatya'da herkes uzaktan onu Battal Gazi'ye benzetir fakat yakına gelince onun siyah olduğunu görüp şüphede kalırlar. Battal Gazi herkese kendini cinni olarak tanıtır. Müslüman öncü birlikleri Akratis'le karşılaşır. Akratis çok Müslümanı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

şehit eyler. Battal Gazi en sonunda meydana inerek onlarca kâfir beyini öldürür. Her gün dağdan siyah cinni şeklinde iner akşam olunca tekrar geri çıkar. Gece vakti Akrotis'in ordusunu birbirine kırdırır. Bu haberleri alan kayser bir ara aklını yitirir. Hekim ararlar, bu arada oraya gelen Battal Gazi hekim kılığında kaysere ilaç sürer. İlaç kayserin saçını sakalını döküp yüzüne bakılmaz hâle getirir. Müslüman orduları tekrar Feth-i Cebel dağının eteğinde konaklarlar. Kâfir ve Müslüman orduları karşı karşıya gelirler. Her iki taraftan da kırılanın haddi hesabı belli değildir. Ne zaman ki Battal Gazi dağdan iner durumu hemen Müslümanların lehine çevirir. Bu savaşlar sırasında halife de yetişip Müslüman ordusuna katılır. Halifenin geldiği akşam Battal Gazi gizlice kayserin çadırına gider. Ahmed Tarran ve Mumlan Gazi'yi oradan kurtarır. Onlara Müslüman ordusuna müjde vermelerini Battal Gazi'nin ölmediğini söylemelerini ister. Battal tekrar kayserin çadırına gelip kaysere ot koklatıp bayıltır ve onu dağa çıkarır. Sıkıca bağlar ve sonra onu uyandırır. Kaysere kendisinin İsa Mesih olduğunu ve Battal Gazi'nin ölmediğini, Battal Gazi'nin ancak onun elinden öleceğini söyler. Tekrar ot koklatıp bayıltır ve çadırında yattığı yere koyar. Sabah kayser uyanır ve rüya gördüğünü zanneder. Beylerine Battal Gazi'yi ancak kendisinin öldürebileceğini, bunu İsa Mesih'in kendisine söylediğini belirtir. Battal Gazi o gün gerçek kimliğiyle meydana girip kayseri ister. Beyler ilk önce meydana kayseri salmazlar. Ama meydana kim girdiyse ölür. Kayser, Battal Gazi'yi ancak kendisinin öldürebileceğine inanarak en sonunda meydana girer. Battal Gazi, kayseri de öldürür. Kâfir ordusu dehşete düşer. Müslümanlar sevinirler. Bu arada morali bozuk ve zayıf düşen kâfir askeri birden hücum ederler. Müslümanlar kâfir askerini bozup savaşı kazanırlar. Battal Gazi Şemmas Pir'in manastırındaki kuyudan Konstantin, Şemun, Tariyun, Kalun ve Kapus'u çıkarıp getirir. Battal Gazi bunları öldürmek ister. Ancak halifenin yanında Ukbe isimli gizli din tutan bir kadı vardır. O engel olup sabaha kadar mühlet ister. Bunları alıp çadırına gider ve kendisinin Hristiyan olduğunu ve haracı kabul edip barış yapmalarını, kayserin intikamını kendinin alacağını söyler. Sabah olunca barış sağlanır, halife Konstantin'i kayser yapar ve her yıl haraca

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

bağlayıp Müslümanlara kötülük yapmaması hususunda söz alır. Bundan sonra halife birkaç gün Malatya'da kaldıktan sonra bütün padişahlar ve beyler memleketlerine hareket ederler.

Fitne Ukbe Kadı Melunun Hikâyesi

Onuncu bölümde halifenin kadısı Ukbe'nin yaptığı fitneler anlatılır. Emir Ömer bir gün halifenin adına ziyafet verir. Ziyafet sırasında Ukbe, bir lokmayı Battal Gazi'ye bir lokmayı Tevabil'e, bir lokmayı da Ebu Ömer oğlanlarından Abdurrahman'a verir. Lokmalar zehirlidir. Birkaç gün geçtikten sonra halife Battal Gazi'yle vedalaşıp Bağdat'a döner. Battal Gazi ve arkadaşlarına verilen zehir yavaş yavaş tesir eden zehirlerdendir. Aradan günler geçer. Bir gün Tevabil titrer ve rengi değişip ölür. Peşinden aynı şekilde Abdurrahman zehirlenip ölür. Birkaç gün sonra da Battal Gazi titremeye başlar. Her tarafı şişer. Saçı ve sakalı dökülür. Hemen halifeye panzehir göndermesi için durum bildirilir. Halife panzehir gönderir. Ukbe, panzehiri götüren postacıyı buldurup şehit ettirir. Ukbe hemen Konstantin'e mektup yazıp durumu bildirir. Konstantin haberi casuslarına doğrulatinca yanında hazır bulunan yüz bin askere hemen emir verip acele Malatya üzerine yürürler.

Battal Gazi gün geçtikçe ağırlaşır. Muhammed bin Fellah bir ağaç altında Battal Gazi için ağlarken Rabia hazretleri gelip Muhammed'i alıp Battal'ın yanına gelir. Battal Gazi'nin ağzına bir damla panzehir koyar. O an Battal Gazi'nin gözleri açılır. Şişeyi içince kusarak bütün zehri vücudundan dışarı atar. Şişenin dibinde kalanı yüzüne sürer. Hemen saçı sakalı yerine gelir.

Bu ara kayserin geldiğini haber alan Malatya şehrinde ortalık karışmıştır. Battal Gazi arkadaşlarıyla kayserin ordusunu karşılayıp hücum ederler ve kâfir askerini bozguna uğratırlar. Konstantin kaçarak canını zor kurtarır.

Battal Gazi tamamen iyileşince Tariyun'a mektup yazıp Gülendâ'm'ı hemen göndermesini ister. Tariyun korkusundan hemen kızını çeyiziyle birlikte gönderir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Ukbe, Battal Gazi'nin ölmediğini görünce halifeye ve Mumlan-ı Gazi'ye zehir verir. Halife vefat eder ve yerine oğlu Müslim geçer.

Bu arada Abdülvehhâb, Cuy-ı Ferakib kenarında bir makam yaptırmıştır. Herkes bir hediye verir. Battal Gazi'nin bir şeyi olmadığı için ava çıkar. Avda iken kayserin Çin padişahının oğlu için gönderdiği kız kardeşini görür. Kızın adı Hümayun Dilefruz'dur. Battal Gazi kızı çeyiziyle alır. Kız birkaç kez kurtulup kaçtıysa da Battal Gazi tekrar yakalar ve kızı halifeye gönderir. Halife Dilefruz'u çok beğenir ve devamlı onunla beraber olur. Kayser kız kardeşinin halifeye götürüldüğünü duyunca çok üzülür. Ukbe, halifeye mektup yazarak kardeşini kaçıracağını söyler ve halife avdayken Dilefruz'u kaçırtıp İstanbul'a gönderir. Daha sonra Ukbe, halifeye Battal Gazi'nin Dilefruz'u Abdülvehhâb için kaçırdığını söyler. Halife bu duruma çok sinirlenir ve Abdülvehhâb ile Battal Gazi'yi idam ettirmek için Bağdat'a çağırır. Battal Gazi halifeden kırk gün mühlet ister. Bu mühletin sonunda Dilefruz'u İstanbul'dan alıp getirir. Yolda Ukbe'nin kaysere gönderdiği mektupları casuslardan yakalar. Battal Gazi Abdülvehhâb asılmak üzereyken yetişir. Ukbe'nin gizli Hristiyan olduğunu evindeki gizli tapınağı bularak kanıtlar. Halife bu duruma çok üzülür ve Battal Gazi'den özürler diler. Ukbe'yi Battal Gazi'ye verir. Ukbe, Battal Gazi'ye kendisini kayserin satın alacağını ve kendisini öldürmemesini söyler. Kayser çok mal gönderir ve Ukbe'yi satın alır. Yolda giderlerken Ukbe'yi tekrar yakalar. Kayser Ukbe'yi tekrar satın alır ve Ukbe İstanbul'a gelir. Kayser Ukbe'yi İstanbul kadısı yapar. Ukbe kadı olunca öküzü keçi, keçiye tavuk denilmesini ve fiyatının da ona göre ayarlanmasını emreder. İstanbul halkı bundan çok eziyetler görür.

Bir gün Battal Gazi otururken İstanbul'daki dostu Müheng içeri girer ve olanları anlatıp Ukbe'den şikâyet eder. Battal Gazi, Aşkar'a binip İstanbul'a gider. Pazarda dururken bir genç, öküz satmaktadır. Ukbe'nin adamları gence bu keçiye kaçta satarsın derler. Genç, hayvanın keçi olmadığını öküz olduğunu söyler. Ukbe'nin adamları gence iyi bir sopa atıp bir daha böyle söylememesini emrederler. Adamlar gidince Battal Gazi öküzün kaç lira olduğunu sorar. Genç, böyle söylememesini yoksa

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

başının belaya gireceğini belirtir. Battal Gazi öküzü satın alır. Bir zaman sonra Ukbe'nin adamları gelir ve öküzü keçi fiyatına Battal Gazi'den alırlar. Battal Gazi öküzün kuyruğunun kendisine verilmesi şartıyla kabul eder ve öküzün kuyruğunu alarak keçi fiyatına öküzü verir. Daha sonra bu öküz kuyruğunu yüzüp her tarafına çivi çakarak onu çiviyle döşer. Daha sonra Ukbe'nin evine kadın kılığında girerek onu falakaya yatırır ve her vuruşunda "Bu keçi kuyruğu mudur yoksa öküz kuyruğu mudur?" diye sorar. Ukbe'yi iyice döver. Kayser Ukbe'yi kullanılmayan eski bir hamamına saklar ve orada tedavi ettirir. Battal Gazi sonunda orayı da bulur ve doktor kılığında Ukbe'nin yanına girip tekrar o çivili kuyrukla aynı soruyu sorarak onu döver. Her tarafı yara bere içinde kalır. Kayser Ukbe için bir meydan ortasında çadır kurdurur, etrafını askerle doldurup orada tedavi ettirmeye başlar. Battal Gazi ne yaparsa yapsın Ukbe'nin yanına sokulamaz. En sonunda deli bir ata binen askeri görür. Askerle atı üzerine sohbete başlar. Frenk askeri atının en iyisi olduğunu iddia eder. Battal Gazi de inanmamış gibi görünerek bunu kanıtlamasını ister. Elindeki kuyruğu gösterip bunu Ukbe'ye göstermesini ve "Keçi mi öküz mü kuyruğu" olduğunu sormasını ve kuyruğu çadıra atıp kaçmasını ister. Asker denileni yapar ve çadıra gidip kuyruğu sallayıp aynı soruyu Ukbe'ye sorar ve kuyruğu Ukbe'nin önüne atıp geri dönüp kaçır. Ukbe şoka girmiştir. Şoktan çıkınca Battal Gazi'yi bırakmamaları için feryat eder. Bütün askerler Frenk askerinin peşine düşerler. Battal Gazi rahatça çadıra girip Ukbe'nin derisini yüzer. Deriye ot doldururlar ve kırk yıl Malatya kalesinde asılı kalır.

Seyyid Battal Gazi'nin Hindistan'a Gidip Devî Katletmesi

On birinci hikâyede Battal Gazi Hindistan'a gider. Bir gün Battal Gazi'nin oğulları mektepten mezun olurlar ve hocalarına hediye götürmek isterler. Battal Gazi sırtındaki cübbesini çıkarıp verir. Çünkü başka malı yoktur. Gülendâtt Battal Gazi'ye böyle uygun olmayacağını söyler. Battal Gazi de Emir Ömer'in kızını almaya karar verir. Gidip ister. Ancak Emir Ömer işi yokuşa sürüp karısının aklıyla Battal Gazi'den Hindistan'daki ak fülle birlikte çok mal mülk ister. Battal

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Gazi bunu kabul eder ve Hindistan yoluna koyulur. Hızır peygamberin de yardımıyla hemen Hindistan'a gelir. Orada Tantaniyye şehrine varır. Şehrin padişahı Mihraseb Battal Gazi'yi davet etmek üzere bir kulunu gönderir. Battal Gazi kafir olduğu gerekçesiyle daveti kabul etmez ve orada kavga olur. Bütün şehrin askeri Battal Gazi'ye hücum ederler. Battal Gazi çok yara alır ve bir viraneye sığınır. Mihraseb'in veziri gece rüyasında peygamberimizi görüp Müslüman olur ve gelip Battal Gazi'yi alıp saraya götürür. Ona hizmet eder. Behnam daha sonra Battal Gazi'yi Mihraseb'in huzuruna çıkarır. Mihraseb konuşan putunu Battal Gazi'ye gösterir. Putun içinden şeytan konuşmaktadır. Battal Gazi Kur'an okuyunca put yüzüstü yere düşüp parçalanır ve kelime-i şahadet getirir. Mihraseb bunu görünce İslamın hak din olduğunu anlar. Battal Gazi'ye döner ve bir devin kızını kaçırdığını eğer getirirse bütün memleketiyle Müslüman olacağını söyler. Seyyid Behnam ile birlikte yola koyulur. Yolda kırk karış boylu Ancaf zengi ve kardeşi Azraf zengi vardır. Onları yenerek Müslüman eyler. Yedi gün yoldan sonra bir kaleye gelirler. O kalede esir olan Kıravan şahının kızı Battal Gazi'yi karşılayarak devin yerini gösterir. Battal Gazi tahtı kaldırıp devin gittiği yere gitmek ister ama bir deniz kenarına gelir. Nasıl geçeceğini düşünürken Yunus peygamberi içinde taşıyan balık gelip Battal Gazi'yi alır ve deniz içinde devin olduğu yere getirir. Battal Gazi devi öldürüp bütün kızları kurtarır ve geri gelir. Bütün memleket padişahları gelip kızlarını görürler ve Müslüman olurlar. Battal Gazi, Mihraseb'e ak fili sorar. Mihraseb o filin Heylan sulatnının elinde olduğunu haber verir. Yedi gün yol gittikten sonra bir meydanda Mısır sultanının ve Heylan sultanının savaştığını görür. Mısır sultanı tam yenilecekken Battal Gazi'nin yardımıyla kurtulur. Ak fil Heylan'ın altındadır. Ak fil Battal Gazi'yi görünce Heylan'ı ayağının altında ezip Battal Gazi'ye gelip muti olur. Battal Gazi ak fili ve Emir Ömer'in istediği malların hepsini alıp Malatya'ya gelir. Ancak Battal Gazi Hindistan'da iken kayser gelip şehri harap etmiştir. Emir Ömer'in kızını da kaçırmışlardır.

Battal Gazi Aşkar'a binip Rum'a yönelir. Ladikiyye'ye gelir. Orada nişanlısının vezirin oğlu Behmen'e verilmek üzere düğünün yapıldığını görür. Bu sırada Ukbe'nin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

oğlu Velid, Battal Gazi'yi tanır ve ayağına düşüp Müslüman olduğunu söyler. Battal Gazi vezirin oğlunu öldürüp nişanlısını kurtarır ve Velid ile Malatya'ya gelir. Düğün yapıp Emir Ömer'in kızını Battal Gazi'ye verirler. Ak fili halifeye gönderirler.

Seyyid Battal Gazi'nin Ketayun ile Macerası

On ikinci bölümde Battal Gazi'nin Ketayun ile macerası anlatılır. Bir gün Velid, Battal'ın (Battal Gazi'nin) evine gelir ve Battal Gazi'nin karısı Fatıma'yı saçlarını tararken görüp âşık olur. Bir gün Battal Gazi ile bağa giderler. Velid, bağın anahtarını unuttuğunu söyleyerek Battal Gazi'nin evine Fatıma'yı kaçırmaya gelir. Fatıma buna teslim olmayıp bir uçurumdan düşerek ölür. Velid, İstanbul'a kaçar. Battal Gazi ardınca takip eder. Bir manastıra gelir, ancak içerde Velid vardır ve bunu tanır. Battal Gazi içeri girip Velid'i öldürmeye çalıştıysa da Velid kaçmayı başarır. Battal Gazi kaç kez yakaladıysa da Velid her seferinde kurtulur. Battal Gazi yolda giderken bir yiğitle cenk eyler. Yiğidi alıp yere vurduğunda bunun bir kız olduğunu görür. Kız meşhur Ketayun'dur. Kendisini yenen bir yiğit bugüne kadar çıkmamıştır ve ilk yenenle evlenecektir. İsmi Adn-ı Banu'dur. O gün meydana toplanırlar. Kız kendini isteyen bütün erkekleri helak eder. Battal Gazi tekrar onu yener ve Bedrun şaha verir. Hamiran durumu öğrenir ve düğün hazırlıkları yapılır. Bedrun şah ve Adn-ı Banu Müslüman olur. Gerdek gecesi Adn Battal Gazi'yi ağlarken görür. Battal'ın eşleri ölmüştür ve üzgündür. Adn ona Mehpeyruz'un kızkardeşi Ketayun'dan bahseder ve o kadar anlatır ki Battal Gazi görmeden âşık olur. Ancak Ketayun, Battal Gazi'nin korkusundan denizin ortasında bir kulede oturur. Battal Gazi, Ketayun'un yardımıyla onu çıkarır. Ancak Velid Hamiran'a gidip durumu haber verir. Hamiran askerle yolları keser. Battal Gazi kaleye sığınıp askerle devamlı vuruşur. Ancak bir gün Ketayun Battal Gazi'yi ilaçla uyutur. Battal Gazi'yi tutup esir ederler. Battal Gazi bir ara bağlarını kırıp elli altmış kâfiri tepeler. Ancak tekrar yakalanıp Sülukiyye'de büyük bir ağaca bağlanır. Kıravan şahı oğlu ve askerleri Battal Gazi'nin başını beklerler. Uyuduklarında Allah tarafından bir yılan gelip onların yemek kaplarına kusar. Askerler ve Kıravan şahının oğlu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

yemeği yiyince zehirlenip ölürlər. Ketayun sinirlenip Battal Gazi'ye kılıç çalar. Kılıç yanlışlıkla Battal Gazi'nin elindeki bağları keser. Battal Gazi birçok beyi öldürür ancak kâfirler üstüne çullanıp bunu tekrar yakalarlar. Kayser gelip Battal Gazi'yi Erces dağındaki kuyuya, cehennem çukuruna attırır. Battal Gazi kuyuda şahmaran ile karşılaşır ve bir canavar vesilesiyle kurtulur. Battal Gazi'yi hâli Adn ve Bedrun tarafından Malatya'ya bildirilir. Bu arada Battal Gazi'nin öldüğünü duyan Fağfur-ı Çin Ketayun'u kendine vermesi şartıyla iki yüz bin askerle Malatya'ya yürür. Ketayun bu işten hoşlanmaz ve Battal Gazi'ye yaptıklarından dolayı pişman olur. Gece gündüz ağlamaya başlar ve kuyunun başında bekler.

Kayser bütün askerini toplayıp Malatya tarafına yürür. Malatya'da savaş başlar. Adn ve Bedrun orada şehit olurlar. Müslüman askeri çok bunalır. Halife yardıma yetişir. Bu arada Battal Gazi, Ketayun'u alıp Malatya'ya yönelir. Malatya'da Müslümanlar zor durumdadır. Birçok ulu gaziler esir edilmiştir. En sonunda Halife baş açıp Allah'a yalvarmaya başladığında Battal Gazi yetişir. Savaşı hemen Müslümanların lehine çevirir. Gece gizlice kayserin ordusuna girip esir arkadaşlarını kurtarır. Hile ile Kıravan şahı ve Şemun'u alıp ağaca sıkıca bağlar. Gece kayseri ve kırk adı belli beyini alıp şehrin önüne darağaçları yaptırıp bunları asar. Kâfir askeri bunu görünce bozulup yenilir. Kayser ölünce yerine Esatur'u kayser yaparlar. Battal Gazi, Esatur ile barışıp onu haraca bağlar.

Seyyid Battal Hazretleri'nin İstanbul'a Gitmesi

On üçüncü bölümde Battal Gazi'nin İstanbul'a gitmesi konu edilir. Bir gün halife ava çıkar ve o esnada ağacın dibinde burnu kulağı kesik bir adam yatar. Halifeyi görünce Esatur'dan şikâyet eder ve Halife için getireceği mallara Esatur'un el koyduğunu ve kendisini bu hâle koyduğunu anlatır. Halife bunu duyunca dokuz yüz bin asker toplayıp İstanbul üzerine yürür. Kayser de bunun üzerine dokuz yüz bin asker toplar. İki ordu Cebel dağında karşı karşıya geliler. Karşılıklı vuruşmalardan sonra Esatur meydana girer. Battal Gazi tam Esatur'u öldüreceği sırada Esatur kaçır ve iki ordu birbirine girer.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Esatur hemen yedek at ile kaçır. Kâfir ordusu bozguna uğrar.

İslam ordusu hazırlık görüp İstanbul'a yönelir. Esatur mal ile asker toplar. Ancak askerle Battal Gazi'yi durduramayacaklarını anlayınca büyücü ifritleri çağırırlar. Büyücü Harus'a mektup yazarlar. Harus ordusuyla çıkagelir. Harus, Battal Gazi'yi tek başına yenemeyeceğini, bu sebeple Zülkarneyn'in mezarında bulunan Güzende cazuyu çağıracağını söyler. Büyücüler ilk olarak İslam askerlerini zor durumda bırakırlarsa da Battal Gazi çeşitli dualar okuyarak onların büyülerini yok eder ve Hızır'ın verdiği oklarla büyücüleri öldürür. Kayserin ordusu tekrar yenilir. Kayser kaleye sığınır. Barış ister. Battal Gazi, Esatur'dan bir gön yeri ister. Esatur kabul eder. Battal Gazi bir hayvanı yüzüp derisini ince kıyım kesip şehrin yarısını alır. Oraları yıkıp mescit ve Müslüman mezarlığı yaparlar. Esir olan Şemmas Pir çıkarılır. Ancak hemen vefat eder. Müslüman mezarlığına gömülür. Esatur haracı kabul eder. Halife Malatya'ya döner ve yedi gün kaldıktan sonra Bağdat'a hareket eder.

Abdülvehhâb Gazi'nin Rum'a Gidip İslam'dan Çıkması

On dördüncü bölümde Abdülvehhâb Gazi'nin Rum'a gitmesi ve İslam'dan çıkması konu edilir. Muharrem ayında Mutasım halife vefat edip yerine Mümin halife geçince Malatya'nın uluları halifeyi ziyaret etmeye giderler. Şehrin başına Abdülvehhâb'ı dikerler. Battal Gazi, oğulları Beşir ve Nezir'i Abdülvehhâb'a emanet eder. Ancak bir gün Beşir ve Nezir kaybolur. Abdülvehhâb onları aramak için Rum'a gider. Ancak Rum'da da birçok ulu kişinin kızı oğlu kayıp olmuştur ve bunu Battal Gazi'den bilirler. En son kayserin veziri Akranus'un kızı kaybolur. Bunun üzerine kayser üç yüz bin askerle Mamuriyye'ye gelir. Abdülvehhâb Rum'a gelmiştir. Namaz kılarken Esatur'un beyleri onu yakalayıp hapse atarlar. Abdülvehhâb'ı öldürmezler ama din değiştirmesi için çok uğraşırlar. Esatur'un kızı Hurmenk Abdülvehhâb'ı baştan çıkarır ve Abdülvehhâb dil ile Hristiyanlığa geçer. Battal Gazi Malatya'ya gelir. Oğullarını bulamayınca durumu öğrenip Rum'a doğru yola çıkar. İstanbul'a gelip kayserin sarayına Çin elçisi kılığında girer ve Abdülvehhâb'ın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

ağzına bir yumruk atar. Ancak daha sonra Battal Gazi kaçmayı başarsa da Falıkrat tarafından yakalanır. Falıkrat hemen kaysere haber verir. Esatur yola çıkar. Battal Gazi hile ile elini çözüp Falıkrat'ın yerine geçer ve Falıkrat'ı da kendi yerine geçirir. Kayser Falıkrat'ı Battal Gazi zannedip odun getirtip ateşte yaktırır.

Battal Gazi oğullarını aramaya devam eder. Bu sırada oğullarını devlerin kaçırdığını öğrenir. Yolda Güzende cazunun karısının olduğu yere gelir ve büyücü kadını da öldürür. Ancak dağdan gürültülü ses gelir. Güzende cazunun oğlu, Battal Gazi'ye annesini, babasını nasıl öldürdüyse oğullarını da kendisinin öldürdüğünü söyler. Battal Gazi dağa tırmanır ve Zülkarneyn'in kızlarını kapattığı makama gelir. Daha önce evlenmek için teyzelerinin aklına uyup annelerini zehirleyen kızlarını Zülkarneyn buraya hapsedmiş ve veziri Arastatalis buraya Battal Gazi'nin geleceğini haber vermiştir. Bunun üzerine Zülkarneyn Battal Gazi'ye hitaben mektup yazar. Battal Gazi mektubu okuduktan sonra makamın içinde birçok esir kız görür. Kayserin kızı da oradadır. Battal Gazi ifritin odasına girer. İfrit kızları şişe bağlamış pişirmektedir. Battal Gazi orada ifriti öldürüp kızları kurtarır. İstanbul'a doğru yola koyulurlar. Bu arada Battal Gazi, İstanbul'da Abdülvehhâb'ı görüp onu tekrar İslam dinine çevirir.

Kayser Malatya'ya varmış ve kâfir askeri ile Müslümanlar saflar bağlayıp durmuşlardır. Battal Gazi Malatya'ya yetişir. Kayser, Battal Gazi'yi ateşte yaktığını zannetmektedir. Battal Gazi'yi görünce şok olur. Kızının Müslüman olduğunu öğrenince içi yanar ve o gün cenk olmaz. Battal Gazi her zaman olduğu gibi savaşı Müslümanların lehine çevirir. En sonunda kâfir askeri bozulur ve Esatur yedek atla İstanbul'a doğru kaçır. Bir manastıra gelir ancak Battal Gazi onu manastırda yakalar, Malatya'ya getirir. Battal Gazi, Müslüman olmasını teklif eder. Esatur, oğlu Tekfur'u bulup getirirse Müslüman olacağını söyler ve bu teklifi yazılı olarak da Battal Gazi'ye sunar.

Seyyid Battal Gazi'nin Kaf Dağı'na Gitmesi

On beşinci bölümde Battal Gazi, Kaf dağına oğullarını ve Tekfur'u kurtarmaya gider. Esatur, Battal ile birlikte

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Sinbat kalesine gelip deniz kenarına erişir. Esatur en iyi gemicisi Kantar'ı Battal Gazi'ye vererek gönderir. Altı ay denizde gezerler ama iz bulamazlar. Bir gün bir ulu dağ görünür. Gemiye oraya getirirler. Akşam olunca dağdan bir ateş görünür. Battal Gazi oraya gider. Kırk zenci ifrit oturmuşlardır. Seylan şehrinin padişahı Asced'in Dilefruz adlı kızını kaçırmaya gelmişlerdir. İfritlerin başı kızı kaçırp gelir. Battal Gazi bunları uykuda basıp öldürür ve kızı tekrar sarayına iletir. Kendisi bir çeşme kenarında uyur. Uyandığında çevresinde, Hz. Muhammed'i rüyasında görüp yanına gelen dervişleri görür. Onların makamına gidip yiyip içerler. Yedi günden sonra gitmek isteyince dervişler izin vermez ve Hz. Muhammed'in burada kırk gün kalmasını söylediğini iletiler. Bunun üzerine Battal Gazi, harçlık olması için kolundaki bir cevheri satmak üzere dervişlere verir. Dilefruz Battal Gazi'yi bulunca, Battal Gazi'ye ve dervişlere mücevherler hediye eder. Dervişler bu cevherleri satıp harçlık etmek isteyince kuyumcu bunları Asced'e şikâyet eder. Asced bunları, kendi hazinesini soymaları gerekçesiyle tutuklatır. Tam ortalık karıştığında Dilefruz gelip babasına olanı biteni anlatır. Asced Müslüman olup kızını Battal Gazi'ye verir. On gemi ve on bin asker hazır edip yola koyulurlar.

Battal Gazi bir adaya çıkar. Adada zengi ifritleri yendikten sonra denizden bir sandığın geldiğini görür. Sandıkta bir çocuk vardır. Çocuk Müslüman olduğunu, babası ölünce Yahudi amcasının gelip şehri aldığını söyler. Battal Gazi gidip şehri teslim alıp çocuğu tekrar oraya sultan yapar ve Kaf dağına doğru yola devam eder. Yedi gün sonra Asced, bundan sonra insan olmadığını ve başka varlıkların memleketi olduğunu söyler. Bir ak dağa varırlar. Yol bulup Asced askerini dağa çıkarıp konaklar. Çevrelerini canavar kılıklı garip varlıklar sarar. Asced iyice korkmuştur. Bu arada Battal Gazi rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali uyanınca suyun yüzünden gelen elmayı yemesini söyler. Battal Gazi uyanınca suyun yüzünden gelen elmayı yer ve bu diyarın yetmiş iki dilini öğrenir. Asced'in yanına çıkar. Bakar ki canavarlar ulumaktalar. Onların diliyle konuşur ve padişahlarını öldürüp derisini yüzüp onun kılığına girer. Oradan da on gemi ve on bin asker alır. Oradan Kıl Buraklar'ın diyarına

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

giderler. Battal Gazi onların padişahı Unuk'u da öldürüp derisini yüzüp onun kılığına girip on gemi ve on bin asker alır. Toplam otuz bin askerle Kaf dağına varır. Deniz bittiği yere gelirler. Battal Gazi orada dolaşırken beş bin yaşında Zülkarneyn zamanından kalan pirlere karşılaşır. Onların birisini Hilal cazuya elçi gönderir. Ancak Hilal cazu onu öldürür. Battal Gazi getirdiği canavarlara savaş mahalline geldiklerini ve savaşmalarını emreder. Yedi gün katı savaş olur. En sonunda Hilal cazu Battal Gazi ile karşılaşır. Battal Gazi, Hızır'ın oklarından ona fırlatır ve elini deler, kılıçla kolunu koparır. Hilal cazu şehre kaçır. Battal Gazi, Hızır'ın yardımıyla şehre girer ve Hilal cazuyu bulup oğullarını sorar. Hilal cazu oğullarını perilerin aldığını söyler. Battal Gazi, Hilal cazuyu öldürüp tahtın altında mahpus olan Tekfur'u kurtarır. Oradaki bütün cazular kaçır dağılırlar. Battal Gazi orada Zülkarneyn makamını ziyaret eder.

Bir süre sonra Tamus-ı Peri çıka gelir. Battal Gazi'ye teşekkürlerini sunar ve oğullarının kendi damadı olduğunu ve yüz bin perinin padişahı olduklarını söyler. Hızır gelerek Battal Gazi'ye acele etmesini çünkü İslam'ın üzerine düşman geldiğini haber verir. Battal, hemen İstanbul'a gelip Esatur'un yanına çıkar. Esatur hastadır. Oğlu Tekfur'u görüp Müslüman olur ve çok geçmeden ölür. Battal Gazi Tekfur'u kayser yapıp oğlu Beşir'i onun yanına bırakır.

Seyyid Battal Gazi'nin Babek Melunı Katletmesi

On altıncı hikâyede Babek adlı sahte peygamber anlatılmaktadır. Battal Gazi bir gün pınarın başında otururken Bağdat tarafından bir kervan gelir. Kervanın ulusu Mümin halifenin vefat ettiğini yerine Mutasım'ın halife olduğunu ancak yalancı bir peygamberin türediğini, bu kişiye ok batmadığını ve kılıç kesmediğini söyler. Domuz etine ve şaraba helal dediğini, ne derse olduğunu, yerden hazine çıkardığını, kızı babaya, kardeşi kardeşe helal ettiğini belirtir. Acem vilayetini zaptettiğini anlatır. İsmi Babek olan bu yalancı peygamberin babası Bağdat'ta hırsızmış. Bağdat'tan sürülerek bir köye sığınır ve çobanlık yapar. Köyün ileri gelenlerinin cariyesiyle zina yapar. Babek o zinadan doğan çocuktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Babek otururken bir gün yanına yaşlı adam suretinde Cebrail olduğunu söyleyen şeytan gelir. Babek'i peygamber olduğuna inandırır. Şeytanın yardımıyla Babek'e silah işlemez ve ateş yakmaz. Şeytan ona hazine yeri söyler. Babek hazineyi çıkarıp, o malla etrafına asker toplar. Birçok İslam diyarı dinden çıkıp Babek'e tabi olur. Babek Bağdat'ı kuşatır. Battal Gazi Bağdat'a gelir. Bağdat'ta Babek ile cenge başlar. Babek'e ne yaptıysa öldüremez. Ok batmaz, kılıç kesmez. Battal Gazi bu durum karşısında âciz kalır. Bu arada Allah'ın yardımıyla Battal Gazi'ye de ok batmaz kılıç kesmez olur. Bir türlü yenilemezler. Halife beş yüz bin askerle yardıma yetişir. Ancak ne yaptıysa Babek'i öldüremez. Âciz kalıp dağa çıkar ve abdest alır. Bu arada uykusu gelir ve rüyasında Hz. Muhammed'i görür, Hz. Muhammed Battal Gazi'ye silahların üzerine söyleyeceği duayı yazmasını ister, çünkü silahların önünde şeytanın durduğunu belirtir. Battal Gazi aynen öyle yapar. Babek şeytanın gelmediğini fark edince kaçır. Bir köyde sarp bir kale yaptırmıştır, oraya sığınır. Battal Gazi kaleye tırmanıp kaleyi fetheder. Babek buradan da kaçır. Her nerede yakalanmak üzere olsa Babek kaçır. Battal Gazi en son bir ağaca sıkıştırdığında şeytan Babek'i kaçıtır.

Babek tekrar bir köye gelir. Şeytanın yardımıyla hazine bulup seksen bin asker toplar. Battal Gazi tekrar bunu bulur. Babek'in ordusunu bertaraf eder. Babek hemen kaçır. Battal Gazi ardınca takip eder. Battal Gazi bir gün namazdayken Babek onu yakalar. Ne kadar kılıç çaldıysa işlemez. Âciz kalıp tekrar dağın arasında kaybolur. Battal Gazi, Babek'in ardınca denize kadar gelir. Babek'in gemisine biner. Burada Battal Gazi'yi tutup kılıçla öldüremeyince geminin lengerine bağlayıp denize atarlar. Bu ara tufan eser ve gemi parçalanır. Tufandan Babek ve Satha kurtulur. Çin vilayetine gelirler. Çin padişahının yanına gidip ona hazine gösterir ve oranın halkını kendine bağlar.

Battal Gazi'yi denizin dibinde kızıl yüzlü bir adam kucaklayıp, denizaltı âlemine götürür. Orada tahtü's-sera denilen yere varırlar. Yiyip içtikten sonra Babek'ten söz açılır. Oradakiler Babek'in Dipçin denilen şehre gittiğini ve şehrin padişahı Vakkas'ı kendine bağladığını söyler. Battal Gazi, Dipçin şehrine gelir. Yüzlerce askerle cenk

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

eder. Ağır yaralar alır. Tam bunaldığı anda Tamus-ı Peri ordusuyla gelir ve kâfir askerini bozguna uğratar. Babek tekrar kaçır. İstanbul'un naibi Nistur, Babek'i İstanbul'a getirtir ve Tekfur ile Battal Gazi'nin oğlu Beşir'i öldürüp Rum'un başına geçer. Malatya'yı basıp Battal Gazi'nin kırk yakın arkadaşını şehit eder. Battal Gazi Malatya'ya gelir. Babek'in ordusunu tekrar bozguna uğratar. Babek bu sefer yakındaki Süheyl'in kalesine sığınır. Battal Gazi, gece kaleye gizlice girip Babek'i yakalar, Süheyl Müslüman olur. Battal Gazi, Babek'i ne kadar dine davet etse de olmaz. En son Battal Gazi, Babek'i Bağdat'ta ateşte yakarak öldürür.

Seyyid Battal Gazi'nin Raıd Cazu İle Macerası

On yedinci hikâyede Battal Gazi'nin Raıd cazu ile macerası anlatılır. Bir gün halifenin kızı Safiyye Banu kaybolur. Halifenin karısı Saide Banu bahçede feryat ederek ağlar. Bahçede iki yeşil kuş aralarında konuşurlarken halifenin kızını Raıd cazunun kaçırdığını söylerler. Saide Banu durumu halifeye anlatır. Halife Battal Gazi'ye bildirir. Battal Gazi, halifenin kızını bulmak için yedi deniz ötedeki Aynü'l-Kıtır'a gider.

Battal Gazi üç gün yol gider. Muazzam bir şehre gelir. Orada put yapan bir kâfiri öldürür. Halk Battal Gazi'nin üstüne yürür. Şehrin maliki Tefanuş gelip halkı dağıtıp Battal Gazi'nin ayağına düşer. Battal Gazi, Raıd cazunun halifenin kızını çaldığını anlatır. Tefanuş kendi kızının da kayb olduğunu ve kızını getirirse Müslüman olacağını söyler. Battal Gazi tekrar yola koyulur. Bir gemiye biner. Gemi batır, fakat Aşkar yüzme bildiğinden onunla başka bir gemiye ulaşmayı başarırlar.

Gemide Arakıl kayserin oğlu Kanatar da vardır. Bir süre sonra karaya çıkarlar. Çıktıkları yere Raıd cazu gelir. Kanatar'ı tutup iki parça eder. Büyü ile dört yüz kişiyi ateşe yakar. Battal Gazi bir ok atıp Raıd cazunun gözüne saplar. Raıd cazu hemen yok olur. Geride kalan yüz kişi Battal Gazi'nin karşısında Müslüman olurlar. Tam bir ay giderler. Sindebar şehrine gelirler. Orada Kamer şah vardır ve onun kızını da Raıd cazu kaçırmıştır. Kamer şah da kızını getirirse putperestlikten döneceğini söyler. Battal Gazi, Kamer şahla ava çıkar. Bir geyiğin peşine takılır. Epeyce takip eder. Bu sırada bir göle girip

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

yıkanır, ancak atı ve elbiseleri yok olur. Hemen Hızır peygamber gelir ve Battal Gazi'yi Âdem peygamberin makamına iletir. Battal Gazi orada iken Tamus-ı Peri çıkagelir ve onun yardımıyla Raıd cazunun makamına gider. Yanına kılıç, yay ve ok getirtir. Okların üzerine dualar yazar. Bu dualı oklarla Raıd cazuyu öldürür. Battal Gazi kızları kurtarır. Kamer şaha ve Tefanus'a kızlarını verir. Onlar da Müslüman olurlar. Battal Gazi, Mısır'a da uğrayıp Karun'a da kızını verir.

Seyyid'in Havariciler ile Cenk Etmesi ve Reisleri Hakem Melunı Katletmesi

On sekizinci bölüm, hikâyeler içinde en kısa bölümdür. Burada Hariciler anlatılır. Eba Müslim Gazi Horasan'da Haricileri kırmış ancak Yezidi soyundan Hakem adlı bir kişi kalmıştır. Bu kişi otuz bin asker toplayıp Hayber'de Anter lainle görüşür. Anter lain de yirmi bin asker alır. Gece baskınıyla Bağdat'ı ve halifeyi basarlar. Halife kaçır, şehir tarumar olur. Sekizinci gün şehir tam düşmek üzereyken Battal Gazi yetişir. Hakem'i esir ederler ve Tamus-ı Peri'nin yardımıyla da kâfir ordusunu dağıtırlar. Hakem ve Anter'i baş aşağı asıp diri diri derilerini yüzüp öldürürler. Battal Gazi Tamus'a izin verir, onlar makamlarına geri dönerler.

Bu arada Malatya'da Emir Ömer ve Dilefruz vefat eder. Halifenin kızını Battal Gazi'ye verirler. Battal Gazi Malatya'yı oğullarına emanet eder. Bu arada Esatur'un Kanatos adlı oğlu gelir ve Rum'un kayserliğini ister. Her yıl haraç vermeyi kabul eder. Bu arada kısa bir zaman sonra halifenin kızı da vefat eder. Battal Gazi hac vaktinde Mekke'ye gider. Hac yapıp oradan Medine'ye geçer ve artık orada ikamet eder.

Seyyid Battal Gazi'nin Şehit Olması

Ancak bir süre sonra Osman adlı bir yiğit gelip Kanatos'un altı yüz bin asker toplayıp Malatya'ya yürüdüğünü anlatır. Battal Gazi yaşlanmıştır. Hz. Muhammed'in emriyle tekrar yola koyulur. Bu arada Müslümanlar da asker toplanmış, Bağdat'a halifeye haber vermişlerdir. Halife Mutasım ölmüş, yerine oğlu Bahtiyar geçmiştir. Ordular karşı karşıya gelir. Bu savaşlar esnasında Abdülvehhâb şehit olur. Kâfir askeri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

İslam ordularını kırıp dağa sürer. Battal Gazi geldiğinde İslam ordusunun kırılıp iyice yorulduğunu görür. Battal Gazi hemen savaşa girip durumu Müslümanların lehine çevirir. Bu arada halife ve peşinden Tanus-ı Peri yetişir. Kâfir askerini bozarlar ve Kanatos kayser kaçır. Battal Gazi, savaştan sonra bütün dostlarından helâllik alıp kayserin peşine düşer. Kayser kaleye sığınmıştır ve yaptığına pişman olmuştur. Battal Gazi, üç gün şiddetli cenk eder. Orada delikli taş bulup İshak peygamberin zinciriyle kale burçlarını yıkar. Öğleye doğru yorulunca biraz uyumaya karar verir. Ancak uzaktan tozlar belirmiştir. Bu arada kayserin kızı Battal Gazi'ye âşık olmuştur. Bu tozları görünce Battal Gazi'yi öldürürler diye taşın üstüne durumu anlatan bir not yazıp taşı Battal Gazi'ye atar. Taş Battal Gazi'nin göğsüne dokunur ve takdir-i ilahi Battal Gazi vefat eder. Kız kaleden çıkıp Battal Gazi'yi uyarmak için geldiğinde Battal Gazi'nin öldüğünü anlar. O da hançeriyle kendini öldürüp Battal Gazi'nin üzerine düşer. O aralık bir tufan kopup yağmur yağar ve her ikisinin üstü toprakla örtülür. Kayser gece İstanbul'a kaçır. Meğer gelen tozlar Battal Gazi'nin oğullarına aitmiş. Ali ve Nezir gelip ararlar ama bulamazlar. Ali ve Nezir rüyalarında babalarının şehit olduğunu görürler. Bütün İslam âlemi yasa boğulur. Bütün zengin, fakir ve gaziler Seyyid Battal Gazi'nin yas ve matemini tutarlar. Halifeye de postacı gönderirler. Halife çok yas ve matem tutar. Üç gün üç gece feryat eder. Sonra bütün İslam diyarına mektuplar gönderip Seyyid Battal Gazi'nin şehit olduğunu bildirirler. Bütün İslam diyarında olan müminler Seyyid Battal Gazi'nin yasını tutarlar. Her iklimde ruhu için hatimler okutulur. Ayetler ve naatlar ederler. Fakir ve dervişler, zengin ve yoksul dualar ederler. Bütün hizmetlerini yerine getirirler. İşte Seyyid Battal Gazi'nin gazaları burada tamam olur. Bütün gazilerin ruhları için ve Allah tealinin rıza-ı şerifi için Fatiha.

ç. Battal Gazi Destanı'nın Şahıs Kadrosu:

Battal Gazi Destanı'nın çok geniş bir şahıs kadrosu vardır. Eserdeki şahıs kadrosu Hasan Köksal ve Saim Sakaoglu tarafından sıkı bir incelemeye tabi tutulmuştur,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

şahıs kadrosu konusunda detaylı bilgiler vermişlerdir¹².

Battal Gazi Destanı içerisinde yer alan Battal Gazi'nin dostları, akrabaları, eşleri, çocukları, gaza arkadaşları ve düşmanları muazzam bir şahıs kadrosu oluşturmaktadır. Peygamberler, halifeler, ülke padişahları, kayserler, vezirler, ordu komutanları, askerler, ünlü pehlivanlar, hatipler, papazlar, keşişler, ... Bu isimler iyi bir incelemeye ve elemeye tabi tutulsa, belki de, olayların geçtiği döneme de ışık tutacaktır.

Bazı şahısların adı destanda yüzlerce kez geçerken, bazılarının bir kez geçmektedir. Bizans ordusunda veya İslâm ordusunda herhangi bir asker savaş meydanına çıkar. İlk hamlede savaş meydanında kalır. Dolayısıyla adı bir kez anılmaktadır.

Battal Gazi'nin babasının ismi *Hüseyin Gazi*'dir. Eserde Battal Gazi'nin üç oğlundan bahsedilmektedir: *Ali, Nezir ve Beşir*.

Ona en yakın kişi *Abdülvehhab Gazi*'dir. Abdülvehhab Gazi, Hz. Peygamber'in bayraktarıdır. Uzun yıllar yaşamış, Hz. Peygamber'in emanetlerini Battal Gazi'ye ulaştırmıştır. Sonradan Battal Gazi'nin gaza arkadaşlarından birisi durumuna gelmiştir¹³. Türbesi, Sivas'ta Yukarı Tekke'dedir¹⁴.

Battal Gazi'nin en yakın dostlarından birisi *Emir Ömer*'dir¹⁵. Emir Ömer'in babası Numan ile Battal Gazi'ni Babası Hüseyin Gazi de dosttur. Bu dostluk sonraki nesillerde de devam eder. Emir Ömer, Malatya hâkimidir.

¹² Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tıp ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s.49-132; Saim Sakaoğlu, "Battal-nâme" *TDAY Belleten* 1992, s. 67-74.

¹³ Abdülvehhab Gazi'nin adı *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Dânişmend-nâme II, (Turkish Translatio)*, Harvard 2002, s. 213.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Necati Demir-Kutlu Özen, *Abdülvehhâb Gâzi ve Gaza Arkadaşları*, Sivas 1996.

¹⁵ *Emir Ömer*'in adı *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 217.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

*Abdüsselam*¹⁶, Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'nin dostudur. Başlangıçta Battal Gazi'nin karşısındadır. Ancak daha sonra Battal Gazi'nin samimi davranışı ve en zor zamanlarında onun yanında olması sebebiyle en yakın gaza arkadaşlarından birisi olmuştur.

Ahmet Tarran, Battal Gazi ile tanışmadan Hristiyandır ve kayserin başkomutanıdır. Battal Gazi ile karşılaşınca ondan çok etkilenir ve İslâmiyet'i kabul eder¹⁷. Türbesi Sivas'ta Soğuk Çermik'tedir¹⁸.

*Şemmas Pir*¹⁹ ise Hüseyin Gazi zamanında Hristiyanlıktan dönmüş, İslâmiyet'i kabul etmiştir. Battal Gazi'nin en yakın dostlarından. Battal Gazi'ye kayser ve Rum ülkesi hakkında sürekli bilgi aktarmakta ve ona destek olmaktadır.

Battal Gazi'nin gaza arkadaşları arasında *Cu'de* ve oğulları *Süleyman*, *Evhad*, *Muhammed*, *Musa* da bulunmaktadır. Bu gaziler, Battal Gazi'nin her zaman yanındadır. En zor zamanlarında yardımına koşarlar. *Cu'de* ve dört oğlu ayrıca İslâm ordusunun önemli savaşçılarıdır.

Yahya bin Mansur, Battal Gazi'nin gaza arkadaşıdır. Ayrıca Müslümanların casusudur.

Tavabil-i Rumi, Battal Gazi'nin hem lalası hem de en yakın dostlarından. O, bütün tehlikeleri göze alabilecek kadar Battal Gazi'ye yakındır.

Diğer gaza arkadaşlarından bazıları şöyledir: *Abdülmüminin*, *Muhammed bin Fellah*, *Ali*, *Ali bin Haşim*, *Naim*, *Nasr-ı Hubbab*, *Vahid*, *Süleyman*, *Muhammed*, *Ali bin Said*, *Kasım*, *Ali bin Mızrab*, ...

¹⁶ *Abdüsselam*'ın adı *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 213.

¹⁷ *Ahmed Tarran*'ın adı *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 213.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Necati Demir-Kutlu Özen, *Abdülvehhâb Gâzi ve Gaza Arkadaşları*, Sivas 1996.

¹⁹ *Şemmas Pir*'in adı *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 229..

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Din değiştirerek Battal Gazi'ye çeşitli şekillerde yardımcı olan diğer şahısların önemlileri ise *Eflahun, Rebi bin Kayser, Kaytur Sasani, Mah Piyruz, Gülendarm, Aden Banu ve Keteyun*'dur.

Düşmanı olanlar ve Battal Gazi ile farklı şekillerde mücadele eden önemli şahıslar *Akabe bin Velid, Babek, Şemmas bin Kayser, Şameseb, Sünbat, Kibriyanos, Ebriyanos, Sercail ve Tanusi Rum*'dur.

d. Battal Gazi Destanı'nın Coğrafyası:

Battal Gazi Destanı'nın başkenti *Malatya*'dır²⁰. Yukarıda da bahsedildiği gibi, eser muhtemelen Malatya'da kaleme alınmıştır. Destanın kahramanı Seyyid Battal Gazi'nin babası ve annesi Malatyalıdır. Kendisi Malatya'da doğmuş, çocukluk ve gençlik yılları; hatta savaş ve tutsaklık günleri hariç bütün ömrü Malatya'da geçmiştir. Battal Gazi Destanı'nın en önde gelen kahramanları Emir Ömer, Abdülvehhâb Gazi, Abdüsselam, ... gibi yarenler de Malatyalıdır. Dolayısıyla Malatya, Battal Gazi Destanı'nın coğrafyasındaki en önemli diyardır.

Müslüman halkın ve halifenin yaşadığı diyar olan Bağdat, Battal Gazi Destanı'nın önemli mekânları arasında yer almaktadır. Malatya'da gerçekleşen her şeyden Bağdat haberdar edilir. Yapılan savaşlarda Bağdat'tan yardım gelir. Savaş ganimetlerinin beşte biri (pencini çıkarma, pencik çıkarma) Bağdat'a halifeye gönderilir.

Battal Gazi Destanı'nda cereyan eden olayların mekânı çok geniş bir coğrafyayı göstermektedir. Hareket merkezi Malatya'dır. Battal Gazi buradan hareket eder. Anadolu'nun hemen her bölgesinde ve bazı ülkelerde faaliyet gösterir. *Kayseri, Samsun, Mamuriyye* (Ankara)²¹, *Tarsus, Antakya, İskenderun, Kostantin* (İstanbul), *İstanbul, Üsküdar, Feth-i Cebel* (Malatya'da dağ),

²⁰ Malatya, *Dânişmend Gazi Destanı*'nda da önemli bir mekândır. Geniş bilgi için bk. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 221.

²¹ *Dânişmend Gazi Destanı*'nda "Mamuriyye yani Engüriyye", "Mamuriyye yani Angara" biçiminde geçmektedir. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 221.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Harcin/Harcan (Amasya)²², *Afyon*, ... gibi bugün sınırlarımız içerisinde bulunan pek çok şehir eserde olayların meydana geldiği yerlerdir. Ayasofya'yı da bunlara eklemek gerekmektedir.

Yer isimleri hem yeni hem de eski isimleriyle kaydedilmiştir. Bununla birlikte *Firengistan* (Avrupa ülkeleri), *İran* (Acem Ülkesi), *Irak*, *Gürcistan*, *Çin*, *Mısır*, *Türkistan*, *Yemen*, *Şam*, *Maçin*, *Suriye*, *Bağdat*, *Hindistan*, *Çerkes*, *Rum* (Anadolu), *Medine*, *Kudüs*, *Hicaz*, *Habeş*, *Kıbrıs*'a kadar uzayan geniş bir bölge Battal Gazi'nin mücadeleler ettiği veya çeşitli sebeplerle kısa süreler bulunduğu yerlerdir.

İsimleri günümüze kadar ulaşmış *İsfahan*, *Tebriz*, *İskenderiye*, *Buhara*, *Harezm*, *Horasan*, *Semer kand* da Battal Gazi Destanı'nın mekânları arasındadır. *Medine*, *Mekke*, *Kudüs*, *Hicaz*, *Hayber*, *Ka'be*, *Beytül mukaddes* (Kuduü), ... gibi İslâmiyet açısından son derece önemli olan yerler de Battal Gazi Destanı'nda geçmektedir.

Destanın asıl konusu savaş olmakla birlikte masal unsuru ve pek çok olağan üstülük eserde göze çarpmaktadır. Bu bakımdan *Saltuk Gazi Destanı* ile benzerlik gösterir. Battal Gazi, Hz. Hızır'la beraber hareket eder. Perilerle dosttur, onlardan zaman zaman yardım alır. Ejderha ve cadılarla mücadele eder. Vahşi hayvanları kendisine hizmet ettirir. *Kaf Dağı*'na ve *Hindistan*'a gider, göz açıp kapayıncaya kadar çok uzak yerlere ulaşır. Ateş onu yakmaz. Efsanevi kahramanların silâhlarını kullanır.

Şu şehirler ise bizi doğunun gizemli dünyasına götürmektedir: *Seylan şehri* (Hindistan'ın güneyinde ada), *Sindebar şehri* (muhtemelen Pakistan'ın güneyinde, Hindistan sınırında Sin bölgesi), *Kirman kalesi* (İran'da eyalet ve kent), *Kişmir şehri* (Keşmir(?)). Hindistan'da eski eyalet. Günümüzde Hindistan ile Pakistan arasında paylaşılmıştır).

Battal Gazi Destanı'nda geçen *Hun*, *Hunnan*, *İsfahan*, *Tebriz*, *İskenderiye*, *Buhara*, *Harezm*, *Türkistan*, *Maçin*, *Horasan*, *Semer kand* gibi Türklük coğrafyası ile ilgili yer

²² *Dânişmend Gazi Destanı*'nda "Haraşna yani Amasiyye" biçiminde geçmektedir. Demir, *Dânişmend-nâme II*, Harvard 2002, s. 218.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

adları ise Türk tarihi ve Türk kültürü açısından dikkat çekicidir. Olayların VIII. yüzyılda geçtiği ve XIII. yüzyılda eserin kaleme alındığı dikkate alınırsa durum biraz daha ciddiyet kazanmaktadır.

Battal Gazi Destanı'nda karşımıza çıkan ancak günümüzde haritalarda rastlayamadığımız şehirler ve yerler ise şunlardır: *Abad kalesi, Abdülmüminin şehri, Aynülkıtır, Cah-ı Erces, Garci, Ladikiyye, Mevra-yı el-Nehri, Cemşidiyye, Cuy-ı Ferakıb, Dipçin şehri, Hısn-ı Pelenk kalesi, Haluk, Haylan şehri, Hürremabad, İstihrac, Kayd-ı Müniyye Adası, Kaymuna şehri, Kıbtiller şehri, Kılan, Kıravan şehri, Kandabad kalesi, Larihan kalesi, Mazenderan, Mıstaran şehri, Serheng, Taklan, Tantaniyye şehri, Tırbaz şehri, ...*

e. Battal Gazi Destanı'nda Dil ve Üslup:

Dili sadedir, içerisinde geçen Arapça ve Farsça kelimeler Türkçe konuşan insanların yabancı olmadığı kelimelerdir. Battal Gazi Destanı'nın Anadolu ve Balkanlarda Türkçe konuşan hemen herkes tarafından tarih boyunca bilinmesi, sevilmesi, okunması ve yaygınlaşması dilinin sadeliğinden kaynaklanıyor olmalıdır.

Battal Gazi Destanı, nesir olarak kaleme alınmıştır. Sonradan eserin girişine ve muhtelif bölümlerine çeşitli sayılarda beyitler yerleştirilmiştir. Ancak bu beyitler, konu akışının dışında olup, çok geneldir:

[2] ⁽¹⁾ *Her sözün evveli bismi'l-lahdır
Mahlukkun çün Halik'i Allah'dır*

⁽²⁾ *Hakkın ismini yad itmektir erkan*

Ki bir kar ucunu tutdıkda insan

⁽³⁾ *Huda'nın ismini yad iderler
Delü can milkini abad iderler*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

(4) Revadır ismini yad itmek anın
Kim anındır hayatı cümle canın

(5) Emir-i Halik'i ser cümle eşya
Ki bir nur oldu bu 'âlemde peydâ

...

Nesir yazmalarda kısa cümleler tercih edilmiştir. Kısa cümleler anlatımda akıcılık ve kolaylığı sağlamıştır. Eser halk için yazıldığından böylece okunması ve anlaşılması da kolay olmuştur: “Bu arada hitabeti Cafer’e verdiler. Cuma günü Cafer minbere çıktı, hutbe okudu. Halktan feryat ve figan koptu. Sanki kıyamet günleri peyda oldu. Sonra silahşorluğa heves etti. Gazan adlı bir silahşor var idi, gayet hünerli idi. Cafer ona çok hizmet etti. Gelişti, silahşorlukta hiç benzeri yoktu. At sürmede ve süngü oynatmada; at seğırtirken at altından geçmede, gürzde, kılıçta, güreşte ve bunun emsali konularda benzeri bir tane daha yok idi (Battal-name, s. 11)” , ...

Öznesi ve konusu aynı olan sıralı, kısa cümleler de az değildir. Bu cümlelerle aslında cümlenin en son kısmı hakkında detaylı bilgi verilmesi istenmiştir: “Hüseyin atından aşağı indi, mağaraya girdi, bir iki adım ileri yürüdü, sarı bir at gördü. Eyeri ve dizgini üzerinde, bir süngü onun önünde yere dikilmiş, büyük bir gürz bir tarafına sıkıca bağlanmış. Hüseyin onu gördü, hayran oldu. ... Atı yakalamak için ileri yürüdü. At önüne geldi, bir çifte salladı. Hüseyin geri sıçradı, atı yakalamak için neyi denediyse başaramadı, atı tutamadı (Battal-name, s. 7)” , ...

İç içe birleşik cümleler ise genellikle karşılıklı konuşma ve olay nakillerinde verilmiştir: “Bunun üzerine Gülendâh ah vah edip atını sürdü, atasının huzuruna geldi ve: ‘Ey babâ! Bunun gibi bir pehlivanı niçin zindana koydun, kendi dinine davet etmedin? Sana arka ve yardım olur.’ dedi. Atası: “Kızım o çok kitaplar okumuştur. Asla benim dinime boyun eğmez.” dedi. Kız yine: “Eğer ben onu yoldan çıkarırsam nasıl olur.” dedi. Tariyun: “Kızım eğer sen onu Mesih dinine döndürürsen ben de seni ona

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

vereyim. Onu iç güvey edineyim.” dedi. (Battal-name, s. 138)”, ...

ki’li birleşik cümle oranı da çok yüksektir. ki’li cümlelerde asıl anlatılmak istenilenler cümlelerin başına çekilmektedir. Türkçenin yapısına aykırı olan bu cümle çeşidi, eserin yazıldığı devirde Farsçanın etkisiyle kullanıldığı sanılmaktadır: “*O kadar güzel anlattı ki Hazret-i Peygamber’in ⁽¹⁹⁾ mübarek hatırı Rum'a meyletti (Battal-name, s. 3)”, Gördüler ki Hüseyin Gazi’nin atı kızıl kana batmış, çıkıp geldi (Battal-name, s. 10)”, Cafer, gördü ki bir kişi geliyor (Battal-name, s. 16)”, ...*

Battal Gazi Destanı; bütün söz varlığı, fiillerin çokluğu, cümlelerin kısalığı ile Türkçenin çok güzel kullanıldığı metindir diyebiliriz.

f. Battal Gazi Destanı Hakkında Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış:

Battal Gazi Destanı hakkında pek çok yabancı ve yerli araştırmacı çalışmalar yapmıştır. Destan hakkında yurt dışında ve içinde kitaplar ve makaleler yazılmış, adına bilgi şöenleri düzenlenmiştir. Sadeleştirilerek hikâye ve roman hâline getirilmiş, hatta sinema filmi yapılmış ve yeni nesillerin hizmetine sunulmuştur.

Taberî Tarihi’nin Türkçe tercümelerinde, Arapça aslında ve Farsça tercümelerinde olmamasına rağmen, eserden yararlandığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Seyahat-nâme’sinin pek çok bölümünde Battal Gazi’den söz etmiş, verdiği tarihî bilgileri Battal-nâme’deki bilgiler üzerine inşa etmiştir.

Sinema filmleri olarak işlenmiş, çok sayıda halk şâirinin şiirlerine konu olmuştur. Bazı tarihçiler Seyyid Battal Gazi Destanı’ndaki olayları gerçek zannetmiş ve ondan istifade etmiştir. Osmanlı tarihçilerinden Münecimbaşı ve Gelibolulu Mustafa Âli bunlardan bazılarıdır.

Şimdiye kadar Türkiye’de Battal Gazi Destanı konusunda yapılmış üç çalışma dikkat çekmektedir. Bunların ilki ve hiç şüphesiz en önemlisi Hasan Köksal tarafından hazırlanan *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı* (Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1984, 211 s.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

adlı eserdir. Diğer eser de Köksal'a aittir: *Battal Gazi Destanı* (Akçağ yay., Ankara, 2003, 327 s.). Diğer bir akademik araştırma ise Burhan Paçacıoğlu'nun Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un danışmanlığında hazırladığı doktora tezidir: *Battal-nâme*, (Doktora Tezi, Kayseri 1993, 683 s.).

Bunların dışında Saim Sakaoğlu'nun, "Battal-nâme", (*TDAY Belleten* 1992, s. 67-74) başlıklı makalesi ise önemli diğer bir çalışmadır.

Battal Gazi Destanı hakkında yurt dışında da çalışmalar yapılmıştır. Yorgos Dedes'in Harvard Üniversitesi yayımları arasından 1993'te çıkan *Battalname* adlı eserinin birinci cildi giriş ve İngilizce tercüme içerir. Birinci cilt 334 sayfadır. İkinci cilt 335 sayfadan başlamış olup Türkçe metin ve yoruma ayrılmıştır. Dedes, dört yazma nüshayı (İstanbul Arkeoloji Müzesi nüshası, nu 1455, Bibliotheque Nationale 318, 338, ve Dresten no 104) kullanarak tenkitli metin hazırlamıştır. Dedes'in çalışmasının en son sayfasındaki sayfa numarası 697'dir²³.

Battal Gazi Destanı konusunda, bu çalışmaların dışında yurt içinde ve dışında çok sayıda başka bilimsel araştırmalar da yapılmıştır. Bunların çoğunluğu makale ve bildiri boyutundadır²⁴.

g. Battal Gazi Destanı'nın Nüshaları:

Battal Gazi Destanı / Battal-nâme, Anadolu'da ve Türklerin yaşadığı diğer coğrafyalarda halk ve askerler arasında okunan ve itibar gören bir eserdir. Talep fazla olunca ihtiyacı karşılamak için defalarca istinsah edilmiş veya basılmıştır. Bu yüzden nüshaların sayısı tam olarak belirlenememiştir. İlk nüshası, muhtemelen günümüze ulaşamadığı için bulunamamıştır. Yazıldığı dönemlere ait bir yazma nüshası da ele geçmemiştir.

Battal Gazi Destanı / Battal-nâme, yine de, eski eserler içinde en fazla nüshası bulunanlardandır.

²³ Geniş bilgi için bk. Yorgos Dedes, *Battalname* I-II, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 1996, 687 s.

²⁴ Battal-name konusunda yapılan çalışmalar hakkında bk. Köksal, age, s.23-34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

Manzum, mensur ve matbu Battal Gazi Destanı / Battal-nâme'lerin yurt içi ve yurt dışı kütüphaneleri ile şahsî kitaplıklarda çok sayıda nüshası bulunmaktadır.

Mensur olanlar: İstanbul Arkeoloji Müzesi (nu. 1455, yazılış tarihi: 1436-37), Akhisar Zeynelzâde Kütüphanesi'nde (nu. 234, y.t. 1453) bulunanlar tespit edilen en eski iki mensur nüshadır. Bibliotheque Nationale, Paris Ancien Fonds Turc 318, Bibliotheque Nationale, Paris Ancien Fonds Turc 338, Sachsische Landesbibliothek, Dresden Cod. Turc. Nu. 104. Şahsî kitaplığımızda bulunan *Battalname* nüshası ise H. 1237/M. 1821/22 tarihini taşımaktadır.

Manzum olanlar: Manzum olanlar Darendeli Bekâyî tarafından yazılıp 1183 (M. 1769) yılında Sadrazam Silahtar Mehmed Paşa'ya sunduğu eserin nüshalarıdır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (nu. 88) ve Sivas'ta Ahmet Ölmez'in şahsî kitaplığındaki (y.t. 1793) manzum nüshalar, tespit edilenlerin en eskileri olduğu düşünülmektedir.

Kütüphanelerde ve şahsî kitaplıklarda, bu sayılan nüshaların yanında hem manzum hem de mensur yüzlerce nüshaların bulunduğu düşüncesindeyiz²⁵.

Battal Gazi Destanı, 1800'lü yıllarda, XIII. yüzyılın ikinci yarısı veya XIV. yüzyılın birinci yarısında kaleme alınmış iyi bir nüsha esas alınarak defalarca tıpkıbasımı yapılmıştır. Bu tıpkıbasım nüshalarına Türkiye'nin hemen her yöresinde rastlamak mümkündür.

Battal Gazi Destanı, bütün bunlarla ilâve olarak Anadolu'nun bazı yörelerinde halk arasında hâlâ sözlü olarak anlatılmaktadır.

3. BATTAL GAZİ

Seyyid Battal Gazi'nin hem tarihi hem de destanî bir kişiliği vardır. Tarih içerisinde böyle bir kişinin yaşayıp yaşamadığı tartışılmaması gerekir. Zira tarihi bir yana bırakalım, o hâlâ günümüzde bile, Türk milletinin gönlünde yaşamaktadır. Fakat tarihî kişiliği hakkındaki bilgiler son derece azdır. Adına bir destan yazıldığı için

²⁵ *Battal Gazi Destanı*'nın nüshalarının bazıları hakkında geniş bilgi için bk. Köksal, age, s. 17-24.

hem dastanî kişiliği öne çıkmış hem de günümüze kadar ayrıntılarıyla ulaşmıştır.

a. Battal Gazi'nin Şeceresi:

Destana göre Battal Gazi Hz. Ali soyundan gelen Hüseyin Gazi'nin oğludur. Battal Gazi Destanı'nda Battal Gazi'nin şeceresi şöyle anlatılmaktadır: *Dört halifeden sonra Yezidîler ayaklandılar. Hasan'ı ve Hüseyin'i şehit ettiler. Ali'nin evlatlarının hepsi dağıldı. Hilafeti gasp ile Yezid tuttu. Yetmiş dört yıl ihanet etti. Hutbede Ali adını anmaz oldular. Aliyyü'l-Medeni Ali Zeyd oğlu idi, lakâbı Rabi idi. Zeyd, Muhammedü'l-Erdişir oğlu olup Muhammedü'l-Erdişir ise Yahya el-Erdişir oğlu idi. Yahya el-Erdişir, Hüseyini'l-Ekber oğlu idi. Hüseyini'l-Ekber, Zeydü'l-Envar oğlu olup Zeydü'l-Envar ise İmam-ı Zeyne'l-Abidin'in oğludur. İmam-ı Zeyne'l-Abidin, İmam-ı Hüseyin oğlu, İmam-ı Hüseyin İmam-ı Aliyyü'l-Murtaza oğludur. Annesi Fatımatü'z-Zehra, Hazret-i Muhammed Mustafa'nın kızıdır. O zaman Ali, Medine'de ikamet etmekteydi. Gördü ki durum böyle oldu, âlemi de hariciler kapladı. Bir gece Medine'den çıktı, Bağdat'a geldi. Bir yıl orada kaldı, oradan Malatya'ya geldi. O zamanlarda Malatya'nın bir beyi var idi. Emirü'l-müminin Ömer oğlanlarından, adına Ziyad derlerdi. Mümin idi, Tanrı'nın birliğine inanmıştı. Kahramanların şahı Ali'yi çok severdi. Ali bunun yanına geldi. O, Aliyyü'l-Medeni'yi çok iyi karşıladı. Şehrin hatipliğini ona verdiler. Dört yıl orada durdu, sonra vefat etti. Bir oğlu kaldı, ⁽⁵⁾ adı Rebi idi, gayet âlim çıktı, hatipliği ona verdiler. Otuz yıl hatiplik yaptı. O da vefat etti. Bir oğlu kaldı, adına Ali derlerdi. Ali de vefat etti, yerine iki oğlu kaldı. Biri Hasan ve biri **Hüseyin**. Ama bu Hasan'ın hem sesi çok güzeldi hem de iyi bir âlim idi. Hitabeti ona verdiler. Ama Hüseyin gayet güçlü ve kuvvetli idi, pehlivan oldu. Yedi kere kayserden haraç aldı. Altı tane şehrini ve on iki tane kalesini aldı. Ondan sonra şehrin beyi Ziyad vefat etti, yerine oğlu Numan kaldı. Kibar ve görgülü bir insandı. Mümin ve Tanrı'nın birliğine inanıyordu. Şehrin başkomutanlığını Hüseyin'e verdiler. Kayser, Hüseyin'in korkusundan sınıra pek yaklaşmazdı. Hüseyin ile sınırları geçmeme konusunda anlaşmışlardı. Her yıl armağanlar ve haraçlar verirdi. Hüseyin de o tarafa varmazdı. Ama **Hüseyin** sürekli av yapardı Avdan asla vazgeçmezdi. ... Bir gün Hüseyin*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

gene Şam dağlarında av avlıyor idi. Bir geyik gördü, münakkaş atlardan çul üzerinde. Atını sürdü, geyik kaçtı. Hüseyin: "Yakalamadan bırakmam, seni Numan'ın oğluna armağan edeceğim." dedi ve arkasına düştü. Geyik kaçtı, geldi bir mağaraya girdi, kayıp oldu (Battal-name, s. 4-7).

b. Battal Gazi'nin Tarihî Kişiliği:

Tarihî kaynaklardaki bilgiler farklı ve çok çeşitlidir: Tarihî kaynaklardaki bilgileri değerlendiren Hasan Köksal, onun VIII. yüzyılda Emevi-Bizans savaşında meşhur olmuş bir Arap komutanı olduğunu söylemektedir²⁶. İbn Asakir'e göre ise Emevilerin azatlı kölesi olup Arap asıllı değildir²⁷. Asıl adının Abdullah, babasının adının ise Ömer veya Amr olduğu belirtilmektedir. Doğum yerinin Antakya veya Şam (Dimeşk) olduğu tahmin edilmektedir. 715-717 yılları arasında yapılan Bizans seferine gittiği, 731-732'de yapılan bir başka savaşa katıldığı, ölüm tarihinin 740-741 yılları olabileceği görüşü öne çıkmaktadır²⁸.

Türbesi; Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi Üçlertepesi mevkiindedir. Türbesinin uzunluğu yaklaşık 8.5 metredir. Eğer buradaki türbede yatan Battal Gazi ise türbesinin bulunduğu yer, destandaki bilgilerle uyumludur.

c. Battal Gazi'nin Destanî Kişiliği:

Battal Gazi'nin destanî kişiliği ile ilgili bilgileri, doğal olarak, adına yazılmış Battal Gazi Destanı'ndan öğrenmekteyiz:

Hız. Peygamber, bir gün oturmuş, vahiy gelmemesini beklemektedir. Vahiy gelmeyince üzülür, üzüntüsünü gidermek için Abdülvehhâb Gazi, O'na Anadolu'nun güzelliklerinden bahseder: "*O kadar güzel anlatır ki Hazret-i Peygamber'in mübarek hatırı Rum'a meyleder. O an Cebraîl, âlemlerin yaratıcısından haber getirir: 'Ya Resulullah! Hak celle ve ala hazretleri sana selam etti ve şöyle buyurdu: (22) Benim habibim Ahmed ve Resulüm Muhammed -aleyhisselamın- mübarek hatırı Rum'a*

²⁶ Köksal , age, s. 36-38.

²⁷ Köksal, age, s. 37'de naklen.

²⁸ Köksal, agy.

meyletti. Ben de o vilayeti ümmetine nasip ettim. Kiliselerini yıkacaklar, yerlerine mescitler ve medreseler yapacaklar. **Elçiliğin hükmü tamam olunca, iki yüz yıl sonra bir yiğit dünyaya gelecek, uzun boylu, güzel yüzlü, buğday tenli olacak. Senin oğlanlarından, Malatya'dan olacak. Adı Cafer olacak. Pehlivanlıkta Hamza'ya, heybette Ali'ye benzeyecek, zekilikte Emir ve Ümmiyye'den ziyade olacak. Yalnız yürüyecek, dört kitabı bilecek. Yüksek ses ile bir şey okuduğunda havadan kuşlar aşağı dökülecek. O Cafer Anadolu'yu fethedecek. Kiliselerini yıkıp yerine mescitler ve medreseler yapacak. İstanbul'un kapısını da o açacak. Keşişlerin ciğerini kebab eyleyecek.** Resulümin mübarek hatırı güzel olsun." dedi. Tekrar yükselip gitti. (Battal-name, s. 3-4). Battal Gazi Destanı'na göre Seyyid Battal Gazi'nin, Cafer adıyla, dünyaya geleceğini Hz. Peygamber'e Hz. Cebrail müjdeler. Hz. Peygamber, yanında bulunan Abdülvehhab Gazi'ye bazı emanetler verir ve Cafer (Battal Gazi)'e ulaştırmasını ister. Abdülvehhâb Gazi, emanetleri alıp Cafer (Battal Gazi)'in doğmasını bekler.

Bir gün Hüseyin Gazi, av yapmaya çıkar. Önüne bir geyik çıkar. Geyiği takip eder. Geyik bir mağaraya girip kaybolur. Daha sonraki olaylar Battal Gazi Destanı'nda şöyle anlatılır: "Hüseyin atından aşağı indi, mağaraya girdi. Bir iki adım ileri yürüdü, sarı bir at gördü. Eyeri ve dizgini üzerinde, bir süngü onun önünde yere dikilmiş, büyük bir gürz bir tarafına sıkıca bağlanmış. Hüseyin onu gördü, hayran oldu. Bunun gibi bir at acaba burada ne yapar?" dedi. Atı yakalamak için ileri yürüdü. At önüne geldi, bir çifte salladı. Hüseyin geri sıçradı. Atı yakalamak için neyi denediyse başaramadı, atı tutamadı. Mağara köşesinden bir ses geldi: 'Ya Aşkar! O yiğide itaat et. Henüz vakit dolmadı. Dolunca ben buradan çıkacağım. Seni Hakk teala Cafer'e gönderdi. Cafer gelecek, yeryüzünde savaşlar yapacak, âlemi küfür karanlığından kurtaracak. O yiğide itaat et ve boyun eğ.' dedi. At bu sesi işitince bir yerde durdu. Hüseyin Gazi her tarafa baktı, hiç kimseyi görmedi. İleri yürüdü, onun yularını eline aldı. Süngüyü yerden çekti, çıkardı. Gördü ki bir yazı var: 'Bu süngü senindir. Başka bir tarafında gördü ki Adem

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006

*Peygamber'in iki bölük saçı, Davud Peygamber'in zırhı, İshak Peygamber'in zırhlı örtüsü. Emirü'l-müminin Hazret-i Hamza'nın bütün silahları orada hazır. Her bir aletin üstünde ne olduğu ve kime ait olduğu yazılı idi. Hüseyin Gazi mutlu olup sevindi. Kendi atına bindi, Aşkardivzade'yi yedeğine aldı, yola çıktı. Yolda kendi kendine mırıldanıyordu: 'Ya Rabbi! Cafer kimdir ki bunun gibi at ve bunlar gibi savaş aletleri ona verilsin.' diye düşünür iken uykusu geldi. Attan aşağı indi. Atı bağladı. Kendisi yattı, uyudu. Rüya gördü. Yaşlı birisi geldi: '**Ya Hüseyin! Müjdeler olsun sana, Cafer senin oğlundur.** Onun dünyaya gelmesine az bir zaman kaldı. Bütün Rum'u Müslüman memleketi yapacak. Daha önce pehlivanların hiç birinin yapamadığı işleri başaracak.' dedi. Hüseyin Gazi uyandı, şükür secdesine durdu, ayağa kalkıp atına bindi, şehre geldi (Battal-nâme, s. 7-8).*

Battal Gazi Destanı'na göre Hz. Cebrail tarafından dünyaya geleceği müjdelenen Cafer (Battal Gazi)'e başarılı olabilmesi için ilahî bir güç tarafından ne gerekiyorsa gönderilir ve doğacağı gün beklenmeye başlanır. Ve bir gün: "*Hüseyin Gazi'nin bir hizmetçisi var idi, o gayet pehlivan idi. Adına Tavabil Rumi derlerdi. Kapıdan içeri girdi, Hüseyin Gazi'nin kulağına müjdeli bir haber söyledi. Hüseyin Gazi mutlu oldu. Tavabil kapıdan dışarı çıktı, gitti. Emir Ömer sordu: 'Ey pehlivan! Haber nedir, bize de söyle.'*" dedi. Hüseyin Gazi dua etti: "*'Bu bendenizin bir oğlu dünyaya gelmiş.'*" dedi. Emir Ömer usturlap²⁹ ilmini iyi bilirdi. Usturlaba baktı, talihini gördü, yıldızlara baktı, talihini gayet iyi gördü: "*'Ya Hüseyin Gazi! Bu oğlan gayet pehlivan olacak ve hem de dindar olacak. Hiç kimseye nasip olmayan işler başarmış olacak. Bu çocuğun adı **Cafer** olsun.'*" dedi. ... Ondan sonra Hüseyin Gazi bir ziyafet verdi. Şehrin beylerini ve ayanlarını bir araya topladı ve yemek verdi. Cafer büyüdü, üç yaşına girdi. Her kim onu görse altı yaşında sanırdı. Öyle güzel oldu ki onun bir benzeri daha yoktu. Her kim eline alsa yere bırakmazdı (Battal-name, s. 8)."

Hüseyin Gazi bir gün tekrar ava çıkar. Düşmanlarla karşılaşır ve girdiği bir mücadelede öldürülür.

²⁹ **Usturlap:** Gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte kullanılan araç.

Cafer (Battal Gazi) çok küçük yaşta yetim kalır: “Cafer on üç yaşına girince boyu bosu dillere destan oldu. Dört kitabı okudu, öğrendi. Tefsir ve hadis biliminde büyük âlimler arasına girdi. Bu arada hitabeti Cafer’e verdiler. Cuma günü Cafer minbere çıktı, hutbe okudu. Halktan feryat ve figan koptu. Sanki kıyamet günleri peyda oldu. Sonra silahşorluğa heves etti. Gazan adlı bir silahşor var idi, gayet hünerli idi. Cafer ona çok hizmet etti. Gelişti, silahşorlukta hiç benzeri yoktu. At sürmede ve süngü oynatmada; at seğırtirken at altından geçmede, gürzde, kılıçta, güreşte ve bunun emsali konularda benzeri bir tane daha yok idi (Battal-name, s. 10).”

Yaşının küçük olmasına ve yetim kalmasına bakmadan silahşorluk öğrenir ve bilim tahsil etmeye başlar. Dört kitabı okur, tefsir ve hadis biliminde büyük âlimler arasına girer. Artık hem iyi bir bilim adamı hem de iyi eğitim görmüş bir kahraman adayıdır.

Yaşı çok küçük olmasına rağmen düşmanlarının en önemli adamlarını öldürür ve babasının intikamını almayı başarır. Bunun üzerine düşmanları Malatya’ya sefer düzenlerler. O yalnız başına çıkıp düşmanlarını karşılar. Arkadaşlarının sınırlı yardımı ile büyük bir orduyu hezimetle uğratar. Bundan sonra, doğal olarak, ünü hem İslâm ülkelerinde hem de Anadolu’da yayılır.

Bu başarısından sonra Cafer (Battal Gazi)’in gücünü görmüştür. O artık herkesin kabul ettiği, saydığı, önemseddiği bir kahramandır. Düşman tarafının en önemli kahramanlarından birisi olan Ahmer’i yener ve onun adını Amed-i Turan koyar. Ahmed Turan ise ona gücünden ve kuvvetinden dolayı Battal ismi verir.

Bu olaydan sonra Cafer, destanda Battal adıyla anılacaktır. Battal Gazi tam bir destan kahramanıdır. Çok sayıda askerden oluşan ordulara yalnız başına saldırır ve onları tarumar eder. Savaş meydanlarında girdiği bütün mücadeleleri kazanmıştır. En sonunda düşman ordusunun sancağını ve sancaktarını yere serer. Böylece kâfir ordusu yenilir.

Düşman ordusu yenildikten sonra ganimet malları toplanır. Beşte biri halifeye gönderilir. Geride kalan kısmı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

gazilere paylaşılır. Battal Gazi bir tanesini bile almaz. Ateşe atarlar yanmaz. Mağaraya atarlar, çıkıp gelir.

Battal Gazi çok sayıda takma ad da kullanmıştır. *Abdülmesih, Akanuş, Akkuş, Cayıl, Kanatus Nerker, Mührüz, Serçail, Şamil, Şemsuran, Yehuda, Zengbar, ...* bunlardan bazılarıdır.

Battal Gazi çok önemli kararları oturup arkadaşları ile tartıştıktan sonra alır. Beş vakit namazını her türlü zor şartlarda bile kılar. Çok güzel ezan ve Kuran okur. Çok zekidir, çok güçlü orduları gücüyle yenemeyince onları zekâsıyla alt eder. Öyle bir yüksek sesle nara atar ki duyanlar yer ile gökyüzü birbirine çarptı sanır. Çok cesaretlidir. Yalnız başına yüz binlerce askerden oluşan ordulara saldırır. Hz. Peygamber'in emaneti kendisine ulaştıktan sonra yetmiş iki dili kendiliğinden öğrenmiş olur. Dolayısıyla hangi ülkeye giderse gitsin, hangi milletten insanla karşılaşırsa karşılaşsın anlaşılamama sorunu yaşamaz. Adil ve cömerttir. Aldığı ganimetleri herkese eşit paylaşır. Aldığı ganimetleri fakir fukaraya paylaşırken kendisine bir tane bile bırakmaz. Hiçbir zaman umutsuzluğa düşmez, hiç kimseye boyun eğmez. Aşamayacağı engel yoktur. Ayrıca sıkıştığı zaman Hz. Peygamber ve Hz. Hızır ona yardıma gelir. Savaş onun için geçici bir olay değil, bir hayat tarzıdır.

Hiç kimse Battal Gazi'yi yenemediği için ölümü ne düşmanın kılıcından ne de tirendazın okundandır. O, güzel bir kız tarafından, uyandırılmak için atılan küçücük bir taştan dolayı ebediyete intikal etmiştir. Battal Gazi'nin ölümü destanda şöyle anlatılmaktadır: "*Meğer Kayser Kanatos'un kızı burç başında Seyyid Battal Gazi'yi gözetir imiş: 'Benim maşukum' der idi. Battal Gazi uyurken kız burç başından gördü ki karşıdan tozlar oynadı. ... O anda eline bir taş aldı ve o taşta yazdı ki: 'Ey âlemin pehlivanı! Çok uyudun. Ayağa kalk, üzerine düşman eliyor. Belki sana ziyan ederler. Evvel kalenin işini tamam et, sonra ben miskini. Senin dinine âşıkım' deyip taşı attı. Tanrı'nın taktiri böyle yazmış idi ki Seyyid Battal Gazi ölmesine o taş sebep oldu* (Battal-name, s. 355).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/ 1 Summer 2006*

SİDDİK AKBAYIR BİR İNTİHAL (Mİ YOKSA YAĞMA MI?) DAHA YAPMIŞTI

Ahmet Cüneyt ISSI*

ÖZET

Bir yazarın bütün eserlerini özgün bir biçimde ortaya koyması gerekir. Bu makalede bir intihal vakasından bahdedilmektedir.

İki yazarın ortaya koydukları eserlerdeki benzerlikler örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: intihal, edebiyat, dil, çalmak.

DİD SİDDİK AKBAYIR DO A PLAGIARISM AGAIN?

ABSTRACT

It is necessary. That an author must bring up self work as a original shape. In this article it will mention a plagiarism event. Smilarities will brong and will given examples between two authors' works.

Key words: plagiarism, literature, language, stealing.

Hece Dergisi, 107. sayısını (Kasım 2005) oldukça isabetli bir seçimle "intihal" (çalma çırpma) konusuna ayırmış. Dosyada intihal kelimesinin çeşitli anlamları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan intihal tipleri, intihal ve metinlerarası ilişkiler, intihal ve taklit gibi kavramın tarihsel ve teorik anlamda izini süren, onunla ilgili açıklamalar getiren çok faydalı yazılar yer almaktadır. Aynı dosya içinde yer alan Tacettin Şimşek'in "İntihal mi Yağma mı" başlıklı yazı ise, diğer yazılarla karşılaştırıldığında onlardan daha farklı duruyor. Bu fark, Şimşek'in yazısının diğer yazılarda anlatılan intihal konusunu adeta "mücessem" kılması. Dolayısıyla, diğer yazılarda etimolojik, etik ve tarihsel çerçevesi çizilen intihal kavramı, Şimşek'in vermiş olduğu örnekle, okurlar için, iyice pekişmiş oluyor.

T. Şimşek, yazısında Hece Dergisi'nin Ağustos-Eylül 2005 tarihli 104-105. sayısında yayımlanan Sıddık Akbayır imzalı üç yazı ile (bu üç yazıdan ikisi Sıddık Akbayır imzalı iken, bir tanesi Sıddık Akbayır-Şerife Şahin imzalı olduğu da yazar tarafından belirtilmiş) kendisinin **Çocuk Edebiyatı** adlı kitabının bazı bölümleri arasındaki benzerliklerin dikkat çekici" (s. 105) olduğunu söyleyerek yazısına başlıyor ve ardından da bu benzerlikleri sayfa sayfa gösteriyor. Bu karşılaştırmalar sonucunda görülüyor ki, S. Akbayır'ın yayımlanan yazılarında kendi emeği yalnızca öztürkçeleştirme faaliyetleri ile

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bl. Öğrt. Üyesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

sınırlı kalmış. Söz gelişi T. Şimşek “edebiyat, tasnif etme, edebî, ifade, ihtiyaç vs..” derken, S. Akbayır “yazın, sınıflandırma, anlatım, gereksinim vs.” şeklinde birtakım değişikliklere gitmiş. Şimşek’in karşılaştırmalarından da anlaşıldığı gibi, intihal, S. Akbayır’ın yazılarında o denli “kaba, savruk ve dikkatsiz” yapılmakta ki, zaman zaman T. Şimşek’in yazım yanlışları bile aynen devam ettirilmektedir.

Bir insanda elbette kleptomani benzeri bir rahatsızlık ya da kendisi dışındaki diğer insanları sırf kullanılabilecek nesneler gibi görebilecek kadar “bencillik” hastalığı olabilir. Fakat S. Akbayır, bu hastalığını başkalarına da bulaştırmaya başlamasıyla (bu, Şerife Şahin’dir) olduğu gibi, bu çok “kaba” (başka bir kelimeyi kullanmak istemediğimden “kaba” diyorum); insanların adeta gözlerinin içine baka baka, onları neredeyse “ahmak” yerine koyar gibi tavrıyla artık iyice zararlı ve hatta, bir üniversite mensubu olduğum ve olduğu için söylüyorum, akademisyenlerle ilgili bir önyargı oluşturacağından, tehlike olmaya başlamıştır. Artık, diyorum; zira bunlar, yani Hece Dergisi’nin 104-105. sayılarında yer alan yazılar S. Akbayır’ın ya da bir akademisyen olan Sıddık Akbayır’ın ilk “yağma”ları değildir. Bunlardan çok daha önce, Hece Dergisi’nin 95. sayısında (Kasım 2004) yer alan “Ontolojik Çözümleme Yöntemi ve Bir uygulama” (ss. 105-115) başlıklı yazısı da bir “yağma” örneği idi ve bu yağma da, benim Yedi İklim Dergisi’nin 90. sayısında (Eylül 1997) yayımlanan “Turgut Uyar’ın “Göğe Bakma Durağı” Başlıklı Şiirinde Bir Matrise Ulaşma Serüveninin Ontolojik Analiz Metoduyla Takibi” (ss. 43-49) başlıklı yazımdan yapılmıştı. Yazısının özellikle tamamını benim yazımdan aynıyla kopya ettiği teorik kısmında sadece bir yerde yazımı referans gösteren S. Akbayır, bu yazısında da Şimşek’te olduğu gibi birtakım Türkçeleştirme faaliyetleri dışında kendisi hiçbir şey yapmamıştır. S. Akbayır artık iyice tanındığı için, insanın “Ya örnek şiir olarak benim seçtiğim şiiri seçmiş olsaydı? Hiç olmazsa bunda bir farklılık yapmış ve başka bir şiir seçmiş; buna şükür” diyeceği geliyor. Bu çok kaba ve çirkin intihalle ilgili olarak daha fazla yazmak istemiyorum. Çünkü yazarsam, “Bu insanlar üniversitelerde, yani aramızda nasıl barınabiliyor?”, Bu insanlar yaşa-dıkları ortamlarda neden dışlanmıyorlar?”, Bu insanlar yüksek lisans da yaparak üniversitelerimizden nasıl “uzman” payesi-ni alabiliyorlar?”, “Bu tip etik kaygıdan uzak insanlar öğrencilerle nasıl muhatap edilebiliyor?” soruları beni ülkem, ülkem-de bilim, akademisyenlik, üniversite gibi konularda karamsarlığa sürükleyebilir, diye endişeleniyorum. S. Akbayır’ın benden yedi yıl sonra yazmış olduğu yazısıyla kendi yazımı (teorik kısımlar) yan yana koyarak ve farklılıkların da her iki metinde altlarını çizerek, durumu “sözsüz”ce okurların ve ilgililerin dikkatine sunuyorum.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ VE BİR UYGULAMA

Herhangi bir sanat yapıtı karşısında süje için iki türlü bir tavır alıştan söz edilebilir. Bunlardan birincisi “**estetik tavır**” diğeri ise “**estetikçinin tavrı**”dır.

Estetik tavır, aslında kimi tabakaların birbiriyle ilişkisi sonunda ortaya çıkan sanatsal yapıt karşısında tabakaların varlığını ve bunların intergalitesini çözmek yerine, ona bütün psikolojik duyumu ile yönelip onu estetik olarak algılayan, ondan haz duyan bir süjenin tavrıdır. Sanatsal yapıta, onun oluşumunu, mükemmelliğini sağlayan tabakaların neler olduğuna, her bir tabakanın diğeriyle ilişkisine ve yapıtta ne gibi işlevler yerine getirdiği türünden sorulara yanıt arayarak yaklaşmak ise **estetikçinin tavrıdır**. Estetikçinin bir bir estetik obje olan sanatsal yapıta yaklaşımı, bir bilim insanının herhangi bir obje karşısındaki tavrına benzer. Sözgelimi, güzelliği hakkında binlerce şiir yazılan gül, biyologun elinde ancak bir inceleme nesnesidir. Biyolog, ondan haz almak, onu koklayarak kendinden geçmek için değil, onun “güzel” diye nitelendirilmesini sağlayan bütün yapılarını tek tek ele alıp incelemek, her bir yapının bütün içindeki yerini ve görevini saptamak için gülü eline alır.

TURGUT UYAR’IN “GÖĞE BAKMA DURAĞI” BAŞLIKLİ ŞİİRİNDE BİR MATRİSE ULAŞMA SERÜVENİNİN ONTOLOJİK ANALİZ METODUYLA TAKİBİ

Herhangi bir sanat eseri karşısında süje için iki türlü bir tavır alıştan söz edilebilir. Bunlardan birincisi “**estetik tavır**”, diğeri ise “**estetikçinin tavrı**”dır.

Estetik tavır, esasen birtakım tabakaların birbirleriyle meczedilmesi sonucu ortaya çıkmış olan sanat eseri karşısında tabakaların varlığını ve bunların integralitesini çözmek yerine, ona bütün psikolojik aktları ile yönelip onu estetik olarak algılayan, ondan haz duyan bir süjenin tavrıdır. Sanat eserine onun oluşumunu, mükemmelliğini sağlayan tabakaların neler olduğunu, her bir tabakanın diğeriyle münasebetini ve eserde ne gibi işlevleri yerine getirdiği türünden soruları cevaplamak için yaklaşmak ise estetikçinin tavrıdır. Estetikçinin bir estetik obje olan sanat eserine yaklaşımı yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerden dolayı bir bilim adamının herhangi bir obje karşısındaki tavrına benzer. Sözgelimi, güzelliği hakkında binlerce şiir yazılan gül, biyoloğun elinde ancak bir inceleme metâdır. Biyolog, ondan haz almak, onu koklayarak kendinden geçmek için değil, onun “güzel” diye vasıflandırılmasını sağlayan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

bütün yapılarını tek tek ele alıp incelemek, her bir yapının bütün içindeki yerini ve görevini tespit etmek için gülü eline alır.

“İşte estetik obje karşısında tıpkı bir biyolog gibi araştırmacı-analizci bir yaklaşım sergileyen estetikçi, sanat eserinin mahiyetini anlamaya çalışır. Bu durum, estetik obje’nin bir bilgi obje’si görünmesi anlamına gelmektedir.”

Alexander G. Baumgarten tarafından temelleri atılan estetik bilimi, *güzellik*’in çok farklı biçimlerde algılanması nedeniyle zaman içinde çok çeşitli görevler yüklenmiştir. Sözgelimi, Kant, estetiğin ‘*güzel*’le beraber ‘*yüce*’yi de incelemesi gerektiğini söylerken, Schiller “*çekici ve soylu*”yu, Karl Rosenkranz “*çirkin*”i, Croce “*sezgi*”yi de estetik kategoriler arasında saymışlardır. Öte yandan bütün bu farklı görüşlerin yanında, sanatsal yapının “*estetik değer*”i hakkında da çeşitli düşünceler ileri sürülmüştür. Kimilerine göre estetik obje, süjede meydana getirdiği psikolojik duygulanmalara göre bir estetik değer kazanır veya kazanmaz. Bu durum, en basit bir anlatımla suje-obje ilişkisine dayanan “*estetik olay*”da suje’nin ön plâna çıkarılması, onun mutlaklaştırılması anlamına gelmektedir ki estetiği, sınırlayıcı niteliktedir. Estetik’i psikoloji biliminin bir kolu gibi değerlendiren bu anlayış karşısında kimileri de obje’yi mutlaklaştırma yoluna giderek

yine “*estetik olay*”ı sınırlandırma yanılışına düşmüşlerdir.

İşte estetik obje karşısında tıpkı bir biyolog gibi araştırmacı-analizci bir yaklaşım sergileyen estetikçi, sanat eserinin mahiyetini anlamaya çalışır. Bu durum, estetik obje’nin bir bilgi obje’si görülmesi anlamına gelir.

Alexander G. Baumgarten tarafından temelleri atılan estetik bilimi, *güzellik*’in çok farklı biçimlerde algılanması sebebiyle zaman içinde çok çeşitli görevler yüklenmiştir. Sözgelimi, Kant, estetiğin ‘*güzel*’le beraber ‘*yüce*’yi de incelemesi gerektiğini söylerken, Schiller “*çekici ve soylu*”yu, Karl Rosenkranz “*çirkin*”i, Croce “*sezgi*”yi de estetik kategoriler arasında saymışlardır. Öte yandan bütün bu farklı görüşlerin yanıbaşında sanat eserinin “*estetik değer*”i hakkında da çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Kimilerine göre estetik obje, süje’de meydana getirdiği psikolojik duygulanmalara göre bir estetik değer kazanır veya kazanmaz. Bu durum, en basit bir ifade ile suje-obje ilişkisine dayanan “*estetik olay*”da suje’nin ön plâna çıkarılması, onun mutlaklaştırılması anlamına gelmektedir ki estetiği, sınırlayıcı mahiyettedir. Estetik’i psikoloji biliminin bir şubesi gibi değerlendiren bu anlayış karşısında kimileri de obje’yi mutlaklaştırma yoluna giderek

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

yine “**estetik olay**”ı sınırlandırma yanılışına düşmüşlerdir.

Onlara göre bir estetik obje olan sanat eseri, birtakım estetik kalitelere sahiptir. Yani, onun güzellik veya çirkinliği estetik olup olmaması, kısacası “**estetik değer**”inin kaynağı suje’nin psikolojik aktları değil, objenin bütünlüğünü oluşturan katmanların harmonisi, eurythmi’sidir.

Birbirleriyle karşıtlık oluşturan bu iki görüş arasında ılımlı bir yol tutanlar da vardır. Bunlara göre obje ve suje, ‘**estetik olay**’ın gerçekleşmesi için biri diğerine gereksinme duyan iki varlık alanıdır. “*Suje, estetik fenomen için nasıl zorunlu bir varlık alanı ise estetik obje’de estetik fenomen için aynı şekilde zorunludur.*” Bu görüş, büyük estetik başlığı altında iki ayrı altbaşlık olarak ortaya çıkan subjektivist ve objektivist estetik anlayışının arasında bulunan ‘**ontolojik estetik**’in görüşüdür.

Var-olan’ı (to on) bir var-olan olarak anlama ve yorumlama çabası olan modern ontoloji felsefesine dayanan ontolojik estetik, en baştan, tıpkı dayandığı ontoloji felsefesi gibi varolan’ı homojen bir yapı değil, heterojen bir yapı olarak kabul eder. Sözgelimi, ontoloji felsefesinde dünya nasıl tabakalı bir birlik ise (madde, inorganik tabaka,

organik varlık tabakası, ruhi tabaka ve tinsel varlık –geist tabakası) ve bu felsefenin görevi, bu tabakalar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak dünyayı tanımlamak ise, ontolojik estetik de sanat yapıtına aynı düşüncelerle yaklaşan, ondaki her bir tabakayı betimleyen bir estetik disiplindir.

Onlara göre bir estetik obje olan sanat eseri, birtakım estetik kalitelere sahiptir. Yani, onun güzellik veya çirkinliği estetik olup olmaması, kısacası “**estetik değer**”inin kaynağı suje’nin psikolojik aktları değil, objenin bütünlüğünü oluşturan katmanların harmonisi, eurythmi’sidir.

Birbirleriyle tezat oluşturan bu iki görüş arasında mutedil bir yol tutanlar da vardır. Bunlara göre obje ve suje, ‘**estetik olay**’ın gerçekleşmesi için biri diğerine ihtiyaç duyan iki varlık alanıdır. “*Suje, estetik fenomen için nasıl zorunlu bir varlık alanı ise estetik obje’de estetik fenomen için aynı şekilde zorunludur.*” Bu görüş, büyük estetik başlığı altında iki ayrı altbaşlık olarak ortaya çıkan subjektivist ve objektivist estetik anlayışının arasında bulunan ‘**ontolojik estetik**’in görüşüdür.

Var-olan’ı (to on) bir var-olan olarak anlama ve yorumlama çabası olan modern ontoloji felsefesine dayanan ontolojik estetik, en baştan, tıpkı dayandığı ontoloji felsefesi gibi varolan’ı homojen bir yapı değil, heterojen bir yapı olarak kabul eder.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

Sözgelimi, ontoloji felsefesinde dünya nasıl tabakalı bir birlik ise (madde, inorganik tabaka, organik varlık tabakası, ruhi tabaka ve tinsel varlık –geist tabakası) ve bu felsefenin görevi, bu tabakalar arasındaki münasebeti ortaya koyarak dünyayı tanımlamak ise, ontolojik estetik de sanat eserine aynı düşüncelerle yaklaşan, ondaki her bir tabakayı tasvir eden bir estetik disiplindir.

Sanatsal yapıtı değişik tabakalardan oluşmuş bir *ontik* bütün olarak kavrayan **ontolojik estetik**'ten ilk söz eden Roman Ingarden olmakla beraber, gerçek anlamda bu estetik anlayışın sistematüğini ve sanat eserlerini (not: Burada "eser" yerine "yapıt" demeyi unutmuş!) çözümleme tekniklerini Nicolai Hartmann geliştirmiştir. Ancak, her ikisinden çok önce, daha ilk çağlarda adı konulmamış bir ontolojik estetik'in kökü ta Aristo'ya uzanır. Sanat eserini bir var-olan olarak kabul eden Aristo'nun, diğer taraftan eseri "*form ve materia*"dan oluşmuş bir kompozisyon olarak değerlendirilmesiyle ontolojik estetiğın sanat eserini iki varlık yapısının oluşturduğunu (ön-yapı ve arka-yapı) söylemesi arasında çok büyük benzerlik vardır.

XX. yy'da ortaya çıkan bu anlayış, XIX. Yy'da fenomenolojik estetiğın kurucusu olan Edmond Husserl'in *gerçek-dışıya ve pskoilozizm'e bir tepki olmak üzere söylediğı şeylere geri dönelim!*" (zuruck zu den sachen!)

sloganından ders almıştır. Sloganın asıl muhatabı olan fenomenolojik estetik ise, tek tek sanat yapıtlarını değil, bu yapıtların bağlı bulundukları türe (dram, trajedi vs.) ve o türün kurallarına uygunluğunu araştırdığı için sonuçta "idealist" bir görüntüye bürünmüştür. Fenomenolojik estetiğın belli başlı temsilcileri olarak Th. Lipps ve Moritz Geiger'i söyleyebiliriz.

Sanat eserini muhtelif tabakalardan oluşmuş bir *ontik* bütün olarak kavrayan **ontolojik estetik**'ten ilk söz eden Roman Ingarden olmakla beraber, gerçek manada bu estetik anlayışın sistematüğini ve sanat eserlerini çözümleme tekniklerini Nicolai Hartmann geliştirmiştir. Ancak, her ikisinden çok önce, daha ilk çağlarda ismi konulmamış bir ontolojik estetik'in kökü ta Aristo'ya uzanır. Sanat eserini bir var-olan olarak kabul eden Aristo'nun, diğer taraftan eseri "*form ve materia*"dan oluşmuş bir kompozisyon olarak değerlendirilmesiyle ontolojik estetiğın sanat eserini iki varlık sferinin oluşturduğunu (ön-yapı ve arka-yapı) söylemesi arasında çok büyük benzerlik vardır.

20. yy'da ortaya çıkan bu anlayış, XIX. Yy'da fenomenolojik estetiğın kurucusu olan Edmond Husserl'in (1859-1938) *gerçek-dışıya ve psikolojizm'e bir tepki olmak üzere söylediğı şeylere geri dönelim!*" (zuruck zu den sachen!) sloganından ders

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

almıştır. Sloganın asıl muhatabı olan fenomenolojik estetik ise, tek tek sanat eserlerini değil, bu eserlerin bağlı bulundukları türe (dram, trajedi vs.) ve o türün kurallarına uygunluğunu araştırdığı için sonuçta “idealist” bir kisveye bürünmüştür. Fenomenolojik estetiğin belli başlı temsilcileri olarak Th. Lipps ve Moritz Geiger’i zikredebiliriz.

oluşturur. Ancak, bu sferin varlığı her zaman yine yukarıda “ön yapı” olarak ifade ettiğimiz real sfer’e bağlıdır. Sorunu daha açık şekilde açıklayacak olursak; bir hayvan olarak ‘at’, hiçbir zaman ‘a’ ve ‘t’ harfleri veya a ile t’nin yan yana gelmesi değildir., ancak biz ona bir anlam verdiğimiz için, bu harflerin yan yana gelmesi halinde hep ‘at’ bir hayvan olarak zihnimizde canlanır.

Husserl’in çağrısından Fenomenolojik estetiğin bu şekilde sapması noktasında ayrılan ontolojik estetik, temelde iki kavram üzerinde şekillenmiştir: **Objektion ve objektivation.**

Objektion, var olan’ın bir bilgi objesi olarak bir suje için obje olması durumudur. Ancak, bu sırada objelerde hiçbir değişiklik meydana gelmez. Sözelimi, harfler, yalnız başına sadece birer objection’dur. Objektivation ise, bunun aksine, var olmayan bir şeyin ortaya konması durumudur. Artık burada canlı tin, objektion’da olduğu gibi yalnızca alıcı konumunda değil, yaratıcı konumdadır. Kişisel (personal) veya ortak tin’in, objektion’a konu olan nesneler aracılığıyla objektivleşmesi, ontolojik varlık düzeninde “objektifleşmiş tinsel varlık alanı”nı meydana getirir. Yukarıda “arka yapı” olarak işaret ettiğimiz bu alan, heterojen bir yapılanış arzeden sanat eserindeki irreal varlık sferini

Husserl’in çağrısından Fenomenolojik estetiğin bu şekilde sapması noktasında ayrılan ontolojik estetik, temelde iki kavram üzerinde şekillenmiştir: **Objektion ve objektivation.**

Objektion, var olan’ın bir bilgi objesi olarak bir suje için obje olması keyfiyedir. Ancak, bu esnada objede hiçbir değişiklik meydana gelmez. Sözelimi, harfler, yalnız başına sadece birer objection’dur. Objektivation ise, bunun aksine, var olmayan bir şeyin ortaya konması hadisesidir. Artık burada canlı tin, objektion’da olduğu gibi yalnızca alıcı konumunda değil, yaratıcı konumundadır. Kişisel (personal) veya ortak tin’in, objektion’a konu olan nesneler vasıtasıyla objektivleşmesi, ontolojik varlık düzeninde “objektifleşmiş tinsel varlık alanı”nı meydana getirir. Yukarıda “arka yapı” olarak işaret ettiğimiz bu alan, heterojen bir yapılanış arz eden sanat eserindeki (*hayret, burada “yaptı*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006

dememiş!) irreal varlık sferini oluşturur. Ancak, bu sferin varlığı her zaman yine yukarıda “ön yapı” olarak ifade ettiğimiz real sfer’e bağlıdır. Meseleyi daha açık şekilde izah edecek olursak; bir hayvan olarak ‘at’, hiçbir zaman ‘a’ ve ‘t’ harfleri veya a ile t’nin yan yana gelmesi değildir., ancak biz ona bir anlam verdiğimiz için, bu harflerin yan yana gelmesi halinde hep ‘at’ bir hayvan olarak zihnimizde canlanır.

Demek ki, anlamların birtakım seslere giydirilmesi sonucu oluşan kelimelerin reel yapısını oluşturan sesler, artık objektifleşmişlerdir. Bu nedenle, kelimeler ve kelimelerin birbirleriyle olan münasebetlerinden oluşan anlamlı birlikler, en üst seviyede sanat eserinin irreal alanında ele alınır.

Nicolai Hartmann’a göre “var-olan’ın objektivationu” olan sanat, daha özelde edebiyat eseri, tabakalı yapısı dolayısıyla ontolojik analiz metoduyla çözümlenmelidir. Sürekli olarak tabakalı bir yapı olduğunu tekrarladığımız edebiyat eserinin tabakaları Hartmann’a göre dört tanedir. Bunlardan birincisi, eserin (*yapıt dememiş!*) ön-yapısını oluşturan (real yapı) sferde bulunur ve “en ön tabaka” olarak adlandırılır. Bu tabaka, tiyatro eserinde görünebilir ve duyulabilir şeyleri, şiirde ise sesleri, fiziksel var-olan kelimeleri, seslerin vezin ve kafiye

yoluyla oluşturduğu ritmi vs. içine alır. Bu tabakaya şiirde “ses tabakası” denilebilir.

Demek oluyor ki, anlamların birtakım seslere giydirilmesi sonucu oluşan kelimelerin reel yapısını oluşturan sesler, artık objektifleşmişlerdir. Bu sebeple, kelimeler ve kelimelerin birbirleriyle olan münasebetlerinden oluşan anlamlı birlikler, en üst seviyede sanat eserinin irreal alanında ele alınır.

Nicolai Hartmann’a göre “var-olan’ın objektivationu” olan sanat, daha özelde edebiyat eseri, tabakalı yapısı dolayısıyla ontolojik analiz metoduyla çözümlenmelidir. Bu noktada ise, makalemizin başında belirttiğimiz “**estetikçinin tavrı**” ile esere yaklaşılmalıdır. Sürekli olarak tabakalı bir yapı olduğunu tekrarladığımız edebiyat eserinin tabakaları Hartmann’a göre dört tanedir. Bunlardan birincisi, eserin ön-yapısını oluşturan (real yapı) sferde bulunur ve “en ön tabaka” olarak adlandırılır. Bu abaka, tiyatro eserinde görünebilir ve duyulabilir şeyleri, şiirde ise sesleri, fiziksel var-olan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

kelimeleri, seslerin vezin ve kafiye yoluyla oluşturduğu ritmi vs. içine alır. Bu tabakaya şiirde “ses tabakası” denilebilir.

değil, onun hayatının bütünü ile ilgili olan bu tabakaya “kader, alın yazısı tabakası” da denilebilir.

Hartmann’ın saptadığı diğer üç tabaka sanat eserinin irreal sferinde bulunur ve irreal sferi oluşturur. İsmail Tunalı’nın “anlam sferi” diye isimlendirdiği bu alan heterojen bir yapı arz eder ve hemen başında iki 2 tabaka vardır. En-ön tabakanın hemen arkasından gelen ve onun aracılığıyla, onda görüşüne ulaşan bu tabakayı şiirde ilk önce tek tek kelimelerin anlamları ve daha sonra kelimelerin birbirleriyle birleşerek meydana getirdikleri alanlar teşkil eder. Günümüzde bu tabaka semantik bilimin konusudur.

Hartmann’ın tespit ettiği diğer üç tabaka sanat eserinin irreal sferinde bulunur ve irreal sferi oluşturur. İsmail Tunalı’nın “anlam sferi” diye isimlendirdiği bu alan heterojen bir yapı arz eder ve hemen başında iki 2 tabaka vardır. En-ön tabakanın hemen arkasından gelen ve onun aracılığıyla, onda görüşüne ulaşan bu tabakayı şiirde ilk önce tek tek kelimelerin anlamları ve daha sonra kelimelerin birbirleriyle birleşerek meydana getirdikleri anlanlar teşkil eder. Günümüzde bu tabaka semantik bilimin konusudur.

Üçüncü tabaka, “ruhi tabaka” olarak da adlandırabileceğimiz “nesne ya da obje” tabakasıdır. Şiir söz konusu olduğunda gerçekliğinden koparılmış, irreal bütün obje ve nesneler, bunların tasviri; karakterler, davranışları ve bütün bunlardan yola çıkarak arka plânın keşfedilmeye çalışılması, estetikçinin burada yapacağı çalışmanın sınırını belirler.

Dördüncü tabaka, Nicolai Hartmann’ın dörtlü tabakalar düzeninde yer alan en derin tabakadır. İnsanın ruhi yapısı ile

Üçüncü tabaka, “ruhi tabaka” olarak da adlandırabileceğimiz “nesne ya da obje” tabakasıdır. Şiir söz konusu olduğunda gerçekliğinden koparılmış, irreal bütün obje ve nesneler, bunların tasviri; karakterler, davranışları ve bütün bunlardan yola çıkarak arka plânın keşfedilmeye çalışılması, estetikçinin burada yapacağı çalışmanın sınırını belirler.

Dördüncü tabaka, Nicolai Hartmann’ın dörtlü tabakalar düzeninde yer alan en derin tabakadır. İnsanın ruhi yapısı ile

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

değil, onun hayatının bütünü ile ilgili olan bu tabakaya “kader, alın yazısı tabakası” da denilebilir.

Ontolojik analiz metodunda esas olan bu dört tabaka, şiir söz konusu olduğunda dilbilimcilerin şiirin yapısal oluşumuna ilişkin olarak önerdikleri dört türetme basamağı ile paralellik göstermektedir. Riffaterre’in türetme basamaklarında bu benzerlik gayet belirgin olarak görülmektedir.

Riffaterre’in saptadığı ilk basamak olan “yüzey yapı” dilsel ve sesçil yorumu” olarak Hannann’ın real sferde ele aldığı birinci tabakayla aynı işlevdedir. Ondan sonra gelen diğer basamaklar ise, Hartmann’daki irreal sferi karşılar. Buna göre derin yapı 2. tabakayla, derin tasarım üçüncü tabakayla ve izlek ise dördüncü tabakayla eşleştirilebilir. Öte yandan Alexander Zolkovski’nin “Şiir” başlıklı yazısında da şiirin yapısına ilişkin olarak aynı şema verilir. Bir farkla ki, Zolkovski, derin yapı ile beraber diğer iki tabakayı “makro yapı, soyut yapı” olarak adlandırır. Bu anlamda Hartmann’ın irreal sfer dediği alan onda “soyut yapı” olarak karşılık bulmuş olur.

Ontolojik analiz metodunda esas olan bu dört tabaka, şiir mevzubahis olduğunda dilbilimcilerin şiirin yapısal oluşumuna ilişkin olarak önerdikleri dört türetme basamağı ile paralellik arzettmektedir. Riffaterre’in türetme basamaklarında bu benzerlik gayet sarih olarak görülmektedir.

Riffaterre’in tespit ettiği ilk basamak olan “yüzey yapı” dilsel ve sesçil yorumu” olarak Hartmann’ın real sferde ele aldığı birinci tabakayla aynı işlevdedir. Ondan sonra gelen diğer basamaklar ise, Hartmann’daki irreal sferi karşılar. Buna göre derin yapı 2. tabakayla, derin tasarım üçüncü tabakayla ve izlek ise dördüncü tabakayla eşleştirilebilir. Öte yandan Alexander Zolkovski’nin “Şiir” başlıklı yazısında da şiirin yapısına ilişkin olarak aynı şema verilir. Bir farkla ki, Zolkovski, derin yapı ile beraber diğer iki tabakayı “makro yapı, soyut yapı” olarak adlandırır. Bu anlamda Hartmann’ın irreal sfer dediği alan onda “soyut yapı” olarak karşılık bulmuş olur.

Tekrar Riffaterre’e dönerek Hartmann’la paralellikleri noktasında şunu da son olarak söylemek gerekiyor.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Şiirsel metnin yapısı için Riffaterre'in son basamak olarak saptadığı "izlek", Hartmann'ın "alın yazısı, kader" tabakasıyla örtüşmektedir. Objektiva-tion'un en uç noktası da diyebileceğimiz ve bütün şiirsel metni oluşturan seslerin, sözcüklerin, sözcük birliklerinin ortaya koymaya çalıştığı; daha açık bir anlatımla şiirin var oluş nedeni olan "izlek" veya "alın yazısı, kader" tabakasıyla matris şu tanımla kesişmektedir: Riffaterre'in yaptığı bu tanım özetle şöyledir: "Her şiirin bir semiyotik birliği bir matrisin varyantıdır ve bu matris ya bir sözcük veya cümledir. Bütün şiir işte bu matrisin bir metne dönüşmesidir.

Şiirsel metnin yapısı için Riffaterre'in son basamak olarak tespit ettiği "izlek", Hartmann'ın "alın yazısı, kader" tabakasıyla örtüşmektedir. Objektivation'un en uç noktası da diyebileceğimiz ve bütün şiirsel metni oluşturan seslerin, sözcüklerin, sözcük birliklerinin ortaya koymaya çalıştığı; daha açık bir anlatımla şiirin var oluş sebebi olan "izlek" veya "alın yazısı, kader" tabakasıyla matris şu tarifi dolayısıyla kesişmektedir: Riffaterre'in yaptığı bu tarif özetle şöyledir: "Her şiirin bir semiyotik birliği bir matrisin varyantıdır ve bu matris ya bir sözcük veya cümledir. Bütün şiir işte bu matrisin bir metne dönüşmesidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

YENİ BİR TÜRK DİLİ TARİHİ KİTABI

(AKAR, Ali 2005. Türk Dili Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.)

Mehmet Dursun ERDEM

“Dünya üzerinde Türk dili kadar tarihi derinliği ve coğrafi genişliği olan pek az dil vardır. Bu, bize gurur verdiği kadar araştırma ve inceleme gücünü de beraberinde getirmektedir.(9)” Yazarın kitabında ilk söylediği bu cümle aslında günümüz Türkoloji çalışmalarının daha emekleme safhasında olmasının çok doğal olduğunu bize göstermektedir. Hindistan’dan Çin’e, Sibiry’a’dan Arabistan çöllerine, Avrupa’dan Amerika’ya kadar dağılan Türk dili konuşurlarının dillerini incelemek ve araştırmak çok güç, yorucu ve daha asırlarca devam edecek bir süreçtir. Türk dili üzerine keşiflerin bitmediğini, son zamanlarda Doerfer’in Halaç Türkçesini ortaya koymasıyla anlıyoruz. Bu keşif, daha araştırılmamış ve keşfedilmemiş birçok Türk dili dallarının olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’deki Türkoloji çalışmalarının 1940’lı yıllardan itibaren gelişmeye başladığını göz önüne alırsak, bu sahada daha çok yapılacak işlerin olduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz.

Bir dilin dünya dilleri arasındaki yerini ve onun ne gibi tarihi alt yapısının olduğunu anlayabilmek, o dilden ayrılan kolları görebilme açısından dil tarihi çalışmaları çok önemlidir. Dil tarihi çalışmaları, araştırmacılara o dili kuş bakışı görme imkânı sağlar.

Dil tarihi çalışmaları açısından Türk dili çok bakir noktadadır. Caferoğlu’nun Türk dili tarihiyle ilgili çalışmasını takip eden en önemli çalışma son zamanlarda yayınlanan ERCİLASUN’un Türk Dili Tarihi adlı kitabıdır. Bu kitabın hemen ardından yine büyük emek ürünü olduğu anlaşılan AKAR’ın çalışması karşımıza çıkar. Tabii ki Türk dili gibi büyük ve kadim dil hakkındaki araştırmalar ilerledikçe, bu çalışmalar da güncelliğini yitirecek ve yeni dil tarihi kitaplarına ihtiyaç duyulacaktır. Ancak son dönem çalışmaları göz önüne alınarak hazırlanan AKAR’ın çalışması bugünün ihtiyaçlarına cevap verecek durumdadır.

AKAR’ın çalışmasına baktığımızda iç kapakta *“Türk Dili Tarihi”* başlığı altında *“Dönem-Eser-Bibliyografya”* alt başlığına rastlıyoruz. Bu ibare bize Türk dilinin dönemlerini, bu dönemlere ait eserleri ve bunlarla ilgili bibliyografik bilgileri bulabileceğimizi hatırlatmaktadır. Kısaltmalar bölümüne baktığımızda AKAR’ın sadece yurt içi değil yurt dışı yayınlara da çok iyi hâkim olduğunu görüyoruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

AKAR, kaynakları bakımından dünyadaki dilleri 9'a ayırır. Bunlar, Hint-Avrupa, Çin-Tibet, Hami-Sami, Altay, Bantu, Kafkas, Fin-Ugor, Avusturonezya, Yerli Amerika dilleridir. Dünyadaki bütün dil sınıflandırmalarını kısaca açıklayan yazar, son araştırmalar ışığında Ural-Altay olarak sınıflandırılan dilleri, burada, aralarında morfoloji ve sentaks benzerlikleri olsa da Altay Dilleri ve Fin-Ugor Dilleri biçiminde adlandırmaktadır. Kafkas dilleri başlığı altında ise, tam olarak bir dil ailesi temsilinden öte, coğrafi bir temsil söz konusudur. Yazar, bölgede 60'tan fazla dilin konuşulmasından kaynaklanan karmaşıklık ve giriftliğin bir sonucu olarak böyle bir sınıflandırmaya gidildiğini belirtir.

Ural-Altay Dilleri Kuramı başlığı altında ilk önce, Ural-Altay dillerini sınıflandırmak için Strahlenberg, Remusat, Schott, Rask ve Max Müller'in yaptığı çalışmalar anlatılır. Ural-Altay dillerinin daha çok kelime benzerliklerinin öne çıkarılıp ses denkliklerinin tarihi ve karşılaştırmalı metotlarla incelenmediği için Setälä, Paasonen, Szinnei, Ramstedt ve Pelliot'un reddettiği belirtilir. Son olarak Castren, bu dil ailesini Ural ve Altay diye iki kola ayırır. Diller arasında akrabalığın ispatı için ses denkliğinin, şekil denkliğinin, temel kelimelerin ortaklığının ve cümle bilgisi bakımından ortak bir kaynağa giden benzerliklerin olması gereği, Ural-Altay dil birliğinin ispatlanamamasına ve bu dil ailesinin "Ural Dilleri" ve "Altay Dilleri" diye ikiye ayrılarak çalışmaların bu yönde ilerlemesi sonucunu ortaya çıkardığı belirtilir. Altay Dil Birliği başlığı altında, bu alanda yapılmış bazı çalışmaların bibliyografyası verilir.

Yazar, Türk lehçelerinin ve Türk dilinin tarihi devirlerinin sınıflandırılmasına geçmeden önce Türkoloji başlığı altında, Kaşgarlı Mahmut ile başlayıp günümüze kadar süren Türkoloji çalışmaları ve Türkologlar hakkında bilgi verir.

Türk Lehçelerinin Sınıflandırılması başlığı altında, Türk Dilinin tarihi derinliklere ve coğrafi genişliklere sahip bir dil olması sebebiyle çok çeşitli lehçe, şive ve ağızlardan oluşmasının sınıflandırma çalışmalarında her lehçenin ayırt edici yönünü ve diğer lehçelerle farklılık ve benzerliklerini tespit etmeyi zorlaştırdığı belirtilip, R. R. Arat'ın ileri sürdüğü Türk şivelerinin sınıflandırılabilmesi için gerçekleşmesi gereken şartlar dile getirilir. Radloff, Ramstedt, Samoyloviç, Rasanen, Talat Tekin ve Lars Johanson tarafından yapılan tasnifler, dayandığı ölçüleriyle birlikte anlatılır. Ayrıca Samoyloviç, Talat Tekin ve R. R. Arat'a göre yapılan tasnifler tablo biçiminde sunulur.

Türk Dilinin Tarihi Devirleri başlığı altında, Altayistik tasnifler doğrultusunda Ahmet Caferoğlu'nun yaptığı Türk dilinin tarihi bakımından tasnifi verilir. I. Altay Çağı (Türk-Moğol Dil Birliği), II. En

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

Eski Türkçe Çağı (Proto-Türkçe), III. İlk Türkçe Çağı, IV. Eski Türkçe Çağı (Köktürk, Uygur), V. Orta Türkçe Çağı, VI. Yeni Türkçe Çağı, VII. Modern Türkçe Çağı.

En Eski Türkçe Çağı başlığı altında, bu devir, Altay kuramına göre Türkçenin Altaycadan ayrılıp bağımsız olmaya başladığı devirdir. Bu devir için M.Ö. 5000-4000'li yıllar tahmin edilir. Bu bölümde Türkçenin Sümerce, Akadca ve Etrüsklerin dili ile olan ilişkileri tartışılır. Özellikle Sümerce ile Türkçe arasında kelime alış-verişinin olduğu dönem olarak düşünülür. Bu alanda yapılmış bazı çalışmaların bibliyografyası verilir.

İlk Türkçe bölümünde, bu devrin Hun, Avar, Bulgar, Sabir, Hazar gibi Türk topluluklarının dillerini içine alan ve elde fazla dil malzemesi bulunmayan bir devir olduğu belirtilip Hunların tarihi ve dili üzerinde durulur. Elde bulunan otuz kırk kadar kelimenin bu çağın dilini aydınlatmaya yetmediği belirtilir. Türkçenin bu dönemde Eski Doğu Türkçesi ve Eski Batı Türkçesi olmak üzere iki lehçeye ayrıldığı, doğudakine “şaz” Türkçesi, batıdakine “lir” Türkçesi denildiği belirtilir. Eski Doğu Türkçesi, Asya'daki Hun, Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay Türkçesi ve Oğuz lehçelerinin kökenini teşkil eder. Eski Batı Türkçesi ise 10. yy.da Kıpçakların konuştuğu Türkçeye temel teşkil etmiş, bugün ise tek temsilcisi Çuvaşçadır. Bu alanda yapılmış bazı çalışmaların bibliyografyası verilir.

Eski Türkçe Çağı, Eski Batı Türkçesi ve Eski Doğu Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılır. Eski Batı Türkçesi de Tuna Bulgarçası (VII-IX. yy.) ve İdil Bulgarçası (XIII-XV. yy.) olmak üzere ikiye ayrılır.

Yazılı belgelerin ele geçtiği Köktürkçeden sonra yazar, bu dili konuşanların siyasi tarihini, eserleri ve alfabeleri ve her konu hakkında yapılan başlıca çalışmaları ortaya koymuştur. Bu bölümden sonraki incelemeler bu üslup üzerinde devam eder. Her dönemin oluşumunu sağlayan tarihi alt yapı, bu dönem verilen eserler, alfabeler ve yapılan önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Bu durum her dönemi tarihi, dil, eser ve bibliyografya açısından toplu olarak görebilme imkânını sunar. Ayrıca her bölümde, konuyla ilgili önemli Türkologların yazıları, makaleleri, röportajları konulmuştur. Bu durum eserin kullanılabilirliğini oldukça yükseltmiştir. Her dönemde haritalar konularak, dilin konuşulduğu coğrafyanın görülmesi sağlanmıştır. Aslında dil tarihi çalışmalarının haritasız olamayacağını bu eser çok iyi göstermiştir.

Yazar, Köktürkçeyi ve Uygurca'yı “Eski Doğu Türkçesi” başlığı altında tasnif eder. Orta Türkçe bölümüne Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kuzeybeti Türkçesi (Kıpçakca), Batı Türkçesi (Oğuzca)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*

olarak oldukça geniş bir tasnif yapmıştır. Bu tasnifte yazar, Orta Türkçe dönemini X.-XV. yüzyıllar arasında sınırlandırır. Yazar Oğuz grubu Türk dillerini açıklarken günümüze kadar gelir.

Burada çok kısa tarif ettiğimiz bölümlerde yazar dönemler hakkında ayrıntılara girer, tartışmalar ve son gelişmeler hakkında bilgi verir. Ancak bu çalışmanın en güzel tarafı, anlatılan konunun okuyucunun kafasında tam olarak şekillenmesini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Yazar, bunu anlatım üslubuyla başarmıştır. Kitapta tümdengelim metodunda olduğu gibi dünya dillerinden Türk diline, oradan Türk lehçelerine ve günümüz Türkçesine kadar bir silsile takip edilir. Her dönemin tarihi oluşum şartları, dönemin önemli dil özellikleri, bu dönemi temsil eden başlıca yazarlar ve eserleri, bunlar üzerine yapılan önemli çalışmalar düzenli olarak anlatılır. Böylece okuyucunun zihninde dönemler hakkında bakış açısı oluşmaktadır. Kitabın en güzel tarafı ise, her dönem haritalarla desteklenmiştir. Özellikle 176. sayfayı takiben konulan “Yaşayan Türk Lehçelerinin Konuşulduğu Bölgeler” haritası bile tek başına bu kitabın değerini kat kat artıran bir unsurdur. Bilindiği kadarıyla yaşayan Türk lehçeleriyle ilgili Johanson’un haritası çok önemliydi. AKAR’ın bu haritası en son ve en ayrıntılı harita olarak karşımıza çıkar. 21. yüzyılda Türk lehçelerinin konuşulduğu coğrafyayı görmemiz açısından kayda değerdir.

Kitabın bir diğer önemli özelliği, üniversitelerde dil tarihi derslerinin öğretimi açısından getirdiği kolaylıktır. Üslubundan kaynaklanan düzeni ve haritalar, kitabı derslerde kullanma bakımından vazgeçilmez hâle getirmiştir. Dil tarihi derslerinde özellikle Türk lehçelerini anlatırken öğrenciye şimdiye kadar ayrıntılı harita göstermede güçlük yaşıyordu. Bu eserin dil tarihi öğretiminde getirdiği en önemli kolaylıklardan biri de bu haritalar olmuştur.

Yazar esrin sonuna kaynakça ve indeks koymayı da ihmal etmemiştir.

“Türklük bilimi dünyanın dört bir tarafında yapılan çalışmalarla her geçen gün yeni yönleri keşfedilen bir alan olmuştur. Bundan dolayı kitaptaki bilgiler, özellikle bibliyografyalar her an “eskime”ye mahkumdur.” Bundan sonra yazardan dil tarihi hakkındaki çalışmalarını sürdürmesini ve eserini güncellemesini diliyoruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/1 Summer 2006*